

Geograficko-politická analýza změn hranic v Evropě po ukončení první světové války

Diplomová práce

Studijní program:

N7503 Učitelství pro základní školy

Studijní obory:

Učitelství zeměpisu pro 2. stupeň základní školy

Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy

Autor práce:

Bc. Aleš Dlouhý

Vedoucí práce:

Mgr. Hynek Böhm, Ph.D.

Katedra geografie

Zadání diplomové práce

Geograficko-politická analýza změn hranic v Evropě po ukončení první světové války

Jméno a příjmení: **Bc. Aleš Dlouhý**
Osobní číslo: P18000593
Studijní program: N7503 Učitelství pro základní školy
Studijní obory: Učitelství zeměpisu pro 2. stupeň základní školy
Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
Zadávající katedra: Katedra geografie
Akademický rok: **2018/2019**

Zásady pro vypracování:

1. Analýza dostupných zdrojů a jejich kompilace pro potřeby teoretického základu
2. Propojení politicko-geografické teorie k tématu se zkoumanými případy a historickými souvislostmi
3. Zpracování do požadované politicko-geografické formy
4. Návrh didaktického transferu pro žáky 2. stupně základní školy
5. Zhodnocení a diskuze
6. Případová studie

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

dle potřeby
60 stran
tištěná
Čeština

Seznam odborné literatury:

ČEPELKA, Čestmír a Pavel ŠTURMA. Mezinárodní právo veřejné. V Praze: C.H. Beck, 2008, xli, 840 s. Právnícké učebnice. ISBN 978-80-7179-728-9.

DEJMEK, Jindřich. Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému. Praha: Historický ústav, 2011, 517 s. Práce Historického ústavu AV ČR, sv. 37. ISBN 978-80-7286-188-0.

HOLLÄNDER, Pavel. Základy všeobecné státovědy. 3. vyd., (Ve Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2. vyd.). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, 429 s. ISBN 978-80-7380-395-7.

KREJČÍ, Oskar. Geopolitika střeoevropského prostoru: pohled z Prahy a Bratislavy. Páté, upravené a doplněné vydání (v PP třetí). Praha: Proessional Publishing, 2016, 424 s. ISBN 978-80-7431-161-1.

KUČEROVÁ, Irah. Střední Evropa: komparace vývoje střeoevropských států. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, 232 s. ISBN 978-80-246-3067-0.

Mírová smlouva mezi Mocnostmi spojenými i přidruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919: Traité de Paix entre les Puissances Alliées et associées et l'Allemagne et Protocole signés a Versailles, le 28 juin 1919. b.m.n., [1919], 459 s.

OPOČENSKÝ, Jan. Vznik národních států v říjnu 1918. Praha: Orbis, 1927, 299 s. Politická knihovna. Řada I, kniha 12.

Rozpad Rakouska-Uherska a fenomén versailleského systému ve střední Evropě: <Der> Zerfall Österreich-Ungarns und das Phänomen des Versailler Systems in Mitteleuropa. Opava: Ústav historie a muzeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity, 1997, 137 s. ISBN 80-85879-59-X.

SCHULZE, Hagen. Stát a národ v evropských dějinách. Praha: Lidové noviny, 2003, 366 s. Utváření Evropy, sv. 7. ISBN 80-7106-393-2.

ZOUHAR, Jan. Základy teorie státu a práva: učební text pro střední školy. 2., upr. a rozš. vyd. V Praze: S & M, 1998, 62 s. ISBN 80-901387-2-1.

Vedoucí práce:

Mgr. Hynek Böhm, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání práce: 2. dubna 2019
Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2020

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. RNDr. Kamil Zágoršek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 1. července 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracoval samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Jsem si vědom toho, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má diplomová práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědom následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

14. července 2020

Bc. Aleš Dlouhý

Chtěl bych poděkovat panu Mgr. Hynku Böhmovi, PhD. za odborné vedení práce a cenné rady, které mi pomohly tuto práci zkompletovat.

Anotace

Jedná se o diplomovou práci navazujícího magisterského studia učitelství zeměpisu. Hlavním tématem je geograficko-politická analýza změn hranic po první světové válce. Práce se zaměřuje na sumarizaci teritoriálních změn v důsledku první světové války a mírových jednání a jejich zkoumání na základě politicko geografických kritérií. V potaz jsou brány také soudobé geopolitické teorie a historický vývoj zúčastněných států.

Klíčová slova

vývoj politické mapy, Pařížská mírová konference, politická mapa, geopolitika, Evropa po roce 1918

Annotation

The main topic of this master's thesis is the geopolitical analysis of border changes after the First World War. The thesis focuses on the summarization of territorial changes that were the result of the First World War and the subsequent peace negotiations. The thesis examines these changes based on both political and geographical criteria. Contemporary geopolitical theories and historical development of the participating states are also taken into account.

Key Words

development of political map, Paris peace conference, political map, geopolitics, Europe after 1918

Obsah

1	Úvod.....	13
2	Cíl, metody a postup zpracování.....	14
3	Politicko geografická a geopolitická teoretická východiska.....	17
3.1	Politická geografie.....	17
3.2	Politická mapa.....	17
3.3	Pojem stát napříč politickou geografí, geopolitikou a mezinárodním právem .	18
3.3.1	Co je to stát	18
3.3.2	Prvky státu	19
3.3.3	Vznik a zánik států.....	23
3.3.4	Druhy států.....	25
3.4	Národy a právo na sebeurčení	27
3.4.1	Sebeurčení.....	28
3.4.2	Teorie změn státních hranice	29
3.5	Geopolitika	30
3.5.1	Geopolitika počátku 20. století	30
3.5.2	Německý koncept Mitteleuropa	31
3.5.3	Teorie Heartlandu	33
4	Změny politické mapy Evropy po první světové válce.....	35
4.1	Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona	36
4.2	Rozpad Rakouska Uherska.....	39
4.2.1	Národy Rakouska-Uherska	39
4.2.2	Uhersko	42
4.2.3	Rozpad říše.....	44
4.3	Československo	48
4.3.1	Právo na Československý stát.....	48

4.3.2	Mocenské zájmy a vznik ČSR	49
4.3.3	Hranice české	50
4.3.4	Etnický konflikt v Československu	53
4.4	Polsko	54
4.4.1	Formování odporu	54
4.4.2	Samostatný polský stát	56
4.5	Rusko	59
4.6	Pobaltské státy	61
4.6.1	Litva	61
4.6.2	Lotyšsko	61
4.6.3	Estonsko	63
4.7	Finsko	64
4.8	Království Srbů, Chorvatů a Slovinců	65
4.9	Pařížská mírová konference	67
4.10	Německo a Versailleská smlouva	67
4.10.1	Demilitarizace Porýní	68
4.10.2	Belgie	68
4.10.3	Francie	69
4.10.4	Polsko	70
4.10.5	Československo	74
4.10.6	Klajpeda (Memel)	75
4.10.7	Svobodné město Gdaňsk	76
4.10.8	Dánsko	77
4.11	Rakousko a Saint-germainská smlouva	80
4.11.1	Itálie	81
4.11.2	Rumunsko	82
4.12	Maďarsko a Trianonská smlouva	82

4.12.1	Samostatné Maďarsko	83
5	Didaktická transformace	85
5.1	Postavení zeměpisu ve státních dokumentech	85
5.2	Obhájení výuky tématu z hlediska RVP	85
5.3	Zařazení tématu v rámci ročníku a školního roku	86
5.4	Cíle vzdělávací aktivity	87
5.5	Návrh aktivit pro jednu vyučovací hodinu	87
6	Závěr	89

Seznam obrázků

Obr. 1 Mitteleuropa zdroj: SCHULTZ H.-D. (1989)	s. 34
Obr. 2 Vymezení Pivovní oblasti, MACKINDER, H. J.(1904)	s. 35
Obr. 3 Národy Rakouska-Uherska, SHEPHERD W. R. (1911)	s. 41
Obr. 4 Nástupnické státy Rakouska-Uherska, DLOUHÝ, A. (2020)	s. 49
Obr. 5 Změna hranic Německa po první světové válce, DLOUHÝ A.(2020)	s. 70
Obr. 6 Vymezení hlasovacích zón ve Šlesvicku, volné dílo	s. 80
Obr. 7 Výsledek Šlesvického plebiscitu 1920 (Schulte B., 2009)	s. 81

Seznam grafů

Graf. 1 Národnostní složení oblasti Memelu 1924	s. 77
---	-------

Seznam tabulek

Tab. 1 Národnostní složení Československa 1921 (KREJČÍ, 2016, s. 231)	s. 44
Tab. 2 Plebiscit v Horním Slezsku 1921	s. 74
Tab. 3 Obyvatelstvo Gdaňsku 1923 podle jazyka (MASON)	s. 79

Seznam zkratk

čl. - článek

GIS - Geografický informační systém

SN - Společnost národů

TUL - Technická univerzita v Liberci

1 Úvod

První světová válka přinesla na politickou mapu Evropy mnoho změn. Tato práce se snaží na teritoriální změny ve 20. letech 20. století pohlížet s geografické-politické perspektivy s přihlédnutím k historickému vývoji a soudobé geopolitice. Nejdříve jen nutné si vymezit teoretické základy politické geografie, politické mapy a geopolitiky. Jelikož základní jednotkou, se kterou tyto obory pracují, je stát bude nutné vymezit teoreticky také pojem stát a určit jeho hlavní složky podle odborné literatury a dále se zabývat jeho hranicemi. Jelikož víme, že po první světové válce došlo k mnoha územním změnám, ke kterým došlo z nejrůznějších důvodů a s použitím nejrůznějších procesů mezinárodního práva, které dovolují změnu majitele území, zabývá se tato práce také teorií změny státních hranic. Po vymezení těchto obecných teoretických zásad se práce soustředí na popis vývoje státních hranice jednotlivých států, kterých se změny týkají v daném období a vycházejí z diplomatických jednání po první světové válce. V práci tedy nalezneme příklady územních ztrát Německa, rozbor rozpadu Rakouska-Uherska a vznik národních států po první světové válce. Práce analyzuje, z jakých důvodů k těmto změnám na politické mapě došlo a jak byly na poli mezinárodní politiky odůvodněny. V potaz jsou brány také geopolitické koncepce tehdejší doby, které nepochybně hrály určitou roli při zrodu nové politické mapy Evropy. Důležitou součástí výběru tématu byla nutnost, aby téma závěrečné práce spojovalo obory geografie a historie, neboť velmi rád propojuji oba obory dohromady. Zároveň se delší dobu zajímám o změny v průběhu dějin a toto téma nabízelo velké množství podnětů ke zkoumání.

2 Cíl, metody a postup zpracování

Cílem práce sumarizovat změny politické mapy po první světové válce s použitím teoretického základu. Práce by měla tvořit přehled teritoriálních změn, které pramenily z mocenských, geopolitických a národních zájmů zúčastněných. Doplňujícím cílem je analýza jednotlivých teritoriálních změn, jakým způsobem bylo těchto změn docíleno a jaké bylo jejich odůvodnění.

Postup práce se skládá z několika částí. První z nich je rešerše následně analyzované literatury. Rešerše proběhla v oblastech státovědy, geopolitiky, mezinárodní politiky, politické geografie a historie. Historická literatura nebyla žádným problémem, neboť máme široký záběr literatury, který se zabývá jak historií Evropy jako celku, tak jednotlivých státních útvarů. Z této literatury byly čerpány informace o vnitropolitickém a mezinárodním politickém dění, okolnosti vedoucí k formování hranic a vnitřní poměry států, kterými se práce zabývá. V oblasti geopolitiky byla rešerše také úspěšná a můžeme konstatovat, že co se týče geopolitických koncepcí zkoumané doby, nalezneme dostatek informací. Problém nastával v případě vyložené geografické či politicko-geografické literatury, kdy krom teoretických základů oboru a jednotlivých složek zájmu, nebylo možné nalézt literaturu, která by se přímo zabývala zvoleným tématem a rozebírala tvorbu hranic po první světové válce. Pro doplnění teorie o vzniku a zániku států, úpravě jejich hranic atd. byla použita literatura z oblasti mezinárodního práva a státovědy.

Mimo rešerše odborné literatury proběhla také rešerše historických pramenů. Jelikož se práce zabývá územními změnami po první světové válce, bylo zapotřebí analyzovat také mírové smlouvy, které těmto změnám hranic dávaly právní základ. Versailleská smlouva uzavřená s Německem, Saint-germainská smlouva uzavřená s Rakouskem a Trianonská smlouva uzavřená s Maďarskem, jež jsou součástí Pařížské mírové konference, a které upravovaly poměry v Evropě po první světové válce, jsou v původním českém překladu dostupné online, což výrazně ulehčilo práci. Práce mimo jiné také pracuje s výsledky plebiscitů po skončení první světové války ve sporných oblastech, kde to Pařížské mírové konference nařídila. Mezi další prameny, se kterými práce pracuje, můžeme také zařadit staré mapy a to konkrétně mapy, které byly přílohou smluv Pařížské mírové konference a staré mapy jednotlivých států. V neposlední řadě se práce bude snažit zabývat demografickými údaji z přelomu 19. a 20. století získaných převážně ze sčítání lidu.

Práce tedy stojí na analýze této literatury. Prvním objektem zájmu je literatur zabývající se politické geografie a politické mapy. Je potřeba vymezit zásady a hranice, ve kterých se

budeme pohybovat a také si definovat co je to vlastně politická mapa a jaké všechny informace a data se politické mapy týkají. Součástí toho je také problematika hranic, neboť hranice jsou neodmyslitelnou součástí politické mapy. Je tedy nutné vytvořit teoretická východiska pro následnou analýzu hranic, které vznikly po první světové válce.

Poté je potřeba vytvořit teoretický základ, který vymezí zásady geneze státních útvarů. Bylo nutné vytvořit ucelený přehled všech vlastností, co se pojí se státním útvarem, aby poté bylo možné nahlížet na procesy probíhající po první světové válce, které formovaly politickou mapu Evropy. Výsledkem analýzy této odborné literatury by měla být informační báze, která by měla obsahovat nejdůležitější informace o vzniku a zániku státních útvarů a také by měla obsahovat klasifikaci států podle nejrůznějších aspektů, aby bylo poté možné jednotlivé státy politické mapy zařadit to těchto skupin.

Jelikož jedním z aspektů, které ovlivňují vzhled politické mapy, je také geopolitika, je nutné definovat si geopolitiku a pomocí odborné literatury vytvořit základní přehled geopolitických koncepcí přelomu 19. a 20. století, které nepochybně řídily ráz, jakým se měnily hranice státních útvarů.

Následně se dostáváme do praktické části práce, kde dochází k rozboru jednotlivých teritoriálních změn po první světové válce. Práce zkoumá historický vývoj států Evropy, kterých se dotkly změny hranic pomocí historické literatury. Na základě analýzy této literatury bude vytvořen stručný přehled mezinárodně-politické a vnitropolitického vývoje těchto zemí, což pomůže dotvořit náhled na vznik a zánik státních útvarů a změnu teritoriálních hranic. Nedílnou součástí politické mapy je také etnicita a náboženství, takže se analýzou historické literatury budeme snažit nalézt, jaká byla situace v těchto oblastech na území státu počátku 20. století. Výsledkem geograficko-politické analýzy změny politické mapy po první světové válce by mělo být zhodnocení procesu vytyčování teritoria jednotlivých států s přihlédnutím na to, co bylo základem pro toto vymezení a jak si jednotlivé státy svá území nárokovaly. Dále by mělo vzniknout zhodnocení státních hranic jako linií a jejich charakteristik. Jaké vlastnosti tyto linie dle zavedených teoretických východisek mají a podle jakých skutečností byly tyto linie vytvořeny.

Nedílnou součástí práce je také tvorba vlastních map. Při vytváření vlastních map vzniklo nemálo problémů, které pramení i z ne zcela dokonalých znalostí v této oblasti. Podle původního plánu mělo dojít k rešerši geografických dat dostupných na internetu, která dopadla velmi bídně. Vesměs se nepodařilo najít ucelený balíček geografických dat, který by zobrazoval hranice Evropy v letech 1914 a přibližně okolo 1920 v přijatelné podobě a bez chyb v průběhu hranic. Data, se kterými se práce pokoušela pracovat v rámci tvorby map,

často zobrazovaly hranici mezi Rakouskem-Uherskem, Ruskem a Německem v oblasti Horního Slezska velmi nepřesně a nevím z jakého důvodu, ale několikrát jsem se setkal s tím, že hranice mezi Rakouskem-Uherskem a Německem byla zanesena do míst, kde byla budoucí hranice mezi Československem a Německem pod připojení Hlučínska k Československu po první světové válce. Nedostatek dostupných přijatelných geografických dat tak znamenal velký problém pro tvorbu autorských map. Výjimkou jsou historické mapy Německa, kdy geografická data k Německému císařství, administrativnímu členění atd. jsou dostupná například na webu Earthworks.stanford.edu nebo Geodata.lib.berkeley.edu, které se zaměřují na zprostředkovávání geografických dat, s pomocí nichž se dají nalézt data od Historical GIS Germany. Problém je, že k ostatním evropským zemím, dle mé rešerše, mnoho geografických dat z požadovaného období nenalezneme. V otázce tvorby map bylo tedy přikročeno k tvorbě vlastních geografických dat s pomocí starých map a volně dostupných atlasů. Proces práce probíhal nejdříve georeferencováním staré mapy, což přidá dosud pouhému obrázku geografické souřadnice, a poté na základě těchto map dojde k vytvoření vlastních geografických dat, či výrazné korekci dat dostupných. Zároveň byly pomocí GIS analyzovány změny hranic, neboť prostředí specializovaného softwaru umožňuje lépe pozorovat změny na politické mapě. Problémem při tvorbě map byl také přechod na nový software. V rámci opatření s COVID-19 bylo problematické využívání katedrou geoinformatiky TUL provozované laboratoře, což vedlo k práci v domácím prostředí, avšak s jiným systémem, než do kterého jsem, byl zaškolen. Přechod na ArcGIS Pro, který je plný inovací a kosmetických změn, znamenal nemalou porci učení a znovuobjevování, i když se jedná také o software firmy ESRI. Tímto bych chtěl poděkovat katedře geoinformatiky TUL, že svým studentům zprostředkovává licence k používání tohoto softwaru.

Jelikož se jedná o práci v rámci pedagogického studia, bude na závěr zohledněno využití tohoto tématu ve školní praxi s navržením aplikace tohoto tématu. Zaměření didaktického transferu se bude soustředit na výuku problematiky státních hranic jako živého a stále se měnícího organismu, neboť se stále více setkáváme s problémem, že hranice jsou veřejností vnímané jako statické a neměnné, což pravděpodobně pramení s mezinárodně politické stability našeho regionu, kde v posledních desetiletích dochází ke změnám státních hranic jen velmi omezeně. Při zhotovování návrhu didaktického transferu bude využita odborná didaktická literatura a státem vydané školské dokumenty.

3 Politicko geografická a geopolitická teoretická východiska

3.1 Politická geografie

Friedrich Ratzel ve svém díle *Politische Geographie* definoval politickou geografii, jako obor se zabývá především procesy, které utvářejí národy a státy v geografickém prostředí. Tento obor v sobě mísí prvky sociální geografie s politologií a studiem mezinárodních vztahů. Geografie je tak spjata s politikou, neboť základní atributem jakéhokoliv politického systému je prostor, ve kterém vykonává svou činnost. I když je pro politickou geografii primárním zaměřením prostor, nemůže opomíjet i činnost aktérů v tomto prostoru, tedy národů a institucí. (ROMANCEV. 2007, s. 404-5)

Politicko-geografické zkoumání se odvíjí od zkoumaného prostoru. Hlavním východiskem je poloha, ale pozornost je soustředěna také na velikost, tvar a obyvatelstvo zvoleného státu, či regionu. Dále je oblastí zájmu také prostorově-politická organizace, vymezení center a periferií regionu a vazby mezi jednotlivými regiony. (ROMANCEV. 2007, s. 405-6)

3.2 Politická mapa

Nedílnou součástí geografie jsou mapy. Všechny mapy jsou nepřesné a neodrážejí přesně realitu, což vychází z toho, že se mapa pokouší přenést část země (což je zjednodušeně řečeno koule) na dvourozměrnou plochu. Proto je nutné při tvorbě mapy vybírat metody tak, aby bylo zkreslení co možná nejmenší. Každá mapa musí obsahovat projekci, měřítko a symboliku. (ROMANCEV. 2007, s. 410)

Politická mapa jako taková, zobrazuje teritoria jednotlivých suverénních členů mezinárodního společenství. Jednotlivá teritoria jsou na politické mapě oddělena čarou, které symbolizuje hranice a pro větší přehlednost je prostor uvnitř hranic vybarven stejnou barvou. Politická mapa jako taková má však několik problémů. Způsob jakým je pro co největší přehlednost vytvářena může ve čtenáři evokovat homogennost a stabilitu státu, na který se na mapě dívá. Avšak v realitě jeden stát na politické mapě nepředstavuje jeden národ a jeden jazyk. Dalším problémem politické mapy je to, že postrádá dynamiku. Hranice států se neustále mění, což politická mapa není schopná pojmout. (ROMANCEV. 2007, s. 413) To, že si čtenáři politické mapy neuvědomují dynamiku hranice ve světě lze popsat na příkladu, kdy se ve zpravodajství k výročí počátku 2. světové války objevila pro potřeby prezentace útoku

Německa na Polsko politická mapa současné Evropy, která absolutně nedopovídá poměrům v roce 1939.

Dalším problémem politické mapy je to, že se výlučně soustředí na pevninu a opomíjí význam moří a oceánů. Od roku 1958 kdy bylo upraveno Mořské právo, náleží 200 mil moře od pevniny k státu, jehož pobřeží omývá. Dále politická mapa opomíjí význam nalezišť nerostných surovin na mořském dně, rybolov a námořní dopravu. (ROMANCEV. 2007, s. 415-17)

Pokud zkoumanému jevu nevyhovují vymezená teritoria států (např. migrace, náboženská, etnická nebo jazyková skladba obyvatelstva), můžou být politické geografii vytvořené vlastní hranice, které tento jev respektují. Vymezením těchto hranice vzniká teritoriální jednotka nazývaná region. Makroperspektivní metoda politické geografie rozlišuje tři typy politických regionů. Prvním je makroregion, který se vymezuje na základě kulturně-civilizačních prvků. Dalším je transnacionální politický region, který obsahuje interagující politické a kulturně-historické faktory několika zemí. Posledním typem regionu je region transhraniční, který nerespektuje státní hranice a spojuje oblasti několika států v jeden region. (ROMANCEV. 2007, s. 418-19)

3.3 Pojem stát napříč politickou geografii, geopolitikou a mezinárodním právem

3.3.1 Co je to stát

Stát představuje pro politickou geografii tradiční územní jednotku. Lze ho definovat dvěma způsoby, jak uvádí HOLLÄNDER. První možný způsob je sociologický, který definuje stát jako lidské společenství, které si na určitém území nárokuje monopol legitimního fyzického násilí. Druhým způsobem definování státu je podle náhledu právníckého, který stát ztotožňuje s právním řádem. Nahlížení státovědy na problematiku státu výrazně na počátku 20. století ovlivnil G. Jellinek, který vymezil hlavní tři znaky státu, které jsou akceptovány do současnosti. Za obecně přijímanou definici státu je považována ta, kterou vytvořil Max Weber ve znění: "Stát je lidské společenství, které vykonává monopol legitimního užití fyzické moci uvnitř daného území." Tato definice obsahuje všechny tři prvky státu, které popsal již Georg Jellinek na přelomu 19. a 20. století, tedy území, obyvatelstvo a veřejnou moc. Lidskou pospolitost lze tedy označit za stát, pokud disponuje územím, obyvatelstvem a veřejnou mocí. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 108) Jako takový není podřízen žádnému vyššímu orgánu. Tomuto jevu se říká stání suverenita. (BÍLÝ, 2009, s. 70)

3.3.2 Prvky státu

3.3.2.1 Území

Oppenheim v roce 1924 definoval státní území jako „prostor, v němž stát vykonává svou svrchovanou moc“. (HOLLÄNDER, 1995, s. 46) Území bylo tradičně považováno za nejvýznamnější prvek státu. Bylo zdrojem přírodního bohatství, lidského, pracovního i vojenského potenciálu i výrazem moci státu. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 119) Bylo tak minulosti prvkem státu, který svým způsobem převažoval nad významem obyvatelstva a veřejné moci. Území poskytuje konkrétnímu lidskému společenství nezbytný předpoklad stability, umožňuje přirozené osídlení lidí a dává prostě pro zřízení a udržování institucí veřejných služeb, které stát obstarává. Stát ohraničuje státní hranice, jež je předělem, který v prostoru delimituje různé právní řády a to nečastěji dva vnitrostátní právní systémy. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 108-9) Státní území jako část země přitom zahrnuje suchozemský prostor uvnitř hranic, vnitřní vody, pobřežní vody a prostor pod i nad suchozemskou i vodní částí státního území. (HOLLÄNDER, 1995, s. 46)

Holländer zmiňuje dva způsoby, jak vzniká státní území. Za prvé může státní území vznikat originálně, kam zahrnujeme nově osídlené území, které do té doby nebylo v suverénní moci žádného státu, nebo přirozený přírůstek území, jako například vznik nového ostrova a umělý přírůstek území, jako vytváření umělých ostrovů, nebo vysoušení moře. Za druhé může státní území vznikat derivativně, neboli odvozeně, což znamená, že území již spadalo pod suverénní moc jiného státu, ale bylo převedeno pod suverénní moc jiného státu. V takovém případě vymezuje politická geografie několik typů, jak k tomu může dojít. Prvním uváděným způsobem je vydržení, kdy jeden stát dlouhodobě spravuje území jiného státu bez jeho námitek, kdy po určité době dochází k oficiálnímu předání tohoto území. Pokud stát připojí ke svému území dosud neobjevené, nebo jinou politickou mocí nespravované území, jedná se poté o okupaci. Násilným připojením nového teritoria ke státnímu území je poté zábor, následovaný anexí tohoto území. Nejdříve dojde k obsazení území a vybudování správních orgánů, načež je území přímo spojeno s územím státu. Pokud jeden stát přenechá své území jinému státu, nazýváme tento jev dobrovolné postoupení. Dojde-li k vytvoření nového státního území činností přírodních živlů (např. vznik nového ostrova) jedná se poté o akreci. (ROMANCEV, 2007, s. 420-21)

3.3.2.2 Teritorium států na politické mapě

Státní území je vymezeno hranicemi. Státní hranice odděluje území, na které se vztahuje suverénní moc státu od území jiného státu, nebo mezinárodní oblasti nepodléhající moci žádného státu. Státní hranice neodděluje pouze část půdy, ale vztahuje se také na podzemí a vzdušný prostor. Území státu tak nelze chápat jako dvourozměrný prostor, ale spíše jako prostor o třech dimenzích. Na mapách jsou hranice reprezentovány tenkými čarami, které odpovídají vyznačení hranice v terénu. Vznik státní hranice je procesem, kdy nejdříve dojde k teoretickému vymezení, poté je tato hranice zaměřena a nakonec vytyčena v terénu. (ROMANCEV. 2007, s. 420) Teritorium státu má určité vlastnosti. První z těchto vlastností je velikost. Zisk teritoria pro stát většinou znamená zároveň nárůst na síle a moci. Na druhou stranu přílišný růst státního teritoria může vést k jeho rozpadu, jak tomu bylo například v případě Římské říše. V politické geografii je používána stupnice, která třídí státy podle jejich rozlohy. Tato stupnice rozlišuje státy velmi velké (nad 2,5 milionu km²), velké (od 350 tisíc do 2,5 milionu km²), střední (od 150 tisíc do 350 tisíc km²), malé (od 25 tisíc do 150 tisíc km²) a velmi malé (pod 25 tisíc km²). Dále můžeme státní teritorium charakterizovat podle jeho tvaru. Tvar státního území ovlivňuje administrativu, dopravu a rozmístění obyvatelstva. Kategorie států podle tvaru jejich území jsou následující: prodloužené, kompaktní, rozeklané, fragmentované a perforované. Speciálními případy jsou pak enklávy a exklávy. Jelikož tato území nedosahují velkých rozměrů, nepohlíží se na tyto státy jako na perforované. Příkladem může být oblast Kaliningradu, která je ruskou enklávou v Pobaltí a exklávou Ruské federace v Evropě. (ROMANCEV. 2007, s. 424-425)

3.3.2.3 Hranice a druhy hranic

Státní hranice vymezují prostor, ve kterém působí státní moc. Vymezují tedy státní území jako prostor, ve kterém jsou stanovena pravidla chování. Zároveň se v tomto vymezeném prostoru mohou vymáhat sankce za porušení těchto pravidel. (FILIP, 2011, s. 326)

Proces vytyčování hranic probíhá nejdříve na mapách (delimitace) a poté se tato hranice vytyčí přímo v terénu (demarkace). V historii jsme se mohli setkat s hraničními pásmy, které jsou v současnosti nahrazeny hranicemi, které mají charakter linie. Vedení této linie je dáno historickými, geografickými, vojenskými, politickými, hospodářskými, národnostními, náboženskými a jinými faktory. Při stanovování hranic v Evropě bylo víceméně přihlíženo ke všem těmto faktorům a vytyčování a změny hranic jsou spojeny převážně s ukončením války. (FILIP, 2011, s. 326-27) Podle tvaru a způsobu určení hranice můžeme vymezovat různé typy

hranic. Prvním typem hranic jsou hranice přirozené, které jsou odvozené od charakteru krajiny. Tyto linie kopírují hřebeny pohoří, vodní toky nebo neprůchodné lesy. Opakem přirozených hranic jsou hranice umělé, které jsou vytyčovány z politických a bezpečnostních důvodů a nerespektují přírodní podmínky. Umělé hranice bývají vytyčovány přímo nad mapou a kvůli jejich pravidelnému tvaru se nazývají geometrické. Pokud hranice kopírují rovnoběžky a poledníky nazýváme je astronomické. (FILIP, 2011, s. 327-28) Krásný příklad přirozenou hranicí je vymezení teritoria Československa, které bylo v minulosti ohraničeno souvislým pásem pohoří a vodními toky. Avšak ani přirozené hranice nezajišťují homogenitu obyvatelstva uvnitř těchto přirozených hranic. Právě Československo je tím příkladem, kdy se uvnitř krajinou ohraničeného území nacházela rozmanitá národnostní skladba obyvatelstva. Typickým příkladem umělých hranic jsou například hranice USA a Kanady, nebo hranice v Africe, který byly vytyčeny z velké části bez respektování charakteru krajiny v oblasti. (ROMANCEV. 2007, s. 423-24) Hranice mohou být zároveň pevné, kdy se jejich poloha nemění, nebo pohyblivé, kdy je možné, aby se dva sousedé domluvili na pohyblivosti hranice v závislosti na změnách přírodních podmínek (změna koryta hraniční řeky atd.). Zároveň můžeme hranice klasifikovat na základě jejich vztahu k administrativnímu členění například federace, kdy můžeme rozlišovat mezi hranicemi vnitřními, které oddělují jednotlivé členy federace a vnější (státní) hranici, která odděluje území federace od jiného státního celku do federace nepatřícího. (FILIP, 2011, s. 327-28) Dále můžeme hranice členit podle klasifikace hraničního režimu na zcela propustné, částečně propustné a nepropustné. Státy, které jsou součástí Schengenského systému, mají hranici propustnou, státy Evropy mimo tento prosto mají hranice částečně propustnou a za nepropustnou můžeme považovat hranici mezi Severní a Jižní Koreou. (ROMANCEV. 2007, s. 423-24)

3.3.2.4 Obyvatelstvo

Obyvatelstvo je chápáno jako soubor jednotlivců, kteří spolu žijí na daném území jako organizované společenství. Charakter obyvatelstva musí být usedlý, přirozený a trvalý. Usedlý způsob znamená, že stát nemůže fungovat na principu kočovné hordy a je tedy nutné, aby bylo obyvatelstvo zakořeněná na určitém území. Nutné také je, aby obyvatelstvo bylo přirozené, tedy aby na území státu probíhala biologická reprodukce. Nelze tedy zakládat státní obyvatelstvo na skupinách, které se sdružují např. z profesionálních zájmů. Trvalost obyvatelstva je v dnešní době spojena se státním občanství, které osoby připoutává k určitému státu. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 108-10) Osoby, které se trvale nacházejí na území státu, tvoří jeho obyvatelstvo. Část z nich, kteří jsou v právním závazku se státem, jsou pak občané

státu. Pro politickou geografii jsou z hlediska obyvatelstva důležité jeho charakteristiky v oblasti etnické, demografické, jazykové a náboženské. Všechny tyto údaje o obyvatelstvu pomáhají popsat vlastnosti státu, ve kterém žijí. V přímé spojitosti s obyvatelstvem státu je také jeho pohyb neboli migrace. (ROMANCEV, 2007, s. 431) Rozlišujeme mezi dvěma druhy migrace. Vnitřní migrace je pohyb obyvatelstva uvnitř státu, tedy když jednotlivci nepřekročí hranice tohoto státu. Vnější migrace pak probíhá mezi jednotlivými státy, kdy se obyvatelé jednoho státu přestěhují na území státu jiného. Podle směru tohoto pohybu z pohledu státu rozlišujeme mezi imigrací, což znamená, že na pohyb obyvatelstva pohlížíme ve směru dovnitř státu a poté emigraci, což naopak znamená, že se obyvatelstvo pohybuje směrem ven ze státu. Imigrant je tedy zároveň emigrantem a pouze záleží na tom, z pohledu jakého státu se na jeho pohyb nahlíží.

3.3.2.5 Veřejná (státní) moc

Stát umí disponovat určitou mocí, díky které je schopen spravovat území státu a také kontrolovat obyvatelstvo uvnitř hranic svého teritoria. Holländer definoval veřejnou a státní moc následovně: „Státní moc můžeme chápat jako omezení svobody jednotlivce, za účelem reprodukce skupiny.“ (HOLLÄNDER, 1995, s. 33) a „Veřejná moc je řídicím systémem skupiny lidí relativně nezávislých na mocenských systémech jiných skupin.“ (HOLLÄNDER, 1995, s. 41) Veřejnou mocí se tedy rozumí soustava státních orgánů, které jsou schopny zajistit na příslušném území takový minimální standard územní správy a veřejného pořádku, který umožní nerušenou koexistenci daného státu s jinými členy mezinárodního společenství. V tomto ohledu je zavedený pojem efektivní vláda, což znamená, že vláda státu je schopna podřídit své autoritě všechny osoby podléhající její jurisdikci. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 110-11)

3.3.2.6 Suverenita státu

Jako čtvrtý prvek státu lze také vidět jeho schopnost vstupovat do mezinárodněprávních poměrů, což je zanesena již v úmluvě z Montevidea z roku 1933. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 114) Každý stát musí být suverénní, aby mohl plnit svou společenskou funkci. Suverenita je neomezená moc vydávat zákony, je nezcizitelná a monopolní. Suverenitu můžeme dále dělit na vnitřní a vnější. Vnitřní suverenita znamená, že je vláda státu nezávislá na jiném politickém aktérovi uvnitř státu, kdežto vnější suverenita, zaručuje státu právo na uzavírání mezinárodních smluv, či vedení zahraniční politiky. K omezení vnější suverenity může někdy dojít působením různých ekonomických, vojenských, či jiných vazeb. (BÍLÝ, 2009, s. 70)

Suverenitu státu rozebírá Holländer, který tvrdí, že můžeme chápat dvěma způsoby. Negativní způsob vnímání suverenity spočívá, říká, že mocenská organizace určitého území se stává státem, jestliže je nezávislá na mocenských organizacích, rozprostírajících se na jiných územích. V opačném případě by byla jejich součástí. Současně však platí i pozitivní pohled na suverenitu, který tvrdí, že mocenská organizace obyvatelstva určitého území se stává státem tehdy, pokud je výlučnou mocenskou institucí na tomto území, když ona jediná disponuje schopností určovat chování všeho obyvatelstva daného území, a jestliže získá mocensky výlučné a svrchované postavení ve vztahu ke všem ostatním mocenským institucím, působícím na daném území. (HOLLÄNDER, 1995, s. 43)

3.3.2.7 Mezinárodní uznání

Za mezinárodní uznání se často považuje přijetí státu do mezinárodního společenství již existujícími státy. V dnešní době můžeme mezinárodní uznání spojovat se vstupem do OSN. Politická geografie zná i případy s problematickým nebo nejasným statutem, pro které se používá označení anomální politické jednotky. (ROMANCEV. 2007, s. 434)

3.3.2.8 Vnitřní politicko-prostorová struktura státu

Z hlediska vnitřní struktury státu je mimořádně důležitá existence centrální oblasti. Většinou tímto centrem bývá hlavní město, ale stát může mít i vícero center. Navíc můžeme rozlišovat mezi centry vojensko-administrativními, ekonomickými a kulturními. Pokud se všechna centra nachází nedaleko od sebe, hovoříme o monocentrické struktuře. Pokud jsou tato centra rozptýlena v prostoru, jedná se o polycentrickou strukturu. (ROMANCEV. 2007, s. 432) Kromě hlavního centra můžeme vymezit centra v každém regionu, kterému jsou pak podřízena menší lokální centra, čímž vzniká složitá hierarchická struktura. V opozici k centru je pak periferie. Jedná se o odlehlou oblast teritoria, která je pod kontrolou centra. Periferie bývá ekonomicky a kulturně závislá na centru a zároveň toto centrum výrazně neovlivňuje. (ROMANCEV. 2007, s. 433)

3.3.3 Vznik a zánik států

3.3.3.1 Vznik států

Obecně lze říci, že stát vzniká v okamžiku, kdy nabývá nezávislosti. Dále je však velmi důležité pro další fungování státu jeho mezinárodní uznání ostatními státy, což je nezbytné pro vnější suverenitu státu. Avšak pokud stát splňuje všechny podmínky státnosti, může

teoreticky fungovat i bez mezinárodního uznání. Mezinárodní uznání ale státu přináší potřebou legitimitu. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 131-2) Mezinárodní právo nechává volnost na poli uznání státu jinými státy, což nechává prostor pro politické manévrování.

Lze definovat několik způsobů, jak může vzniknout nový stát. Prvním způsobem je situace, kdy se spojením dvou či více států vznikne stát nový. Druhým způsobem je rozdělení existujícího státu na několik nových států. Třetím způsobem je odštěpení (secese). K odštěpení dochází v případě, kdy se obyvatelstvo určitého území státu rozhodne na části území vytvořit nový nezávislý stát. (POTOČNÝ, 2011, s. 19) V některých případech dochází k tomu, že se jednotlivé způsoby vzniku států kombinují. Na příklad rozpad Rakouska-Uherska vedl k vytvoření Polska a Československa odštěpením a zároveň došlo k rozdělení dualistické monarchie na Rakousko a Maďarsko. (POTOČNÝ, 2011, s. 19) Dále může stát vzniknout prvotním osídlením určité neobydlené oblasti a vyhlášení suverénního státu, nebo dekolonizací.

Nově vznikající stát může teritorium získat oddělením od již existujícího útvaru. Rozdělujeme dva způsoby oddělení, za prvé vnitřní, kdy se jedná o sebeurčení a pak vnější, které je nazýváno jako dekolonizace. Je možné, aby stát vznikl oddělením od několika státních útvarů existujících, jako tomu byla například v případě Polska, které se zkonstitovalo z území Rakouska, Německa a Ruska. Na druhou stranu je také možné, aby z jednoho státu vzniklo více nových států oddělením, k čemuž došlo v případech Rakouska-Uherska nebo Sovětského svazu. Opakem oddělení je pak státotvorný jev spojení, kdy se více států spojí v jeden nový. Jako příklady lze uvést Německo nebo Itálii v 19. století. (ROMANCEV. 2007, s. 420)

3.3.3.2 Zánik státu

Stát zaniká v případě, pokud již nevykazuje fakticky některý z nutných prvků (území, obyvatelstvo státní moc). V případě anexe může stát v oblasti mezinárodního práva přetrvávat i přes to, že pozbyl svého území. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 133) Potočný vymezuje několik faktických okolností, kvůli kterým může dojít k zániku státu jak subjektu mezinárodního práva. Jako první způsob zániku státu a také nejčastější vidí jeho rozpad. Větší státní útvar se rozpadne na několik menších částí, které pak funguje jako samostatné státy, nebo se připojí k již existujícím státům. Jako příklady uvádí Rakousko-Uhersko, nebo Sovětský svaz. (POTOČNÝ, 2011. s 27)

Další způsob zániknutí státu může nastat v situaci, kdy se vícero dosud samostatných států spojí v jeden nový stát. Někdy také nazýváno jako sloučení nebo splynutí. Malenovský

nazývá tento způsob zániku států fúze. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 133) Někdy může dojít ke spojení dvou států, kdy jeden stát zůstane zachován a druhý zaniká, jako tomu bylo například v případě sloučení Německé demokratické republiky a Německé spolkové republiky (POTOČNÝ, 2011, s. 27-8) Třetím způsobem zániku státního útvaru je tzv. debellace. Tato situace nastává v případě úplné vojenské porážky jednoho státu druhým, v důsledku čehož dochází k úplné anexi území poraženého státu státem vítězným. Tento způsob zániku státu je známý z historie a v současnosti je anexe státu, nebo části jeho území, za použití vojenské síly absolutně nepřijatelná. (POTOČNÝ, 2011, s. 27) Posledním způsobem zániku státu je případ, kdy dojde k úplné ztrátě materiálních složek státu, tedy území a obyvatelstva. Toto pojetí zániku státu je spíše hypotetické a může k němu dojít v důsledku nepříznivých přírodních sil, jako jsou epidemie a jiné katastrofy, které by způsobily vymření veškerého obyvatelstva, nebo například propadnutí se ostrova, čímž by zaniklo území státu. (POTOČNÝ, 2011, s. 27) Od těchto forem je nutné odlišovat secesi, při které původní stát nezaniká, pouze se od něj oddělí část, která vytvoří nový stát. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 133)

Samostatnou kapitolou jsou nově vzniklé nezávislé státy, což se pojí převážně s procesem dekolonizace. Na území bývalých kolonií vznikají nové nezávislé státy, které vyhlásí nezávislost na svém kolonizátorovi. (POTOČNÝ, 2011, s. 28) Se zánikem státu se pojí sukcese neboli nástupnictví. Jedná se přebrání odpovědnosti za mezinárodní vztahy určitého území. Nový stát však není povinen převzít veškeré závazky zaniklého státu. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 134-5)

3.3.4 Druhy států

Státy lze dělit na základě dvou kritérií. Prvním kritériem je suverenita státu, kdy můžeme vymezit státy suverénní a závislé a za druhé, můžeme státy dělit podle jejich vnitřní struktury na jednotné (unitární) a složené (federace, konfederace).

3.3.4.1 Suverénní a závislé státy

Suverénními jsou ty státy, které mají plnou způsobilost k právům a právním úkonům podle mezinárodního práva. Svrchovaný stát představuje organizovanou a nezávislou nejvyšší politickou moc, které si podrobuje určité území s jeho obyvatelstvem. Takovéto státy poté mají plnou způsobilost vystupovat jako subjekty mezinárodního práva. Závislé státy a území jsou na druhou stranu omezovány ve věcech mezinárodního práva jiným státem. Takové státy poté nejsou plnými subjekty mezinárodního práva. Hlavními formami závislosti států jsou:

protektorát, vazalita, kapitulační režim, mandát, poručenská území a nesamostatné území. (POTOČNÝ, 2011, s. 15)

3.3.4.2 Státy jednotné

Jednotný stát také nazývaný unitární, nebo centralizovaný, je ten stát, který je podle svého ústavního zřízení a ve stycích s jinými státy zastupován jediným ústředním orgánem. V jednotném státě je vykonávána ústřední moc uvnitř i navenek pouze jednou soustavou nejvyšších státních orgánů. (POTOČNÝ, 1996, s. 15-16)

3.3.4.3 Složené státy

Monarchická reálná unie vznikala spojením dvou nebo více států, které měly na základě ústavy společného panovníka. Unie jak ocelek měla okruh společných věcí, jako například zahraniční politiku nebo obranu. V rámci mezinárodního práva vystupovala taková unie jako jeden celek. (POTOČNÝ, 1999, s. 17-18)

Personální unie je zvláštní případ, kdy jedna osoba stojí v čele dvou monarchií zároveň. Jednotlivé státy personální unie nadále vystupují na poli mezinárodního práva samostatně a jedná se v podstatě o dva samostatné státy, které jsou pouze ve "vlastnictví" stejné osoby. (POTOČNÝ, 1999, s. 18)

Federace, nebo také spolkový stát je spojením dvou a více států na základě společné ústavy. Touto ústavou se zřizují nejvyšší orgány jak pro věci vnitřní, tak vnější. Výkonná moc uvnitř federace je rozdělena mezi nejvyšší orgány federace a orgány dílčích států. V oblasti mezinárodního práva vystupuje převážně ústřední stát, ale jednotlivé spolkové země si ponechávají určitá práva na poli mezinárodního práva (sjednávání technických, nebo kulturních dohod se sousedním cizím státem atd.). (POTOČNÝ, 1996, s. 17)

Konfederace je sdružení dvou či více států na základě mezinárodní smlouvy. Smlouva většinou ustanovuje společný orgán pro vyřizování určitých zahraničních věcí, zpravidla se jedná o diplomacii a obranu. Konfederace nemá státní občanství, ale pouze občanství jednotlivých členů konfederace. Orgány konfederace nemají právo zasahovat na území členských států a zásahy mohou vykonávat pouze úřady jednotlivých členských států. Společný orgán konfederace funguje jako sněm zástupců jednotlivých států konfederace. Členské státy mají nadále vlastní armádu, rozpočet atd. a jejich volnost ve vnějších věcech je omezena pouze tam, kde to zakládající smlouva jasně stanovuje. Konfederace bývá často pouze přechodným sdružením států, které se poté transformují ve federaci, jednotný stát, nebo se konfederace rozpadne. (POTOČNÝ, 1999, s. 18)

3.4 Národy a právo na sebeurčení

Moderní národy se zformovaly na počátku 19. století. Staly se formou nové kolektivní identity. Do té doby se obyvatelstvo spojovalo na základě náboženského vyznání a regionálního původu. V dnešním mezinárodním právu se dává národům právo na sebeurčení, které je klíčové pro vytváření národních států. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 116)

Národy můžeme dělit do dvou druhů. Prvním jsou občanské, nebo politické národy, které se vytvářely na základě společné vůli občanů předat část své osobní svrchovanosti státu a podílet se na státní moci a to zejména účastí ve volbách. Politické národy jsou přímo spjaté s demokracií a jejím uplatňování na určitém území. Mezi takové národy můžeme zařadit třeba Američany. Obyvatelé daného státu nabývají občanství a tedy i příslušnosti k národu narozením na území státu, nebo trvalým pobytem na jeho území. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 116-17) Jelikož je politický národ přímo odvozen od existence státu, představuje oporu státnosti, zdůvodnění jeho existence a je zdrojem jeho stability. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 118)

Ve střední Evropě se národy vytvářely odlišně. Jedná se o národy na kmenovém základu, které se odkazují na společnou krev, tedy společné předky. Takové národy jsou často zakládány na společném jazyce, kultuře a tradici. Pro přijetí do takové národa je nutné pokrevní příbuzenství s jeho členy. Ve zkratce je možné říci, že se jedná o etnocentrické společenství. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 116-17) Etnocentrický národ je přesným opakem národa politického. Národ je primární a snaží se o vytvoření národního státu. Pokud se takový národ nachází na území jiného státu, než je jeho národní stát, většinou se snaží o odtržení a připojení k národnímu státu, nebo o jeho vytvoření. Národ je tak faktor, který přímo ovlivňuje dynamiku a existenci států. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 118) Etnocentrické národy měly velký vliv na formování politické mapy Evropy po První světové válce, neboť se pokoušely vytvořit autentičtější státní útvary, než byly dosavadní mnohonárodnostní impéria.

Právo na sebeurčení národa se vymezovalo převážně vůči území, na němž tento národ žil a které dosud mocensky neovládal. Zásada sebeurčení sehrála v dějinách vesměs pozitivní roli, neboť přispěla ke stabilizaci hranic států. Národní stát byl očima ostatních států legitimní pouze v prostoru, kde žil dotyčný národ. Vedle toho však vystupuje také nárok na národní území, který často vedl k mezinárodním konfliktům, neboť se zakládalo na historickém držení území. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 119)

Důsledné uplatňování práva na sebeurčení by vedlo k tomu, že v mezinárodním společenství by vystupovaly pouze národní státy. V praxi je to však nemožné, neboť hranice

se v minulosti utvářely z mnoha dalších hledisek (bezpečnost, ekonomické zajištění, přirozené hranice v krajině atd.) Nové hranice tak se většinou snaží respektovat etnické a jazykové hranice, ale zároveň se většinou vytyčují na již zavedených administrativních hranicích. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 119-120)

Při vytváření národních států na počátku 20. století vznikl nový fenomén tzv. zbytkového obyvatelstva, které nepatří k hlavnímu národu státu a jedná se tak o národnostní menšiny. Bylo tedy nutné zavést mezinárodněprávní normy, které zajišťují jejich ochranu. Speciální mezinárodně právní ochrany se po první světové válce dostalo národnostním, ale i etnickým, jazykovým a náboženským menšinám na základě mírových smluv a dvoustranných dohod. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 121)

Při uplatňování práva na sebeurčení měl i minulosti národ svobodně rozhodovat o svém politickém statusu a zvolit si svobodně cestu hospodářského, společenského a kulturního rozvoje a to bez zásahu zvenčí. V období dekolonizace ovšem taková míra volnosti vedla ke vzniku velkého množství totalitních a diktátorských režimů v Africe. Proto se v současné době do práva na sebeurčení zařazuje také právo na demokratické zřízení. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 121-2)

Nejtypičtějším uplatněním práva na sebeurčení je dekolonizace, ale v minulosti se setkáváme i s dalšími způsoby. Jedním z nich se secese, kdy dojde k odtržení části území a vytvoření národního státu. Dále se setkáváme s tím, že se několik států spojí do jednoho národního státu (Německo, Itálie) a v poslední řadě může národ dosáhnout sebeurčení vysokou mírou autonomie v již existujícím státě, který není jeho národním. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 124)

Z pohledu mezinárodního práva je secese v přímém rozporu s konceptem nezasahování od územní celistvosti státu. Právo na secesi tedy není nárokem národa, který se pokouší o sebeurčení. Na druhé straně však není secese výslovně mezinárodním právem zakázána. Pokud stát plně respektuje práva všech občanů na svém území včetně národnostní menšin, nelze zasahovat zvenčí do jeho územní celistvosti. Je tedy nutné, aby stát, který by secesí přišel o území, s touto změnou souhlasil, nebo se nějak provinil na poli mezinárodního práva nerespektováním práv menšin. (MALENOVSKÝ, 2008, s. 124-5)

3.4.1 Sebeurčení

V průběhu 19. Století podpořil nacionalismus spíše vznik nových států slučováním jiných státních útvarů, než drobením existujících států secesí. Princip sebeurčení se v této době týkal převážně velkých států, které hráli vůdčí roli v tehdejší mezinárodní politice jako například

Německo, nebo Itálie. Hobsbawm vymezil 3 kritéria, která musel splňovat každý národní stát této doby, aby mohl být zařazen do této kategorie. Těmito kritérii byly: historická kontinuita státu, Existence ustanovené kulturní elity se psaným národním jazykem a schopnost státu dobývat nová území.

Proti tomuto principu postupně začíná vystupovat tzv. romantický nacionalismus, který klade důraz na etnicitu a jazyk, a v průběhu 19. století se stává všudypřítomný. (ROSŮLEK, 2014, s. 22) Nelze ignorovat roli amerického prezidenta Woodrowa Wilsona, který v roce 1918 přednesl svůj 14bodový program, čímž výrazně zpopularizoval princip sebeurčení. (ROSŮLEK, 2014, s. 22) Otázka národního sebeurčení v době mezi světovými válkami byla velmi sporná. Některé evropské národy dostaly možnost vlastní sebeurčení, na jehož základě založily vlastní nezávislé státy, ale pokud přeneseme tento princip na jiné kontinenty, zjistíme, že zde se princip národního sebeurčení úspěšně ignoroval za účelem uchování koloniálního panství. Určitou roli zde určitě hrál i pocit rasové nadřazenosti Evropanů nad národy jiných kontinentů. (ROSŮLEK, 2014, s. 23)

3.4.2 Teorie změn státních hranice

3.4.2.1 Secese

Pavković-Radan definuje secesi jako, „formální vystoupení ze svazku, federace, politické nebo náboženské organizace“. (ROSŮLEK, 2014, s. 20) Z této definice tedy můžeme vyčíst, že secese není pouze odstřelení státu od již existujícího státu, s cílem ustanovit vlastní stát. Pokud chceme definovat secesi na státní úrovni, příhodně tak učinil Ducháček: „Secese vychází z interního etnického, teritoriálního nebo jiného pluralismu, kdy se bývalá subnacionální teritoriální zájmová skupina objeví jako nový teritoriální národní stát, který je uznaný ostatními národními státy a má s nimi diplomatické vztahy, včetně státu, kterého byl dříve nově vzniklý stát součástí.“ (DUCHACEK, 1970, s. 63)

3.4.2.2 Vyloučení

Jedná se o zvláštní případ secese, kdy je většina obyvatelstva pro odtržení od státu, ale obývá menší území, než menšina, která je proti odtržení, avšak obývá mnohem větší území. V tomto se proces vzniku nových států nazývá vyloučení, neboť mocenské centrum země se svou secesí de facto snaží zbavit obyvatelstva a území na periferii dosavadního státu. (ROSŮLEK, 2014, s. 30)

3.4.2.3 Secese a dekolonizace

Deklarace nezávislosti USA z roku 1776 je možné považovat za první secesi v novodobých dějinách, zároveň tím byla odstartována vlna secesí v na celém americkém kontinentu. Následovalo Mexiko a celé koloniální panství Španělska v Jižní Americe. Někteří autoři nevidí dekolonizaci jako odnož secese, ale spíše za samostatnou kategorii vzniku nových států. Někteří autoři naopak vidí secesi v jakémkoliv vzniku státu v historii včetně rozpadu a kolonialismu.

3.4.2.4 Secese a iredentismus

Jak jsme si již definovali, secese nastává v okamžik, kdy se část státního útvaru oddělí za účelem vytvoření nového státního útvaru. Může nastat situace, kdy se odtržené území připojí k existujícímu sousednímu státu, většinou z etnicko-kulturních důvodů (např. odtržení Sudet od Československé republiky). Takovýto příklad secese se nazývá iredentismus. Iredentismus se považován za závažnější prostředek proti mezinárodním normám, neboť se oproti secesi na narušování integrity suverénního státu vedle secesistické skupiny podílí také jiný suverénní stát. (ROSŮLEK, 2014, s. 29)

3.5 Geopolitika

Obor geopolitiky se zaměřuje převážně na teritoriálně-politické uspořádání světa z globální perspektivy a má velice blízko k oboru mezinárodních vztahů. Geopolitika se snaží interpretovat zákonitosti mezinárodních vztahů pomocí geografie, primárně se zabývající tématy na pomezí mezi sociálním a přírodním prostředím člověka. (ROMANCEV, 2007, s. 405) Geopolitické teorie lze rozdělit do dvou skupin podle počtu aktérů, kteří v těchto teoriích vystupují. Pokud v geopolitické teorii vystupují pouze dva aktéři, jedná o bipolární teorii. Mezi také teorie lze zařadit Mackinderovu teorii Hartlandu a Spykmanovu teorii Rimlandu. Pokud bere teorie v potaz více, než dva aktéry jedná se o multipolární či pluralistické teorie. Pluralistické teorie se na rozdíl od teorií bipolárních nesnaží o centralizaci nebo globalizaci, ale spíše dávají prostor pro odstředivé a emancipační tendence periferií a pluralitě geografického prostoru. (ROMANCEV, 2007, s. 406)

3.5.1 Geopolitika počátku 20. století

Za zakladatele geopolitiky, ale také politické geografie, je považován německý badatel Friedrich Ratzel. Jakož to přírodovědec byly jeho myšlenky silně ovlivněné darwinismem, který aplikoval v souvislosti se státy a územím a přirovnává je k živým organismům. Ratzel

viděl jako hlavní složku stát obyvatelstvo, které je vázáno ke státu prostřednictvím státní ideje. Tato idea je závažně ovlivňována přírodními podmínkami území, na kterém se stát nachází. Každý stát podle Ratzela potřebuje svou potravu, kterou podle jeho myšlenek tvoří životní prostor (Lebensraum) a surovinové zdroje. Podle této teorie musí stát neustále růst, nebo jej čeká pomalý zánik. V rámci růstu na sebe státy narážejí, čímž vzniká neustálý konflikt o Lebensraum a surovinové zdroje. Podle Ratzela si stát stejně jako živý organismus prochází vývojovým stádiem dětství, dospělosti a stáří, avšak tvrdí, že na rozdíl od živých organismů smrt státu není nevyhnutelná. Pokud k tomu však dojde, Ratzel připouští možnost znovuzrození státu. (ROMANCEV. 2007, s. 436)

Na Ratzelovi myšlenky navázal švédský politolog a nadšený germanofil Rudolf Kjellén, který organickou teorii státu vzal mnohem více doslova, než jeho předchůdce. Ve svém díle *Stát jako organismus* vydaném roku 1916 popisuje darwinismus mezi státy jako neustálý boj o území, který musí nevyhnutelně skončit podřízením celého světa pod jeden nebo několik nejsilnějších států na planetě. Kjellén vyděl jako dominantní sílu v Evropě Německo. (ROMANCEV. 2007, s. 436-7)

Mimo Evropu pracoval v oblasti geopolitiky a geostrategie americký admirál a historik Alfred Thayer Mahan. Sepsal dílo *The influence of sea power upon history*, ve kterém popisuje důležitost kontroly námořních spojů pro získání a udržení velmocenského postavení. Ve své teorii se zaměřuje na kontrolu strategických míst, které jsou důležité pro mezinárodní námořní obchod a dopravu. Zastával názor, že kontrola celé námořní trasy je příliš nákladná a kontraproduktivní, neboť spotřebuje veškeré možné zisky z kontroly této trasy vyplývající, proto navrhoval kontrolu právě pouze těchto škrťících bodů malou vojenskou posádkou, neboť je nevyhnutelné, aby přes tyto body procházela námořní trasa, což umožní její kontrolu. Zároveň tyto body umožňují kotvení vojenského loďstva. (ROMANCEV. 2007, s. 437-8)

3.5.2 Německý koncept Mitteleuropa

Na počátku 20. století byla německá veřejnost nepokojena se zařazením Německa mezi druhořadé mocnosti, které způsobovala hlavně opožděná německá kolonizace. Jelikož už nebylo moc míst na světě pro koloniální expanzi Německa, byl vytvořen Středoevropský hospodářský spolek, který zprostředkoval německé investice v Evropě a získával vlivné osoby pro podporu středoevropské celní unie. Oficiální německá politika se však v rámci soudobého trendu snažila získat co nejvíce zbylých kolonií a projekt střední Evropy byl pro ni druhořadý. Velmi nadčasový koncept vytvořil roku 1913 Walther Rathenau, který neviděl v násilné expanzi do koloniálních oblastí smysl a šanci na úspěch. Navrhl tedy vytvoření

Středoevropské celní unie, které by zesílila export států Evropy. Unie by se měla zakládat na volném pohybu zboží, sjednocené obchodní politice a společném daňovém a celním systému. Rathenau se domníval, že takto vytvořená unie omezí závislost na obchodu s mořskými velmocemi, stabilizuje střední Evropu a posílí německou sféru vlivu. Tento koncept se však neujal, neboť přišel v předvečer války, která tento koncept přímo vyvracela. (KOŘALA, 2003, s. 13-16)

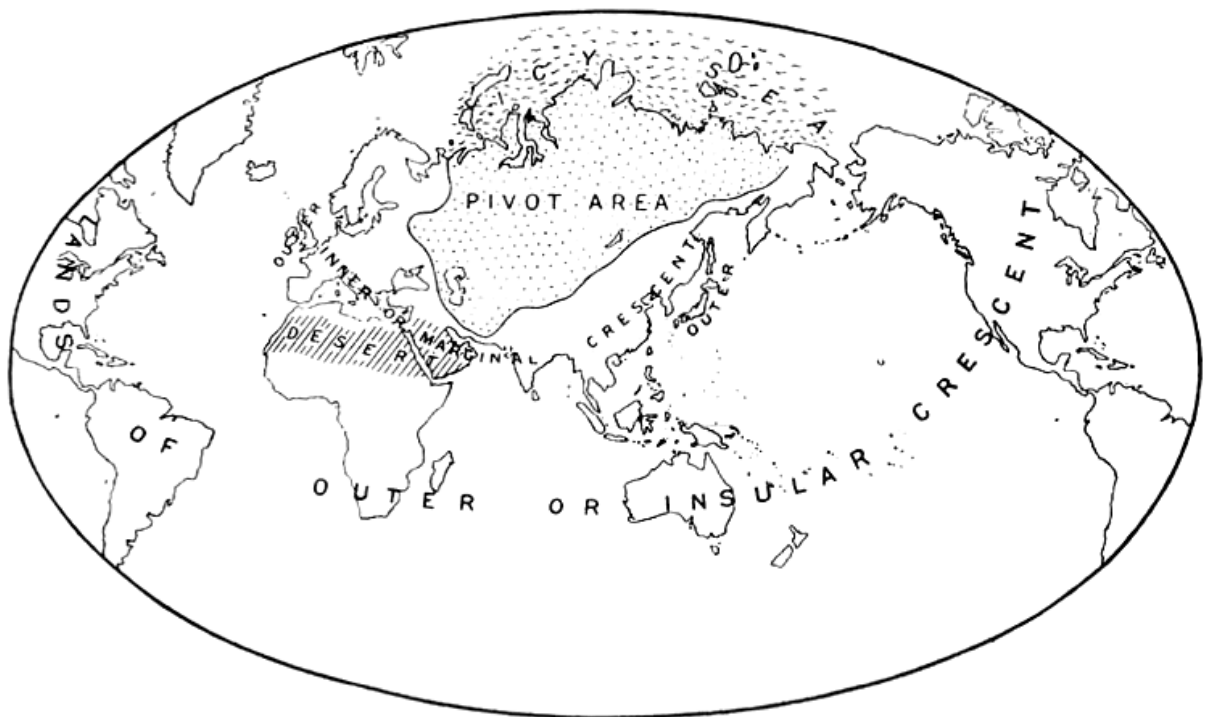
Obr. 1 Mitteleuropa zdroj: SCHULTZ H.-D.(1989)

Roku 1915 publikoval Fridrich Neuman knihu s názvem Mitteleuropa. Autorovou vidinou bylo srůstání států a zemí které nepatřily ani k britsko-francouzské alianci na západě a ani ke sféře vlivu Ruské říše na východě. Podstatou tohoto návrh byla co nejužší spolupráce mezi Německem a Rakouskem-Uherskem. Proto toto spojení muselo být překonáno mnoho překážek jak vnitropolitických, tak překonat nepřátelství mezi státy z dob minulých. Ve spojení v první světové válce však autor viděl výrazný krok ke sblížení obou říší a k případnému spojení. Byla předpokládána nevole ze stran národů Rakouska-Uherka, ale také u německých a rakouských vlastenců. Tato nevole měl být překonána pomocí vstřícnosti a dlouhodobé spolupráce. Cílem bylo vytvoření sjednocené středoevropské říše, která by představovala protiváhu proti západním a východním říším. Teorie otvírala také prostor pro následovné celoevropské sjednocení. Celý státní celek byl viděn jako federace se společnou měnou, bankovním a hospodářským právem, zahraniční politikou a správou komunikací. Neuman chtěl ponechat dosavadní státy, ale jejich existenci chtěl postupem omezovat. Sjednocená střední Evropa měla být nejdříve sjednocena po vojenské a hospodářské stránce a až poté se postupně centralizovat. I když v tomto státě měla dominovat němčina jako státní jazyk a německá kultura, Neuman se velmi zasazuje o vytvoření německo-slovanského

přátelství. Vnitřní členění země mělo být vytvořeno na bázi národnostního složení oblastí a měly být zapomenuty staré historické hranice. (KOŘALA, 2003, s. 13-16)

3.5.3 Teorie Heartlandu

Zásadní geopolitickou teorií počátku 19. století a také základem současné geopolitiky byla teorie Heartlandu Sira Halforda Mackindera poprvé uveřejněna roku 1904. Následně byla ještě v rámci událostí světových válek dvakrát revidována a to v letech 1919 a 1943. Tato teorie rozděluje období dějin do tří částí. První předkolumbovské období je popisováno jako éra nadvlády kočovných kmenů ze střední Asie, které používali koně jako rychlý dopravní prostředek stepí střední Asie a Východní Evropy. Od symbolického roku 1492 se dostáváme do éry kolumbovské, kdy začaly ve světě dominovat námořní mocnosti, a nejdůležitějším místem geopolitiky byl světový oceán. Konec této éry vidí Mackinder na počátku 20. století, kdy kvůli technickému pokroku (železnice) se těžiště moci posunulo zpět na kontinent. (ROMANCEV. 2007, s. 438-9)

Obr. 2 Vymezení Pivovní oblasti - MACKINDER, H. J.(1904)

Z Geografického hlediska vymezuje teorie Heartlandu 3 regiony. Pivovní oblast, která se nachází v oblasti Centrální Asie, ale nemá přístup k nezamrzajícím přístavům. Druhým regionem je Vnitřní okruh, který zabírá zbytek Eurasie bez Velké Británie a Japonska. Posledním regionem je Vnější okruh, do kterého je řazen zbytek světa. Roku 1919 je teorie

revidována na Pivotní oblast je rozšířena do oblasti Černého moře a Baltu v Evropě a do povodí horních toků velkých indických a čínských řek. Zároveň tato oblast dostala nový název - Heartland. Tato oblast je podle teorie důležitá z důvodu, že poskytuje téměř nevyčerpatelné zdroje potravin a nerostných surovin a má tam ohromný ekonomický potenciál. Mackinder tedy tvrdí, že kontrola Heartlandu ústí v kontrolu celého světa. Vesměs tato teorie mluví o neustálém konfliktu mezi státy Heartlandu a Vnější okruhem, které mezi sebou soupeří o nadvládu nad vnitřním okruhem. Nadřazenost Heartlandu poté umocňuje technologický pokrok, jak například nasazení bojových letadel, které umožňují efektivnější boj suchozemských v boji s námořními velmocemi. (ROMANCEV. 2007, S. 439-40)

Po skončení konfliktu vyvodil Mackinder myšlenku, že: kdo ovládá Východní Evropu, ten ovládá Heartland. Kdo ovládá Heartland ten ovládá Světový ostrov. A kdo ovládá světový ostrov, ten vládne světu. (ROMANCEV. 2007, s. 440) Geopolitické teorie se nadále vyvíjely v reakci na aktuální dění ve světě. Nové teorie a revize těch stávajících pak ale přecházejí ve značné míře až v reakci na druhou světovou válku a tehdejší rozložení sil, což je pro naši práci nepodstatné.

4 Změny politické mapy Evropy po první světové válce

Politická mapa Evropy před první světovou válkou nebyla tak pestrá jako, je dnešní mapa Evropy. Západní Evropa měla víceméně stejnou podobu jako v současnosti. Střední a Východní Evropa na to však byly značně odlišně. Ve střední Evropě se nacházela dvě rozlehlá impéria - Německé císařství a Rakousko-Uhersko. Vedle těchto státních útvarů nebylo místo pro existenci dalších států. Německo bylo národním státem Němců, ale na jeho území se nacházely různé početné národnostní menšiny, hlavně pak Poláci. Rakousko-Uhersko bylo mnohonárodnostním státem, který v sobě sdružoval Rakušany, Čechy, Slováky, Poláky, Ukrajince, Maďary, Rumuny, Jižní Slované a další národy. Ve Východní Evropě se nacházela hranice mezi těmito Centrálními mocnostmi a Carským Ruskem. Uvnitř Ruska se nacházelo také nemalé množství národů, které toužily po vlastním národním státě. Můžeme vyjmenovat Pobaltské národy, Finy, Ukrajince a Bělorusy. Určitou předzvěst vývoje politické mapy Evropy mohli lidé počátku 20. století vidět v dění na přelomu 19. a 20. století na Balkáně. Slábnutí Osmanská říše umožnilo vytvoření národních států na Balkáně a v roce 1914 již tedy na mapě Evropy nalezneme Řecko, Albánii, Srbsko, Bulharsko, Černou Horu a Rumunsko. První světová válka pak přinesla mnoho změn na politické mapě Evropy. Můžeme zde nalézt mnoho příkladů, změn státních hranic anexí, připojení na základě plebiscitů, vytvoření národních států, ale také zánik velkých říší.

Státy vzniklé po první světové válce můžeme rozdělit do dvou kategorií. První jsou mnohonárodnostní státy jako Jugoslávie a Československo a za druhá národní státy. Ani hranice národních států však velmi často neodpovídají etnickým hranicím tehdejší Evropy. Prakticky ve všech nově vzniklých státech žijí početné národnostní menšiny, které však patří téměř vždy k národům mající své vlastní národní státy. Nejpočetnějšími menšinami v Evropě jsou Němci a Maďaři. Vlivem vzniku nových států a rozdrobením Rakouska - Uherska vzniká ve střední Evropě mocenské vakuum, neboť žádný z nástupnických států není natolik silný, aby mohl velmocenské postavení zastávat. (BAAR, 2004, s. 64)

Ve Východní Evropě sice carské Rusko utrpělo zdrcující porážku a vyšlo z války jak ekonomicky, tak teritoriálně oslabené. Porážka v první světové válce vedla v Rusku k nástupu komunistické strany, která vytrhla celý stát ze světového ekonomického systému vytvořením systému centrálně plánovaného hospodářství. Carské Rusko se transformovalo do Svazu sovětských socialistických republik a postupně se tomuto celku povedlo obnovit velkou část bývalé rozlohy státu. (BAAR, 2004, s. 64-5)

Oslabení Ruska využily 4 baltské státy - Finsko, Lotyšsko, Estonsko a Litva, které vyhlásily svou samostatnost. Na rozdíl od nových států ve střední Evropě byly relativně etnicky homogenní. (BAAR, 2004, s. 65)

Na v minulosti narušenou státnost navázalo také obnovené Polsko, i když ve výrazně okleštěné podobě a zatížené mnoha národnostními menšinami Bělorusů, Ukrajinců, Litevců a Němců na svém území. Polský stát získal pouze úzký koridor k Baltskému moři, neboť se Polsku nepodařilo získat významný přístav Gdaňsk, kde bylo po první světové válce vytvořené svobodné město. (BAAR, 2004, s. 65-66) Z rakousko-uherského území vzešly celkem čtyři státy. Samostatné Rakousko, jehož území tvořilo bývalé centrum rakouské monarchie. Dále na třetinu své původní rozlohy zmenšené Maďarsko, které přišlo ve prospěch Československa o Slovensko a Podkarpatskou Rus a na jehož území zůstalo okolo půl milionu Maďarů, ale i okolo 3 milionů Němců. Dále se Maďarsko musel vzdát území Vojvodiny a Banátu, která připadla nově vzniklému Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (později Jugoslávie). Poslední, kdo se územně obohatil na úkor Uherska, bylo Rumunsko, které připojilo Sedmihradsko (Transylvánie) a druhou část Banátu. Na Balkáně také vzniká samostatná Albánie, avšak více než milion Albánců zůstalo za hranicemi toho státu a to převážně v Kosovu a v dnešní Makedonii. (BAAR, 2004, s. 66)

Stejně jako Rakousko a Maďarsko přišlo o značné území také Německo. Německo se muselo vzdát oblastí ve prospěch Francie, Polska, Dánska, Belgie, Československa, Polska a Litvy. Navíc ještě oblast Sárska přešla na 15 let pod mezinárodní správu Společnosti národů s tím, že Francie získala práva na těžbu v místních uhelných dolech. Dále bylo demilitarizováno celé Porýní a obsazeno vítěznými mocnostmi. Německo bylo mimo jiné zasaženo neúnosnými materiálními a finančními reparacemi.

4.1 Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona

Po vstupu USA do první světové války na straně mocností Dohody. Usiloval americký prezident o vytvoření podmínek pro mírová jednání. Proto vytvořil mírový program, který předložil 8. ledna 1918 americkému kongresu. Tento mírový program vyžadoval:

1. Veřejnost všech mezinárodních jednání (neboli odstranění kabinetní diplomacie)
2. Svobodu moří v době války a míru (svobodná mořeplavba)
3. Odstranění obchodní bariér (cílem bylo vytvořit svobodný liberální mezinárodní obchod)
4. Mezinárodní odzbrojení a omezení zbrojení

5. Svobodné a nestranné uspořádání koloniálních nároků se zřetelem k zájmům obyvatel kolonií
6. Vyklizení obsazených ruských území
7. Vyklizení a znovuoobnovení Belgie
8. Vyklizení a obnovení jednoty obsazených Francouzských území včetně Alsaska-Lotrinska
9. Úprava Italských hranic v souladu se zřetelnými národnostními hranicemi
10. Autonomie pro národy podunajské monarchie
11. Vyklizení Rumunska, Srbska a Černé Hory a volný přístup k moři pro Srbsko
12. Autonomie pro národy pod tureckým panstvím a otevření Dardanel pro mezinárodní plavbu
13. Vytvoření nezávislého polského státu s volným přístupem k moři
14. Vytvoření mezinárodní organizace, která by byla zárukou prosazení vzájemných garancí politické nezávislosti a územní integrity pro velké a malé státy.

Program presidenta Wilsona však nebyl závazný a v několika případech nebyl dodržován Velkou Británií a Francií, neboť tyto státy měly vlastní mocenské zájmy v poválečné Evropě. (MÜLLER, 1995, S. 224)

Stěžejními částmi 14 bodů presidenta Wilsona pro naši práci jsou převážně 6 až 13. Vyklizení obsazených Ruských území víceméně znamená, že posléze byla anulována separátní mírová smlouva z Brestu-litevského mezi Ruskem a Německem. To dalo prostor pro vznik Pobaltských států, jelikož se jejich území na konci války de facto ocitlo v držení nikoho. Sovětské Rusko se těchto oblastí de facto vzdalo a zároveň prosazovalo právo na sebeurčení pro národy Ruska, což bylo výrazným impulzem pro vznik Pobaltských států. Mimo jiné pomohla genezi těchto států také realizace Německého geopolitického plánu Mitteleuropa, který říká, že v oblastech východní a střední Evropy by se měly zřizovat loutkové státy, které by tvořily nárazníkové pásmo. Bod 7 hovoří o znovuoobnovení Belgie, která velmi trpěla během první světové války, neboť její území bylo použito pro vpád německých vojsk do Francie. Belgie se ocitla pod Německou okupací a bylo tak zásadní, aby po válce byla její samostatnost obnovena. Bod 8 je poté velmi výstižný a říká, že by Francii mělo být navraceno území Alsaska-Lotrinska. Které Německo anektovalo v předchozí Německo-francouzské válce. Bod 10 je velmi zajímavý a ukazuje, jak byl celý vývoj otázky Rakouska-Uherska dynamický. Na počátku roku 1918 Wilson hovoří o autonomii pro národy Rakouska-Uherska a je vidět, že ještě v této době se počítalo se zachováním této mnohonárodnostní říše. Víme ovšem, že vývoj politické mapy Evropy již s existencí této

dlouhotrvající říše nepočítal. Bod 11 nám ukazuje, že Dohoda myslela i na tzv. malé spojence, kteří se zapojili do války po bodu hlavních dohodových mocností doby. Srbko, které se stalo hlavním stavebním kamenem budoucího Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, tak i Rumunsko získaly po skončení války nemalé územní zisky. Otázka Černé hory je velmi zajímavá, neboť v rámci tvoření Jihoslovanského státu došlo k jejímu pohlcení tímto útvarem. Posledním bodem, který se týká změn politické mapy, je bod 13. který hovoří o obnovení Polska s přístupem k moři. Polsko zaniklo v samém závěru 18. století a bylo na chvíli obnoveno Napoleonem na počátku 19. století. Kromě autonomie v rámci sousedních říší však tento početný evropský národ neměl vlastní stát. Realizace tohoto bodu přinesla řadu nepříjemností, jako například zaručení polského přístupu k moři, hranice nerespektující národností hranice atd.

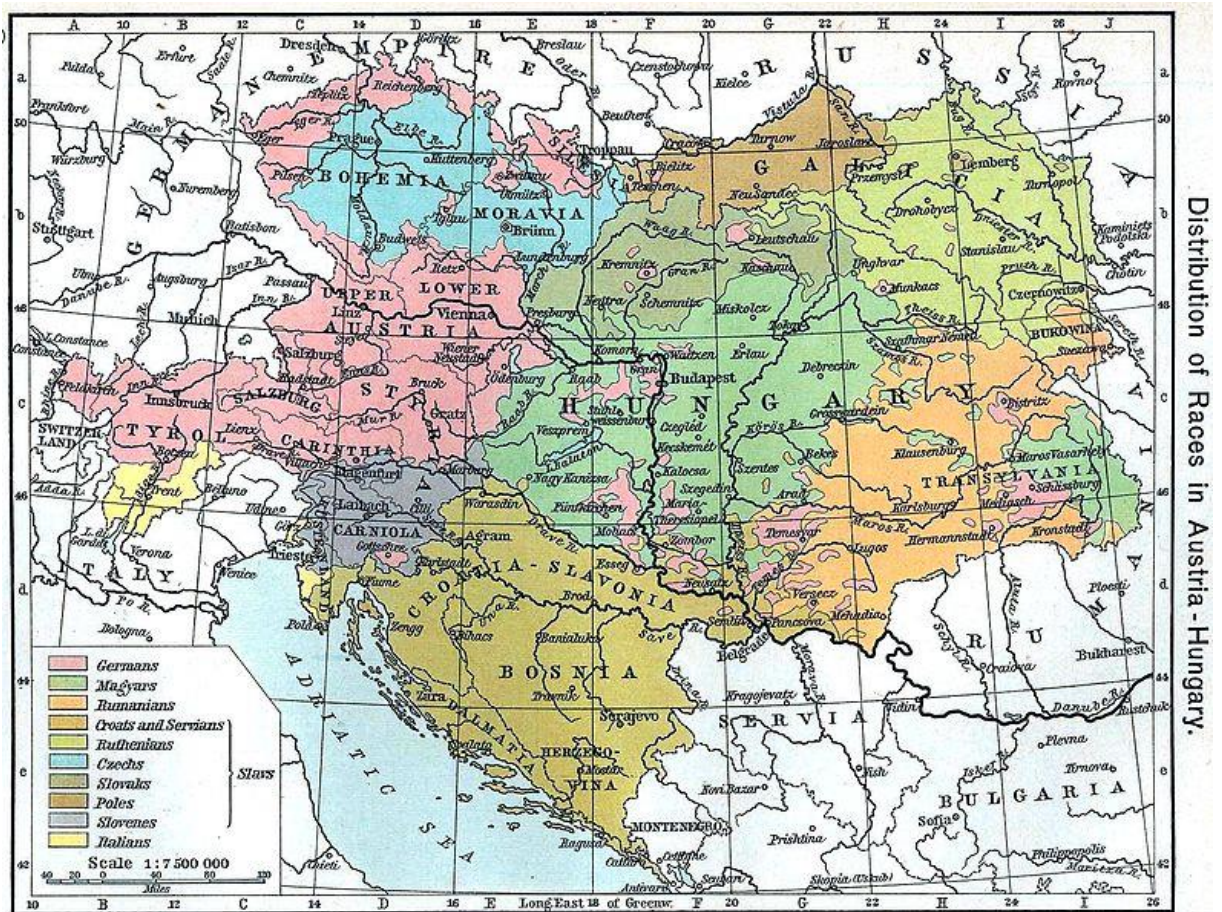

4.2 Rozpad Rakouska Uherska

4.2.1 Národy Rakouska-Uherska

V průběhu 19. století dochází v Rakouské monarchii ke germanizaci obyvatelstva, ke kterým však dochází ne z nacionálního impulzu, ale vlivem osvícenských reforem, které se snaží zefektivnit státní správu. Reformy Marie Terezie a Josefa II. zavádějí němčinu jako úřední jazyk pro mnohonárodnostní Rakouskou monarchii. Uhersko si ponechává značnou míru autonomie a nastolené reformy se jeho území netýkají. (KREJČÍ, 2016, s. 217-218)

Cílem těchto reforem byla modernizace monarchie. Němčina se stává nástrojem stání, mezinárodní a akademické komunikace. Důležitější zrovnoprávnění češtiny dosáhly až Badenho jazykové zákony z roku 1897, které však byly roku 1898 zrušeny. (KREJČÍ, 2016, s. 218)

Obr. 3 Národy Rakouska-Uherska, SHEPHERD W. R. (1911)

Na konci 18. století ještě není upevněna národní příslušnost a pod pojmem patriotismus se spíše chápe náležet k vlasti. (KREJČÍ, 2016, s. 227)

Na území Rakouské monarchie se v průběhu 19. století začínají formovat dvě představy o podobě rakušanství. Prvním je Supraetnické rakušanství, které vycházelo ze snach Rakousko o vůdčí postavení v Německém spolku, což této myšlence přidávalo německý ráz. Bylo tolerantní k jazykovým zvláštnostem uvnitř říše, ale požadovala správnou a kulturní jednotu a to v němčině. Tato pangermanistická verze rakušanství byla okrajová, ale často zastávána lidmi v nejvyšších úřadech. Druhým konceptem rakušanství bylo tzv. multinacionální rakušanství. Vycházelo k uznání odlišných etnicko-jazykových složek Rakouska a jejich práv. Měla být vytvořena státní jednotu na politické úrovni, ale zároveň ponechána svoboda národům uvnitř říše na sebeurčení. To znamená, že mezinárodně jsme všichni Rakušané, ale můžeme si zvolit svou vlastní národnost uvnitř říše. Velmi podobné pojetí Rakouska prosazovali také austroslavisté. (KREJČÍ, 2016, s. 227)

4.2.1.1 Židé

Na počátku 19. století byli Němci dominantním národem střední Evropy a můžeme je tedy nazývat jako středoevropský národ. Vedle Němců tvořili výrazný národnostní celek také židé. (KREJČÍ, 2016, s. 218)

Židé se začínají emancipovat od zavedení Tolerančního patentu roku 1781 Josefem II. Museli však přijmout německá jména a byla výrazně omezována jejich samospráva. Na počátku 20. století žilo ve střední Evropě 7,5 milionů židů, což činilo přibližně 3/4 celosvětové židovské populace. (KREJČÍ, 2016, s. 219)

V průběhu 19. století dochází v Rakouské monarchii k přiklání židovského obyvatelstva k dominantní kultuře území, na kterém žijí. V Rakousku a Českých zemích se přiklání k německu a někdy k češtině a v Uhrách dochází k jejich maďarizaci. (KREJČÍ, 2016, s. 219)

Na přelomu 19. a 20. století dochází k nárůstu protižidovských nálad ve střední Evropě. Jako jeden z příkladů můžeme uvést Hilsneriádu z roku 1899, kdy byl Žid Leopold Hilsner obviněn z rituální vraždy a bez přímých důkazů odsouzen k smrti. (KREJČÍ, 2016, s. 219)

4.2.1.2 Němci

Německý národ byl nejpočetnějším národem střední Evropy v 19. století. V polovině století zde žilo okolo 40 milionů Němců. Německý národ tvořil majoritní část obyvatelstva měst tehdejší střední Evropy. V Předlitavsku tvořili Němci 63% městského obyvatelstva k roku 1880. (s. 220-221) Většina ostatních národů v tuto dobu tvoří převážně vesnické obyvatelstvo, avšak to budoucně se jejich presence ve městech začne zvyšovat.

Například v Praze tvořili Němci k roku 1847 2/3 obyvatelstva, ale již roku 1910 jejich zastoupení pokleslo na 8%. (KREJČÍ, 2016, s. 221)

Roku 1871 vzniká sjednocené Německé císařství, avšak velké množství Němců zůstává na území jiných států. V Německu žilo v roce 1871 29 milionů Němců, ale v Předlitavsku dalších 9 milionů, v Uhrách 2,5 milionu, v Evropské části Ruska 1,7 milionu a menší skupiny v Itálii a Rumunsku. (KREJČÍ, 2016, s. 221)

Radikalizace Čechů a Slováků probíhala ve dvou rovinách. V té první se snažili Češi odlišit od Němců a Slováci od Maďarů a v té druhé se snažili Češi a Slováci odlišit od sebe navzájem. Rozlišování probíhalo na jazykovém základu a výraznou roli tak sehráli jazykovědci a spisovatelé jako například Bohuslav Balbín a Ján Kollár. (KREJČÍ, 2016, s. 228)

4.2.1.3 Češi a Slováci

V 19. století začalo docházet obrozencům, že je nutné, aby oba národy spolupracovaly. Pro toto společenství se používaly dva výrazy. Prvním byl národ Českoslovanský, který původně označoval Slované českého jazyka, tedy Čechy, Moravany a Slováky, Jánem Kollárem označováni jako Slavočeši. Následně však v polovině století nabyl tento pojem spíše označení pro Slované žijící na území Čech. Druhým výrazem je národ Československý, který je výrazně mladší a vzniká souběžně s emancipací slovenského národa. (KREJČÍ, 2016, s. 228-229)

Počátky vize jednotného československého národa jsou zároveň počátky českého a slovenského národního obrození. Společný československý národ však narážel na řadu problémů. Slováci byli často vnímáni jako větev Českého národa, který se dělí na slovenskou a českou větev, dále zde bylo citelné přehlížení slovenské národní identity a v neposlední řadě zde hrál také politický pragmatismus, neboť spojení Čechů a Slováků v jeden národ umožňovalo vytvořit vlastní "národní stát. Pojitko mezi Čechy a Slovenskem představovala Morava. Oba národa taktéž vycházejí z jednoho prvotního státního útvaru a tím je Velká Morava. (KREJČÍ, 2016, s. 229-230)

Spojení Čechů a Slováků v jeden národ bylo důležité kvůli počtu Němců žijících v budoucím Československu. Bylo jich více než Slováků.

Tab. 1 Národnostní složení Československa 1921 (KREJČÍ, 2016, s. 231)

Národnostní složení Československa podle sčítání 1921 v tisících			
Česká	Německá	Slovenská	Maďarská
6 000 tis.	3 218 tis.	1 993 tis.	719 tis.

Svébytnost slovenského národa byla zanesena v Clevelandské dohodě z roku 1915 podepsané mezi představiteli Českého národního sdružení a Slovenské ligy. Tato smlouva se zavazovala k vytvoření Česko-Slovenského soustátí na federativní bázi, kde Slovensko mělo mít vlastní národní autonomii. Další potvrzení přišlo v Pittsburské dohodě roku 1918, jenž se zavazoval ke vzniku "Česko-slovenského demokratického státu", který bude republikou. Zajišťovala Slovensku také vlastní administrativu, sněm a soudy. V Říjnu roku 1918 je poté Slovensko definitivně odtrhává od Uher Martinskou deklarací, kde odtržení odsouhlasily všechny slovenské strany. Strany se zorganizovaly do slovenské větve Česko-slovenské Národní rady. Tato rady nemluví za Slováky, ale za Česko-slovenský národ, žijící na území Uherska. (KREJČÍ, 2016, s. 232) Mezinárodně právní základ dostává Československo ve versailleské mírové smlouvě. Je zajímavé, že v oficiálním dokumentu ve francouzštině a angličtině se hovoří na státu Česko-slovenské, ale v českém překladu nalezneme název československý. Také ústava Československé republiky z roku 1920 používá výrazy jako "národ československý" a "jazyk československý", což znamená upuštění od původních představ o Česko-slovenské federaci a plný příklon k čechoslovakizmu. K vytvoření této federaci dochází až po podepsání Mnichovské dohody roku 1938. (KREJČÍ, 2016, s. 233)

4.2.1.4 Podrobené slovanské národy

Každý slovanský národ si prošel obdobím poroby. Češi a Srbové byli drženi pod nadvládou jiných států tři staletí. Pro Poláky trvalo období poroby od prvního dělení po znovuoobnovení národního státu 150 let. Slováci strávili pod svrchovanou vládou Uherska 900 let. (KREJČÍ, 2016, s. 235)

4.2.2 Uhersko

Slovenský národ byl pod taktovkou Uherského státu v 19. a 20. století násilně veden k vytvoření jednotného maďarského národa a procházel si procesem státem řízené maďarizace. (KREJČÍ, 2016, s. 235)

V Uhrách nalezneme vícero národů, které bojovali o svou emancipaci. Nalezneme zde Srby, Rumuny a Slováky. Slováci však měli mnohem těžší pozici, než ostatní dva národy, nikdy totiž neměli svůj vlastní národní stát, na který by se mohli odkazovat a dokonce nebyly

uvnitř Uher vytvořené ani samosprávné hranice, které by definovaly oblasti s majoritním zastoupením slovenského obyvatelstva. Zároveň také chyběla slovenská šlechta, národnostně uvědomělé měšťanstvo a národní inteligence. (KREJČÍ, 2016, s. 236)

Důležité je Memorandum národa slovenského z roku 1861, které se dožaduje uznání slovenského národa na území Uherska a odkazuje se na dávnou existenci Velké Moravy jako pravlasti. Slovenský národ měl být uznán v oblasti Hornouherského slovenského Okolí a memorandum dále předkládalo jazykové, administrativní a školské požadavky. (KREJČÍ, 2016, s. 237)

Memorandum požadovalo distriktu Hornomoravské slovenské Okolí uvnitř Uherska a dožadovalo se samosprávy na tomto území. Toto území mělo tvořit 5 tehdejších uherských (Trenčianská, Oravská, Turičinaská, Lipovská, Zvolenská) a části území dalších 15 stolic, kde měl slovenský národ většinu stolic (Prešpurská, Nitranská, Tekovská, Hontianská, Novohradská, Gemerská, Spišská, Šarišská, Turianská a Abovská). Distrikt tak měl mít 16 okresů. Toto vymezení představuje první teritoriální vymezení hranic slovenského státu. Tento projekt byl však maďarskou stranou označen za protiústavní. (KREJČÍ, 2016, s. 238)

Proti vymezování autonomních oblastí podle národů, které na tomto území žily, stály dva další principy, které zastávala převážně maďarská strana. Prvním bylo liberální pojetí národnostní otázky, které se zasazovalo o uznání národnostních přání jedinců, ale bez uznání kolektivních práv národů a samosprávy. Podle tohoto principu měl mít každý občan Uher nárok na sebeurčení k národnostní menšině, svobodu vyznání a užití národního jazyka ve školství, na úřadech a v oblastech kultury. Většinou se hovořilo o národech následujících: Maďaři, Slováci, Rumuni, Slovinci, Němci a Rusové, avšak národů na území Rumunska bylo více. (KREJČÍ, 2016, s. 238)

Tento princip byl však striktně proti vymezování samosprávných oblastí s majoritním zastoupením menšin. Prvním problémem byl fakt, že žádná z oblastí nebyla etnicky čistá a druhým problémem bylo to, že se ústřední vláda obávala secese ze strany národnostních menšin. Tento přístup však otvíral prostor pro maďarizaci národnostních menšin a vyvolával odpor v jejich řadách. (KREJČÍ, 2016, s. 239)

Po první světové válce, kdy se velká část Maďarů ocitla na území nově vzniklých států, začíná v Maďarsku sílit názor, že hranice států by se měly vymezovat na národnostním základě, tedy převážně podle užívaného jazyka. Odmítá jakékoliv jiné tvoření státních hranic na jiných principech. (KREJČÍ, 2016, s. 239) Je patrné, že výrazné územní ztráty měly na Maďary silný vliv, neboť velká část z nich se nyní ocitla na území nových národních států.

Nejrazantnějším přístupem k národnostním menšinám v Uhersku byla jejich maďarizace. Tato idea se snažila o asimilaci národnostních menšin tím, že se budou více cítit jako maďaři, než budou tíhnout ke svému národu a postupem času tak vznikne jeden uherský národ. Tato praktika byla převážně cílena na politickou elitu a inteligenci a to pomocí jazykových zákonů, které privilegovaly Maďarštinu a to přesto, že až do roku 1848 byla úředním jazykem v Uhersku neutrální latina. (KREJČÍ, 2016, s. 240)

Maďarizací byla nejvíce postižena německá menšina v Uhersku, která byla rozptýlena po městech a netvořila masové komunity v určitých oblastech jako jiné národy. Tento jev lze vidět dobře na vývoji obyvatelstva v Bratislavě, kdy roku 1880 tvořili Němci 60% obyvatelstva a Maďaři 13% a roku 1900 již Němci tvořili pouze 40% obyvatelstva, avšak počet Maďarů stoupl na 36%. (KREJČÍ, 2016, s. 241)

Po vytvoření Československa zůstalo v Maďarsku poměrně velké množství Slováků, kteří nadále podléhali asimilaci. Maximální odhady se pohybují okolo 400 tisíc Slováků na území poválečného Maďarska, což bylo následně zmírněno výměnou obyvatelstva mezi Československem a Maďarskem. (KREJČÍ, 2016, s. 244)

4.2.3 Rozpad říše

Pro rozložení Rakousko-Uherského soustátí měly zásadní vliv události z jara 1918. Po uzavření míru s Ruskem v Brestu-litevském bylo možné, aby se Centrální mocnosti plně soustředili na západní frontu. Viděn se touto dobou pokoušela o uzavření separátního míru s Dohodou a zachránit tak hroutící se monarchii. Ve stejnou dobu však Rakušané nadále podporují vojenské tažení Německa. Tato hra na dvě strany dopadla pro Vídeň nejhůře, jak mohla. Rakousko se diskreditovalo jak u států Dohody, Německa tak u vlastního obyvatelstva. V létě roku 1918 byla rakouská armáda podřízená německému velení a rakousko bylo donuceno vstoupit do celní unie s Německem, čímž se realizoval koncem Mitteleuropa a na konci války bylo Rakousko-Uhersko víceméně jen Německým satelitem. V Rakousku a hlavně v pohraničí Českých zemí síl německý nacionalismus, který vzhlížel k naplnění konceptu Mitteleuropa. V létě roku 1918 se společnost v Rakousku-Uhersku začala polarizovat. Na jedné straně byla vidina brzkého vítězství, neboť po uzavření mírové smlouvy s Ruskem vypadala situace na západě nadějně. Na straně druhé zde byla rostoucí bída, hlad, válečné vyčerpání a epidemie španělské chřipky. Neblahé důsledky války způsobovaly dezerce v armádě a lidové nepokoje. Mimo to se uvnitř monarchie začínají formovat vojenské a dělnické rady podle ruského vzoru, neboli sověty.

V neněmeckém a nemaďarském prostředí říše se sociální revolta spojovala stále více s revoltou nacionální. Například v budoucím Československu již v červenci 1918 vznikl Národní výbor s Kramářem a Švehlou v čele. To znamenalo odklon od prorakouské politiky a naopak výrazná příklon k politice zahraniční emigrace s Masarykem v čele.

Podobná situace nastala ve Slovinsku, kdy v srpnu 1918 vzniká Národní rada, která se vyslovuje pro vznik jihoslovanského státu. Mimo národnostní snažení často stály socialistické strany, které více než po národnostním sebeurčení toužili po jednocení internacionálním na bázi politického smýšlení. Působení zástupců budoucích států v emigraci měla nepochybně silný vliv na formování těchto států v budoucnosti. Polské působení Dmowského v zahraničí dalo za vznik Národnímu výboru, jehož existence byla posílena formováním Polských legií ve Francii. Mezi Dohodovými státy byla obnova Polska po válce považována za nespornou.

Jihoslovanský výbor neměl na rozdíl od Polska, nebo Československa oporu v legiích, ale po vojenské stránce byly Jihoslovany reprezentovány Srbskou armádou, která válčí po boku Dohody již od počátku války. Pro Jihoslovanské národy bylo připojení k Srbsku a vytvoření soustátí přijatelnější, než setrvání v Rakouské říši. I když se jihoslovanské národy Rakouska obávaly budoucí Srbské hegemonie, stále pro ně nepředstavovalo takovou hrozbu jako Rakousko. Silná a nesporná pozice Srbska na mezinárodním poli tedy přilákala zástupce Černé Hory, Chorvatska a Slovinska.

Československá emigrace měla asi nejsložitější situaci ze všech národů Rakouska-Uherska působících v emigraci. Československo nemělo silného zastávce na straně Dohody, jako bylo Srbsko pro Jihoslovany a zároveň nebylo předmětem politického soupeření obou válčících stran tak jako Polsko. Situaci československé emigrace nevytěšovala ani absolutní neznámost Slovenska ve světě a aktivistická politika českých politiků vůči Rakousku doma. Na druhou stranu určité činy československé emigrace a Masaryka, vedly přímo k vytvoření představy o rozdrobení Rakouska-Uherska, což bylo ještě v polovině války nemyslitelné. Masaryk prezentoval válku jako souboj demokracie a autokracie, jenž je potřeba zničit. Zároveň provolával heslo "zničte Rakousko" a stal se tak jedním z nejvýraznějších hlasatelů rozpadu Rakouska-Uherska. Od roku 1917 bylo Československé snažení posíleno vytvořením legií ve Francii, Itálii a Rusku. Zajímavé je, že Československo vykazovalo jednotu ve svém jednání a na rozdíl od Polska (soupeření zda se přiklonit na stranu Německa, nebo Dohody) nebo Jihoslovany, nevznikaly žádné výrazné vnitropolitické boje, když tedy pomineme aktivistickou politiku domácích politiků. Československá emigrace se mimo jiné zasloužila o spolupráci emigrací z budoucích nástupnických států, což uklidnilo frakci dohodových austrofilů, kteří se obávali toho, že rozdrobení Rakouska-Uherska na národní státy povede ke

konfliktům mezi nimi, čemuž existence Rakouské říše zahraňovala. Římský kongres potlačovaných národů v dubnu 1918 například naznačil možnosti kompromisních řešení vzájemných sporů. Tohoto kongresu se zúčastnili zástupci Československa, jižních Slovanů, Polska a Rumunska a deklarovali společný zájem na národním sebeurčení a politické a hospodářské nezávislosti.

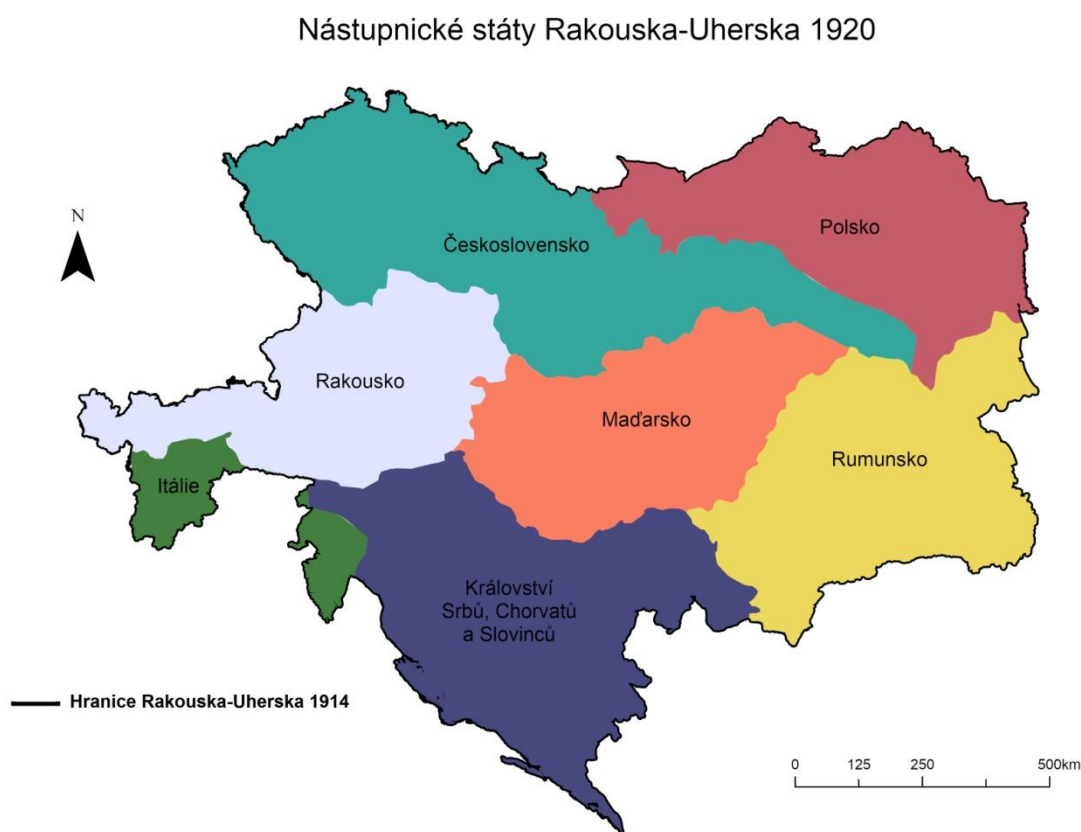
Změna politické strategie Dohody tkvěla v přijetí doktríny sebeurčení, jejíž hlavním hlasatel byl americký prezident Woodrow Wilson. Tato doktrína se stala normou mezinárodní politiky a její prosazení jedním z hlavních válečných cílů. Doktrína však nebyla dodržována ortodoxně, tedy aby byly dokonale uspokojeny všechny národy střední a východní Evropy, ale původně se týkala převážně otázky Rakouska-Uherska. Vytváření národnostních států vzalo velmi rychlých obrátek, když si uvědomíme, že ještě v lednu 1918, kdy 14 bodů presidenta Wilsona požadovalo "pouze" nejširší autonomii pro národy Rakouska-Uherska, ale již v květnu 1918 bylo jasné, že další existence Rakouského soustátí není možná a to také z důvodu jejího silného propojení s Německem, ke kterému došlo naplňování německého konceptu Mitteleuropa na konci války.

Hnutí národů střední a východní Evropa tak přestalo být pouze nástrojem politické diverze proti německé alianci a jejich aspirace, myšlenky národních států se z možné alternativy změnila v základnu uspořádání této části kontinentu.

V létě 1918 kdy byly poslední ofenzívy Centrálních mocností odrazeny a na straně Dohody se plně zapojují americké síly, je již jasné, jak se dále válka bude vyvíjet. Rakouský císař se pokoušel zachránit hroučící se říši v říjnu 1918, kdy manifestem ohlásil oficiální federalizaci monarchie. Rakouská říše se nyní měla skládat ze států rakousko-německého, českého, jihoslovanského a ukrajinského. Tento manifest se však netýkal Uher. Uherská vláda navíc ten samý den vypověděla dualismus a prohlásila, že spojení Rakouska a Uherska je nyní pouze na bázi personální unie. Zanedlouho poté Rakousko-Uhersko kapitulovalo. Ve Vídni byl respektován císařův manifest a bylo vyhlášeno německé Rakousko, do jehož území měly spadat historické rakouské země, německé území v Čechách a na Moravě a západních Uhrách. Reprezentace ostatních národů říše však tento manifest ignorovaly a začaly vyhlášovat samostatné státy. První byla kolaborantská regentská vláda v Polsku, která vyhlásila samostatný stát. V Uhrách vytvořila Národní rada novou vládu a vyhlásila program míru, odluky od monarchie, všeobecného volebního práva a pozemkových reforem. Uhersko předpokládala, že jeho území zůstane celistvé, k čemuž však nedošlo. Nakonec byla v Uhrách vyhlášena dne 6. listopadu republika, v důsledku průběhu chryzantémové revoluce. Mezitím se od Uher oddělili Rumuni a záhřebská Národní rada se prohlašuje za zástupce všech

Jihoslovanů na území Rakouska-Uherska. Záhřebská Národní rada poté jednala se Srbskem v Ženevě o podmínkách vzniku společného státu. Zástupci Jihoslovanského výboru a Záhřebské rady si původně představovali nový stát jak konfederaci, což však bylo ze strany srbského krále Alexandra zamítnuto. Jihoslované tak museli akceptovat vznik jednotného státu. Nový stát vyhlášený 1. prosince 1918 nesl jméno Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. V Čechách po rakouské kapitulaci převzal moc Národní výbor a 28. října vyhlásil československý stát, ke kterému se o dva dny později Martinskou deklarací přihlásila i slovenská politická reprezentace.

Obr. 4 Nástupnické státy Rakouska-Uherska, Dlouhý, A. (2020)

Vzniká tak nová podoba střední a východní Evropy. Na troskách Rakouska-Uherska vznikla celá řada samostatných států, které jsou státním zřízením až na Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, parlamentní republiky. Pro tyto nově vzniklé státy se vžilo pojmenování nástupnické státy. (KŘEN, 2005, s. 346-351)

4.3 Československo

4.3.1 Právo na Československý stát

Počátky Československé státnosti přímo vychází z vývoje První světové války a s ní spjatou mezinárodní diplomacií. Důležitým aspektem procesu vzniku samostatného státu byl zisk přízně světových mocností na straně Dohody a to hlavně USA, Francie a Velké Británie. V období první světové války se rozhodovalo o attributech nově vznikajících států, tedy jejich obyvatelstvu, území a suverenitě. (KREJČÍ, 2016, s. 257)

Vnik nového samostatného státu stál na dvou principech. Prvním bylo historické právo na stát a tím druhým přirozené právo na vlastní stát. V návaznosti na obrozeneckou činnost 19. století lze také mluvit o konceptu smluvního vzniku států, který tvrdí, že se jednotlivci na určitém území domluví, že vytvoří stát. (KREJČÍ, 2016, s. 257)

4.3.1.1 Historické právo na československý stát

Od středověku podléhalo etnicko-jazykové osídlení Čech jedné státní moci. S tímto faktem začíná pracovat doktrína českého státního práva, která je ucelena v 60. letech 19. století. Tato koncepce se převážně snažila dokázat, že státoprávní svébytnost českého státu nebyla narušena tím, že se české země staly součástí habsburské monarchie. Habsburkové byli na český trůn zvoleni českou šlechtou a ta si ponechávala právo na zvolení nového panovníka, pokud by rakouský rod vymřel. Obnovené zřízení zemské z roku 1627 sice učinilo ze zemí Koruny české rakouské dědičné země, ale právo volby v případě vymření rodu stále zůstávalo. Roku 1713 český sněm potvrdil Pragmatickou sankci Karla VI. Tento dokument zdůrazňoval nedělitelnost Habsburské monarchie a upravoval nástupnická práva a výrazně je rozšiřoval. Formálně však Čechům ponechávala právo volby nového panovníka v případě vymření, ale reálně se tímto dokumentem Habsburkové pojistili, že nemůže dojít k tomu, aby nebylo Habsburského dědice. (KREJČÍ, 2016, s. 258-9)

Celá doktrína historického státního práva poukazovala na to, že vztah českého státu k ostatní říši je smlouvou mezi reprezentanty tohoto státu a rakouským panovníkem a z této podstaty byly vyvozovány různé politické požadavky, jako například: korunovace císaře na českého krále, zvýšení pravomoci zemských sněmů, svolání generálního sněmu zemí Koruny české, vytvoření rakouské federace atd. Požadavky doktríny směřovaly k decentralizaci Rakouska a centralizaci českých zemí a vytvořila oporu pro budoucí vznik samostatného státu. (KREJČÍ, 2016, s. 258)

Na základě historického práva byly po 1. světové válce obhájeny hranice tří zemí Koruny české - Čechy, Morava a Slezsko. Podle tohoto práva však nelze zdůvodnit hranice Slovenska a to převážně její jižní část. Tato hranice nikdy v minulosti neexistovala a dokonce narušovala i vnitřní hranice Uherských žup. Na základě historického práva na stát mohly být připojeny také obě Lužice a Horní Slezsko, neboť tyto země byly také součástí historického území zemí Koruny české, k tomu však v rámci okolností nedošlo. (KREJČÍ, 2016, s. 263)

4.3.1.2 Přirozené právo na stát

Vedle převládajícího argumentu historického práva můžeme nalézt také právo na stát, vycházející z práva na sebeurčení národa. Toto právo bylo výchozí pro České a slovenské národní obrození. Právo národů na sebeurčení však není právem individuálním, ale právem kolektivním. Právo na sebeurčení národů bylo základem pro vytvoření národních států, jako nepřirozenějších z možných států. Přirozené právo na stát a právo sebeurčení se pak uplatňuje při připojení Slovenska a Podkarpatské Rusi. Politická reprezentace obou národů požadovala připojení k nově vznikajícímu Československu, ale nikdy neproběhl žádný plebiscit a k připojení tedy došlo pouze na základě rozhodnutí politických reprezentantů. Přirozené právo na stát a právo na sebeurčení je pak v přímém rozporu s vymezením hranic Čech a Moravy. K novému státu jsou připojena i rozsáhlá území, která jsou obývána Němci. Stejný problém nastával na slovensko-maďarské hranici, kde se za hranicí svého národního státu najednou ocitlo velké množství Maďarů. Jak Němci, tak Maďaři tvořili v těchto oblastech nadpoloviční většinu obyvatelstva a zároveň přímo sousedili se svými národními státy. (KREJČÍ, 2016, s. 264-5)

4.3.2 Mocenské zájmy a vznik ČSR

I když obě tyto koncepce měly svůj význam, ale jak můžeme vidět, používaly se velmi zvláště a víceméně pouze tam, kde se to zrovna hodilo, nejsilněji do vzniku Československa a obecně nových států v Evropě zasáhla mezinárodní politika a politické zájmy vítězných mocností. Dvě výše zmíněná práva na stát byla skvělou oporou pro dosažení vlastních zájmů vítězných mocností první světové války. Za vytvoření Československa a rozdělení Rakouského soustátí lobovala hlavně Francie, která ve své vítězné pozici mohla diktovat své podmínky. (KREJČÍ, 2016, s. 265)

K prvořadým zájmům Francie po 1. světové válce bylo vytváření nových států v týlu Německa, které měly narušovat snahy o velkoněmecké sjednocení a udržení Velkého Uherska. Proto se můžeme setkat s tím, že hranice nově vzniklých států neopisují ani

historické hranice, ani nejsou vytvořené podle přirozeného práva a neopisují etnické hranice mezi národy. Nově vzniklé státy musí v první řadě plnit potřeby strategické obhajitelnosti a ekonomické účelnosti. (KREJČÍ, 2016, s. 265-6)

Během světové války se z české politiky definitivně vytratila představa o akceptovaném přebudování Rakouska Uherska. Český státoprávní program se definitivně proměnil v koncepci samostatného Československa, kterou prosazovala emigrační skupina kolem Masaryka. Vytvoření samostatného Československa bylo v přímém rozporu s Německým konceptem Mitteleuropa se kterým se ztotožnilo i Rakousko-Uhersko. (KVAČEK, 2008, s. 168-169) Vznik Československa tak byl v přímém rozporu s mocenskými zájmy Německa.

4.3.3 Hranice české

Každý stát je jako politická instituce spojen s třemi neoddelitelnými znaky: obyvatelstvo, suverenita a území. Český stát tyto znaky naplňuje již ve středověku. Jelikož obyvatelstvem Českých zemí jsou Slované, můžeme o českém obyvatelstvu hovořit již od 5. století. Suverenita ve středověku byla spojena s výběrem vladaře. Státní suverenitou ve středověku bylo ustanovením panovníka volbou, nebo dědictvím bez zásahu zvenčí. Se suverenitou českého státu je spojena hlavně Zlatá bula Sicilská z roku 1212. Území ve středověku bylo majetkem vladaře a procházelo si různými obměnami. Přesto lze hovořit o územním jádru českého státu, které právně vymezil Karel IV. jako země Koruny české roku 1348. (KREJČÍ, 2016, s. 273) Od tohoto celku byly postupně odděleny obě Lužice a většina Slezska a Kladska.

Hranice českého státu jsou jedny z nejstálejších v Evropě a to hlavně díky jejich typu. Jedná se o přírodní horské hranice, které oddělovaly území českého státu od sousedních zemí od nepaměti. Hranice Československa mají svůj právní a politický počátek v porážce Německa a Rakouska-Uherska v první světové válce. Tyto hranice vznikaly za účelem vytvoření mocenské rovnováhy v Evropě. (KREJČÍ, 2016, s. 274)

Výsledky války a následných jednání byly právně stvrzeny během mírové konference v Paříži, která se konala mezi lety 1919 až 1923. Československé zájmy zde zastupoval ministr zahraničí Edvard Beneš. Ten požadoval uznání třech hlavních zemí Koruny české (Čech, Moravy a Slezska) v historických hranicích, rektifikaci státní hranice a připojení Slovenska a Podkarpatské Rusi. Dále se zde projednávala otázka Jugoslávského koridoru, ochrana Čechů ve Vídni a internacionalizace vodních tras, železnic a přístavů. Oproti hranicím Českých zemí, kde se odkazoval na historické území, v otázce Slovenska pokládal za důležité, aby hranici mezi Slovenskem a Maďarskem tvořila řeka Dunaj a to z ekonomického a

strategického důvodu. Byl si vědom, že se na území Československa ocitne velké množství Maďarů, ale před komisí zpochybňoval věrohodnost Uherského sčítání lidu a považoval většinu Maďarů na Slovenském území za Maďarizované Slováky. (KREJČÍ, 2016, s. 275)

Výsledkem Pařížské konference bylo několik smluv, které upravovaly poměry v Evropě a ve světě. Versailleská smlouva uzavřená s Německem mimo jiné, uznává Československo a vymezuje jeho hranice s Polskem a Německem. Saintgermainská smlouva Vymezuje hranice Rakouska a tím pádem i jeho hranici s Československem. Trianonská smlouva se týká Maďarka a tedy i jižní Slovenské hranice. (KREJČÍ, 2016, s. 276)

V roce 1920 je pak celá hranice uvedena ve smlouvě ze Serves. V témže roce také dochází k podepsání hraniční smlouvy s Polskem týkající se Těšínská a byla stanovena hranice mezi Podkarpatskou Rusí a Rumunskem. (KREJČÍ, 2016, s. 275)

4.3.3.1 Hranice s Rakouskem

Saintgermainská smlouva vymezovala Československo-rakouskou hranici podle administrativního členění Čech a Moravy a Dolního a Horního Rakouska. Následně došlo k několika korekcím historické hranice, díky kterým připadly Československu oblasti Vitorazska, Valticka a Moravsko-dyjského trojúhelníku. Tyto změny byly provedeny hlavně z důvodu kontroly železniční trati v této oblasti. (KREJČÍ, 2016, s. 279-280)

4.3.3.2 Hranice s Německem

Versailleská smlouva stanovuje, že hranice Československa a Německa zůstanou ve stejném provedení, v jakém byly 3. srpna 1914. Německo se navíc muselo vzdát nároků na Hlučínsko. Československo se dožadovalo dále připojení Lužice k nově vznikajícímu státu. Byly použity dva argumenty. První byla historická příslušnost Lužice k zemím Koruny české (toto území bylo zastaveno rakouským císařem Sasku) a druhým argumentem byla ochrana Lužických Srbů žijících na tomto území. Nárok byl však zamítnut. Stejně tak dopadlo jednání o připojení Kladska, kde mělo České obyvatelstvo většinu a území tak zůstalo Německu. Jediná územní změna ve prospěch Československa bylo připojení Hlučínska. (KREJČÍ, 2016, s. 281)

4.3.3.3 Hranice s Polskem

Polsko popsal Winston Churchill jako "stát na kolečkách", neboť velmi často měnilo svoje hranice. V době Pařížské mírové konference hraničilo Polsko s Československem v oblasti Těšínska. Při jednání o tuto hranice na sebe narazily dva koncepty. Československo

zastávalo vymezení hranic podle historické hranice tohoto území, polská strana naopak požadovala vymezení podle národnostního složení. (PAVLÍČEK, 1997, s. 151) Polská strana si navíc nárokovala Oravu a Spiš na Slovensku. Problém se nakonec měl řešit plebiscitem v Horním Slezsku. Spor o Těšínsko vyústil v pohraniční potyčku mezi Československem a Polskem v oblasti. Vojenské akce byly velmi brzy zastaveny. Československo mělo v oblasti hlavně ekonomické zájmy a to převážně kvůli železnici spojující Košice a Bohumín. Polská strana měla naopak výhodu v tom, že Poláci tvořili více jak polovinu obyvatelstva Těšínska. Celý problém byl nakonec vyřešen kompromisem, který vznikl na velvyslancecké konferenci ve Spa roku 1920. Československu připadla železnice a uhelná pánev. Město Těšín bylo rozděleno podél řeky Olše. (KREJČÍ, 2016, s. 283-4) Oblasti Těšínska, Oravy a Spiše byly poté součástí Mnichovské dohody a byly podstoupeny Polsku. (KREJČÍ, 2016, s. 285)

4.3.3.4 Hranice s Maďarskem

Jednalo se o velmi složité území. Jelikož Slovensko nikdy netvořilo samostatný stát a nemělo ani samostatné administrativní hranice uvnitř Uherska, bylo složité tuho hranici vytyčovat. Obyvatelstvo v oblasti bylo značně promísené, takže nebylo možné stanovit hranice podle národností obyvatelstva. Pouze v některých úsecích bylo možné předpokládat, že přirozenou hranicí mezi státy bude řeka Dunaj.

První demarkace hranice mezi Československem a Maďarskem vydržela pouze několik měsíců od ledna 1919. Jednalo se pouze o provizorní řešení, než dojde k oficiálním závěrům, neboť na této hranice se dohodli vojenští velitelé obou zúčastněných stran v regionu. Na přelomu let 1918 a 1919 měla začít demarkace nové Maďarsko-československé hranice, její vytyčování však bylo narušeno převratem a agresí ze strany Maďarské republiky rad. Definitivní podobu hranice dostala až po porážce Maďarské republiky rad a podepsání Trianonské smlouvy v létě 1920. Vytyčování hranice probíhalo v terénu pomocí práce hraniční komise, kde měl každý zúčastněný stát své zástupce. Maďarský zástupce navrhl dva protinávry oproti Trianonské smlouvě a Společnost národů mu vyhověla. Maďarsko tak oproti podmínkám ze smlouvy získalo uhelný důl a několik obcí. Samotná hranice byla dořešena až mezi lety 1925-26. (KADLEC, 2001, s. 80-83)

4.3.4 Etnický konflikt v Československu

4.3.4.1 Příchod Němců na České území

Němci přicházeli do českých zemí z mnoha důvodů a je důležité tuto problematiku nezjednodušovat. Jejich příchod je datován již do středověku. Důvody příchodů Němců do Českých zemí byly následující: Němci přecházejí jako širitelé západní kultury. Přicházejí jako kolonisté neobdělávané půdy na pozvání šlechty. Dostávají se do Českých zemí jako uprchlíci z náboženských důvodů. Zaplňují místa ve státní a církevní správě státu za účelem zvýšení závislosti českých zemí na Svaté říši římské. (KREJČÍ, 2016, s. 223)

4.3.4.2 Vlny německé migrace

Ve středověku jsou dominantním obyvatelstvem českých zemí Slované. Můžeme však sledovat 3 velké vlny německé migrace směrem na území státu, které výrazně ovlivnily národnostní složení tohoto území. (KREJČÍ, 2016, s. 223)

První vlna nastává za vlády Přemyslovců. Za cílem osídlit do té doby neosídlené pohraniční oblasti České kotliny dochází k tzv. německé kolonizaci. Oblasti dnešního Německa si procházely demografickým růstem a přebytečné obyvatelstvo bylo tedy zváno, aby osidlovalo nevyužité oblasti pohraniční Českých zemí, což mimo jiné umožňovalo Přemyslovcům vybírat větší množství daní. (KREJČÍ, 2016, s. 223-224)

Druhá vlna německého přistěhovalectví je datována do 16. století a to z důvodu náboženské reformace. Tato vlna byla výrazně menší než vlna kolonizační. (KREJČÍ, 2016, s. 224)

Třetí migrační vlna směrem do Čech byla způsobena Třicetiletou válkou v 17. století. Dopadem války, hladomoru a epidemií se výrazně snížil počet obyvatelstva ve střední Evropě, ale v Čechách obzvláště. Pokles obyvatelstva v Čechách se odhaduje až na 1/3 (z 3 milionů na 2 miliony). Toto vylidnění se týkalo převážně úrodných oblastí v českém vnitrozemí, kde žilo převážně obyvatelstvo hovořící česky. Do českých zemí se také dostává nová německá šlechta a původní česká šlechta si podle odhadů udržela pouze 30% území. Jazyková hranice se tak více posouvá směrem k němčině. (KREJČÍ, 2016, s. 224-225)

Koncem října 1918 došlo k vyhlášení 4 německých samostatných provincií na území Československa v oblastech s německou většinou obyvatelstva. Na severozápadu vzniká provincie Deutschböhmen s hlavním městem v Liberci, dále provincie Sudetenland s centrem v Opavě, Deustchsüdmähren s hlavním městem Znojmo a provincie Böhmerwaldgau na Šumavě. Vídeň požadovala připojení těchto provincií k Rakousku, což byl však politický a

geografický nesmysl. Právě poražené mocnosti by tím získaly na síle a dohodové státy tento návrh okamžitě zamítají. Odtržení těchto oblastí by navíc jak ekonomicky, tak strategicky velmi ochromilo nově vznikající Československo. Separatistické oblasti byly následně obsazeny Československou armádou a pokus odtržení byl zažehnán. (KREJČÍ, 2016, s. 277-8)

4.4 Polsko

4.4.1 Formování odporu

Na počátku první světové války neměly státy Dohody zájem o vytvoření samostatného Polského státu. Británii neprojevovala žádné zájmy o vytvoření samostatného Polska. Francie měla s Polskem historické vazby, kdy se za Napoleonovy vlády přičinila o dočasné obnovení Polského státu, který zanikl mezi lety 1772 až 1795 trojím dělením Polska, kdy si sousední vlemoci Prusko, Rusko a Rakousko rozdělily jeho území. Polské území by však zasahovalo na území tehdejšího Ruska, což byl významný spojenec Francie a Velké Británie, takže bylo nemyslitelné, aby se Francouzi zasazovali o obnovení tohoto státního útvaru. (FRIEDL, 2017, s. 412)

Jelikož bylo polské obyvatelstvo roztroušeno převážně po území těchto tří států, které si jej v minulosti rozdělily, mohli si Poláci vybrat, ke kterému státu se ve válce přidají. Rusko nepřipadalo v úvahu, neboť ruská vláda soustavně omezovala práva polské menšiny na jeho území a dlouho slibovaná autonomie zůstala pouze u slov a naopak na území ruského Polska probíhala soustavná rusifikace. Antipolský kurz vykazovala také německá politika, takže se Poláci rozhodli k přiklonění se na stranu Rakouska-Uherska, v rámci kterého měli vlastní autonomii v oblasti Haliče a zástupce ve Vídeňském parlamentu. Poláci viděli ve službě v Rakouské armádě možnost k vytlačení Rusů z jejich území a mizivou nadějí na vlastní stát. V rakouské armádě tak vznikli polské legie (FRIEDL, 2017, s. 413-14)

Podobná iniciativa vznikla i na ruské straně polského území, kde car sliboval sjednocení Polska pod jeho vládou. Vznikla malá vojenská jednotka, ale toto hnutí nebylo ani zdaleka tak velké, jako to na rakouské straně, neboť vzájemná nedůvěra mezi Poláky a Rusi byla nepřekonatelná. (FRIEDL, 2017, s. 416)

Při postupu vojsk Centrálních mocností na východ došlo k dobytí území ruského Polska, někdy také nazývané Kongresovka. Mezi Vídní a Berlínem se rozhořel spor o toto území. Německo mělo v plánu buď v rámci separátního míru, který by umožnil soustředit veškeré síly na západní frontu, vrátit území Rusku, nebo v této oblasti zřídit satelitní Polský

stát. Vytvoření Polského státu na východní hranici Německého císařství vycházel z německé geopolitické teorie Mitteleuropy. Rakousko se naopak snažilo o připojení území k Haliči. Tento spor vyvolal rozkol i mezi polským obyvatelstvem, kdy se část vidící budoucnost ve spolupráci s Centrálními mocnostmi polarizovala mezi Rakousko a Německo a zároveň mezitím existovala o hnutí, které vidělo jako hlavní možný zdroj samostatného státu Dohodu. (FRIEDL, 2017, s. 418)

V roce 1916 začínaly Centrální mocnosti a hlavně Rakousko-Uhersko slábnout. Rakouský císař musel ustoupit a došlo k dohodě mezi ním a německým císařem, že v budoucnu vznikne Polské království, které bude konstituční monarchií. Hranice tohoto státu však byly vymezeny jen velmi mlhavě. Tento krok připoutal polské legie k německé armádě a umožnil verbování Poláků ve větším měřítku. I když se polská společnost těšila příslibu vlastního státu, na druhé straně jim po započnutí masových odvodů došlo, že jsou pro Němce pouze nástrojem války a začali se více přiklánět k možnosti spolupráce s Dohodou. Vedle polské armády vznikla také polská Prozatímní státní rada, která měla být základem budoucí polské vlády. (FRIEDL, 2017, s. 418-20)

Po revolučních událostech v Rusku se státy Dohody začali mnohem více zajímat o otázku Polska, neboť je již nevázala spojenecká smlouva s Ruskem. Navíc vytvoření spojence v oblasti Heartlandu bylo v zájmu tehdejší západní geopolitiky. I samotní Poláci vycítili, že spolupráci s Německem cesta k osamostatnění nevede a poté co polské legie odmítly přísahat věrnost německému císaři, za což byly razantně potrestány, ztratilo Německo veškeré sympatie Poláků a Prozatímní státní rada podala demisi. Místo ní byla jmenována regentská vláda, která měla vládnout na Polském území, než se Rakousko s Německem domluví, kdo bude králem Polska. Tato rada měla zákonodárnou a výkonnou moc a de facto se jedná o počátek obnovené polské státnosti. (FRIEDL, 2017, s. 420-21)

O poslední zbytky polské loajality přišly Centrální mocnosti poté, co bylo uzavřené příměří s Ruskem. Těsně před tím vyhlásila Ukrajina svou nezávislost a začala vyjednávat se státy Dohody. Ty Ukrajincům přislíbily postoupit oblast Chelmska, na které si dělalo nároky také Polsko. V tento okamžik začalo masové přebíhání poláků na stranu Dohody. (FRIEDL, 2017, s. 421)

Změnu postoje Dohody k polskému státu víceméně odstartoval americký Prezident Woodrow Wilson, který v lednu 1917 přednesl před kongresem svůj postoj. Američané viděli budoucnost Evropy v právu na sebeurčení národů a to se nepochybně týkalo i Polska. V okamžité reakci byl vypracován návrh vzniku Spojených států Polska, které měly zahrnovat také Horní Slezsko a Východní Prusko. Rok poté prezentoval americký prezident Wilson

svých 14 bodů, které obsahovaly plány pro poválečnou Evropu, které poté státy Dohody přijaly za vlastní. Třináctý bod se týkal přímo Polska a požadoval pro polský stát přímý přístup k moři, a aby tento stát zahrnoval oblasti osídlené Poláky. Na konci války se také začala formovat polská armáda na straně Dohody, avšak ta již do bojů nestihla zasáhnout. (FRIEDL, 2017, s. 421-24)

4.4.2 Samostatný polský stát

15. října 1918 vznesli polští poslanci Vídeňského říšského sněmu požadavek na samostatný Polský stát a prohlásili se občany tohoto státu. Rakouský císař v reakci na to přislíbil vznik rakouské federace, ale na to bylo již příliš pozdě. Toto vyhlášení polské samostatnosti rezonovalo mezi Poláky z Těšínska, kteří v rámci práva na sebeurčení toužili po spojení s Polskem. To do budoucna vyvolalo konflikt s nově vznikajícím Československem. Dalším sporným územím byla oblast Haliče, kde vyvstával spor s Ukrajinou, která si tuto oblast také nárokovala. Dalším problémem byli polští obyvatelé Velkopolska, kteří byli stále občany Německa, neboť válka ještě nebyla u konce. V tomto období do roku 1919 pomalu vzniká polská vláda. (FRIEDL, 2017, s. 426-38)

Nedočkavost polského obyvatelstva v Německem kontrolovaném Velkopolsku vyústilo v povstání, které tuto oblast připojilo k Polsku ještě před tím, než tak oficiálně učinila Versailleská smlouva, která stanovila v oblasti definitivní hranici. (FRIEDL, 2017, s. 438)

Původně panovaly představy, že Polsko získá široký pást přístupu k Baltskému moři včetně města Gdaňsk. Obyvatelstvo oblasti Gdaňska však činili z více než 90% Němci a toto město tak nabylo titulu svobodné město pod ochranou Společnosti národů. Polsko však muselo zajistit obranu Gdaňska a zastupovat jeho věci na poli mezinárodního práva. Polsko mělo největšího nepřítele v britském premiérovi Lloydovi Georgovi, který nechtěl Polsku přenechat město Gdaňsk ani Horní Slezsko. Jednalo se o průmyslově vyspělé oblasti a obával se, že ztráta těchto území značně naruší schopnost Německa splácet válečné reparační.

Ve sporných oblastech na hranici mezi Německem a Polskem se SN uchýlila k provedení referenda. Hlasování se týkalo oblastí Východního Pruska, Varmie, Mazur a Horního Slezska. Plebiscit proběhl 10. července 1920 a většina hlasujících v těchto oblastech se rozhodla pro setrvání v Německém státě. Na výsledek hlasování mohla mít vliv také špatná situace Polska v Rusko-polské válce. (FRIEDL, 2017, s. 438)

V Horním Slezsku byla situace velmi vyhrcoaná. V letech 1919 a 1920 došlo ke dvou propolským povstáním, které přerostly až v boje mezi Polskem a Německem. Celou situaci musely uklidnit až vojenské oddíly Dohody, které zde dohlížely na průběh plebiscitu, který se

konal v březnu 1921. V hlasování získalo Německo 60% hlasů a oblast měla zůstat v držení Německa. To však vyvolalo třetí slezské povstání, které vyústilo v ozbrojený konflikt mezi Německem a Polskem. Tuto roztržku musely opět vyřešit vojska Dohody, které od sebe obě válčící strany oddělily. Mocnosti poté ve sporné oblasti vymezily novou hranici, která však byla velmi krkolomná a přetínala na několika místech komunikace a další důležitá místa. Navíc na území Německa zůstala velká polská menšina. (FRIEDL, 2017, s. 439)

Polsko se poté dostalo do konfliktu s Československem o oblasti Slezského Těšínska, Oravy a Spiše. Oblast Oravy a Spiše jako bývalé území Uherska připadlo po válce Československu, ale polská strana tvrdila, že obyvatelstva oblasti je většinově polské. Spor o Těšínsko měl spíše hospodářský charakter, neboť se na tomto území nacházelo významné uhelné naleziště. Pro polskou stranu hovořilo hlavně to, že oblast byla osídlena převážně polským obyvatelstvem. Československo mělo naopak historický nárok na oblast a navíc by odtržení oblasti znamenalo přetržení jediné železnice spojující Česko a Slovensko (těšínsko-bohumínská dráha). Celý spor vyústil v krátký, ale krvavý vojenský střet, kdy Československá armáda zaútočila v oblasti Těšínska. Do sporu se roku 1919 přidaly státy Dohody, které donutily Československo a Polsko k jednání, které však k ničemu nevedlo a o územním sporu měl rozhodnout plebiscit. Silné ovlivňování obyvatelstva oblasti, které přerůstalo ve fyzické násilí ze strany obou zúčastněných států, vedlo k tomu, že se oba státy dohodly, aby o územní spor vyřešilo o arbitrážní rozhodnutí velmocí. K Varšavě se v tu dobu blížila Rudá armáda a Polsko tak bylo nuceno souhlasit s výsledkem rozhodování států Dohody výměnou za vojenský materiál. Československo z tohoto sporu vyšlo mnohem lépe než Polsko, neboť získalo všechno, co požadovalo (uhelné doly, hutě a železnici). Město Těšín bylo rozděleno na Polskou a Československou část. (FRIEDL, 2017, s. 439-40)

Východní hranice Polska se formovala velmi složitě. Nejdříve se Polsko dostalo do konfliktu se Západoukrajinskou republikou, která se poté sloužila s Ukrajinskou lidovou republikou, o oblast bývalé rakouské Haliče. Válka pokračovala až do roku 1919, kdy se do sporu vložili vítězné mocnosti, které přisoudily východní Halič Polsku, ale pouze pod podmínkou vysoké autonomie oblasti a to je na 25 let. Poté mělo dojít k plebiscitu. (FRIEDL, 2017, s. 431) Polsko dostalo Společností národu svolení k vytvoření civilní správy ve východní Haliči s tím, že zde zachovají co nejvyšší míru autonomie a zachovají náboženské, politické a osobní svobody obyvatelstva. Polsko mělo mít mandát nad východní Haličí na 25 let, ale již roku 1923 se Polsku s pomocí Francie podařilo zrušit opatření zajišťující východní Haliči autonomii z důvodu toho, že tento celek narušuje bezpečnost a mír v Evropě. (Dejmek, 2006, s. 33-34)

V oblasti východní Haliče byli však s použitím práva na sebeurčení v právu Ukrajinci, kteří tvořili většinové obyvatelstvo a předpokládali za přirozené, aby žili ve svém národním státě. Oproti tomu polská strana poukazovala na historické právo na oblast a argumentovali existencí většinového polského obyvatelstva ve městech východní Haliče a to hlavně ve Lvově. Polsko se víceméně snažilo o obnovení hranic Polska z doby před trojím dělením, ale mezitím došlo k emancipaci Ukrajinců, Bělorusů a Litevců, kteří vytvářeli národní státy v souladu s právem na sebeurčení v oblastech, které si právě Polsko nárokovalo na základě práva historického. (FRIEDL, 2017, s. 431-2)

Uvnitř Polska vznikaly dva koncepty hranic tohoto státu. První byla inkorporační koncepce, které se snažila o přímé připojení všech oblastí, kde tvoří polské obyvatelstvo nejen demografickou, ale i kulturní nebo hospodářskou většinu. Tato koncepce počítala s připojením Litvy, Západní Ukrajiny a Běloruska a následovnou asimilací obyvatelstva. Druhou koncepcí byla koncepce federalistická, která navrhovala, že Polsko nebude přímo sousedit s Ruskem, ale bude tvořit s výše zmíněnými státy federaci. (FRIEDL, 2017, s. 433-4)

Poté co se začala německá vojska stahovat z okupovaných území ve východní Evropě, zahájila jak Rudá armáda, tak polská armáda obsazování tohoto území nikoho. Netrvalo dlouho a obě strany se ocitly v nevyhlášené válce. Ve stejnou dobu se Polsko dostává také do války s Litvou, neboť mělo určité nároky na litevské hlavní město Vilnius. Válka mezi Polskem a bolševickým Ruskem se zprvu vyvíjela dobře pro Polsko, neboť Rusko se souběžně zmítalo v občanské válce. V tomto bodě války se zastánci federalistického pojetí polského státu pokoušeli o vytvoření protisovětské koalice, ale celá myšlenka ztroskotala kvůli Polské agresí vůči Litvě. Jediný, kdo byl ochotný s Polskem spolupracovat, byla Ukrajina, která dobytím Kyjevy bolševiky roku 1919 fakticky přišla o svou nezávislost. Ukrajina se ve prospěch Polska vzdala Východní Haliče a západní a střední Volyně výměnou za pomoc Polska ve snaze obnovení samostatné Ukrajiny. K tomu však již nedošlo. Polsko si ponechalo tato území a Ukrajina byla připojena k Sovětskému Rusku. V létě 1920 totiž přešla Rudá armáda do útoku a začala zatlačovat polské jednotky zpět. (FRIEDL, 2017, s. 435-7) Francouzský premiér zastával názor, že je dobré vytvořit nárazníkové pásmo ze států odtržených od Ruska, které by zabraňovaly šíření bolševismu. Jedním z těchto států bylo také obnovené Polsko, které bylo po trojím dělení rozebráno mezi Prusko, Rakousko a Rusko. Východní hranice Polska však byla velmi nejistá a závisela na aktuální situaci v Polsko-sovětské válce. Tehdejší britský ministr zahraničí George Curzon vytvořil návrh východní hranice Polska v reakci na postupující sovětskou armádu. Tato hranice měla vést po trase Grodno – Jalówka – Němirovo – Brest – řeka Bug – Krylovo a poté jihozápadně k

československé hranici. K realizaci tohoto návrhu nedošlo kvůli zvratu na frontě a následovná východní hranice Polska byla posunuta mnohem více na východ na úkor sovětského Ruska. Je zajímavé, že toto vymezení východní hranice Polska bylo realizováno při uzavření paktu Ribbentrop-Molotov a také na Jaltské konferenci po 2. světové válce. Curtozova linie tak s menšími změnami tvoří dnešní východní hranici Polska. (KREJČÍ, s. 266)

Rudá armáda došla až k Varšavě, kde však byla odražena a po následující bitvě na řece Němen byla podepsána mírová smlouva v Rize. Polsko získalo rozsáhlá území západní Ukrajiny a Běloruska, ale také tento mír znamenal konec federalistické koncepce státu. (FRIEDL, 2017, s. 437)

Posledním nevyřešeným územím se stala oblast Vilenska (okolí města Vilnius, polská název města je Wilno). Nejdříve byla oblast předána bolševiky zpět Litvě, ale po ukončení válka mezi Polskem a Ruskem se rozhořel konflikt mezi Polskem a Litvou nanovo. Do konfliktu zasáhly dohodové mocnosti, které donutily, aby obě znepřátelené strany jednaly. Vilnius nakonec zůstalo v rukou Litvy, ale již roku 1920 byl propolskými povstalci vytvořen stát Střední Litva, který roku 1922 vyhlásil rezoluci, která připojovalo tento státní útvar k Polsku. Vilnius se vrátil do litevských rukou až po obsazení Polska Sovětským svazem a Třetí říší v roce 1939. (FRIEDL, 2017, s. 438)

4.5 Rusko

Problémy Ruského impéria se začali projevovat již na počátku 20. století. Kritické selhání ve válce s Japonskem v letech 1904-1905 ukázalo, jak na tom ve skutečnosti Rusko je po ekonomické a vojenské stránce. Roku 1905 navíc proběhlo povstání v Moskvě. Rusko se zapojilo do první světové války na straně Dohody. Německo podporovalo revoluční tendence uvnitř Ruska a doufali v jeho rozvrácení. Nespokojenost s válkou a vnitřní politikou vyvolalo Únorovou revoluci, která donutila současnou vládu k rezignaci. Byla ustanovena prozatímní vláda. V Petrohradě vznikl Petrohradský sovět, který spravoval oblast. Podobné sověty pak vznikaly i v dalších městech v Rusku. V průběhu událostí abdikoval bezradný car Mikuláš II. a dne po něm i jeho nástupce Michail, čím se skončila vláda Romanovcův Rusku. Prozatímní vláda setrvala ve válce i Německem a kvůli té ztrácela velmi rychle popularitu, což dávalo prostor pro Leninaem a Trockim připravovaný převrat. Trockij se stal předsedou Petrohradského sovětu a následně zahájiv v listopadu 1917 v Petrohradě Velkou říjnovou socialistickou revoluci. Členové prozatímní vlády byli zatčeni a byla sestavena nová vláda s Leninem v čele. Na nátlak opozice byly vypsané nové volby, které ovládla Eseři. Jelikož se výsledky voleb bolševikům nehodili, nechal Lenin první zasedání parlamentu rozehnat

vojskem. Jelikož se situace uvnitř Ruska stále zostřovala, byl uzavřen separátní mír s Centrálními mocnostmi v Brestu-litevském. Rusko touto smlouvou ztrácelo Besarábii ve prospěch Rumunska, část Ukrajiny a Běloruska a Pobaltí. Bolševici se následně přejmenovali na komunistickou stranu Ruska a novým hlavním městem se stala Moskva. Země byla uvržena do občanské války mezi rudými a bílými a zároveň se Rusko dostalo do války s pobaltskými zeměmi a Polskem, což v důsledku znamenalo pro rodící se Svaz sovětských socialistických republik definitivní ztrátu území na západě ve prospěch Polska. Roku 1922 je přeměna v sovětské Rusko dokončena. Největší část Ruska se změnila v Ruskou sovětskou federativní socialistickou republiku a do svazu s ní se dále přidala Běloruská a Ukrajinská sovětská socialistická republika. (CROZIER, s. 19 - 51)

Sověti byli v počátcích silnými zastánci práva na sebeurčení národů. Doufali přitom v rozšíření revoluce do dalších zemí. Deklarace práv národů Ruska byl jeden z prvních aktů sovětské vlády. Tato deklarace byla přijata radou lidových komisařů Ruské sovětské federativní socialistické republiky 15. listopadu 1917 a proklamovala rovnost a svrchovanost národů Ruska a jejich právo na sebeurčení. Tato deklarace pomohla bolševikům v průběhu Ruské občanské války, neboť bílí naopak zastávali nedělitelnost a jednotnost Ruska, což bylo pro menšinové národy Ruska méně přívětivé, než sověty prosazované právo na sebeurčení. (KURFÜRST, 2018, s. 186-189)

4.6 Pobaltské státy

4.6.1 Litva

Od dělení Polska v druhé polovině 18. století bylo území Litvy pod nadvládou Ruského impéria. Válka mezi Centrálními mocnostmi a Ruskem a následná revoluce dávala Litvě možnost na obnovení Litevského státu. Od začátku první světové války byla oblast Litvy místem rusko-německých bojů. Postup německých vojsk velmi brzy pohltit toto území a na podzim roku 1915 se oblast Litvy stala součástí Ober-Ost, tedy německé vojenské správy okupovaného území. Německo mělo v plánu ve východní Evropě realizovat svůj projekt Mitteleuropa a vytvořit zde loutkové národnostní státy podřízené Německu. Byla tedy roku 1917 vytvořena litevská vláda podřízená Německu. Po ukončení bojů a vypuknutí bolševické revoluce v Rusku vyhlásila Litva svou samostatnost. Po vyhlášení nezávislosti bylo státní zřízením Litvy demokratická republika. Státní moc zákonodárná byla v rukou sněmu a o výkonnou moc se dělil prezident s vládou. Převrat v roce 1926 však změnil státní zřízení Litvy na autoritativní prezidentský režim. Prvním, kdo uznal nezávislost Litvy, bylo sovětské Rusko, které v červenci 1920 podepsalo s Litvou smlouvu o nezasahování do její suverenity. Litva řešila dva teritoriální problémy na počátku své existence. Prvním z nich byla otázka Memelu a druhou Vilnius. Oblast Memelu získala Litva na Německu po rozhodnutí Společnosti národů, která měla oblast pod svou správou. Jak již bylo zmíněno podrobněji v kapitole o vývoji hranic Polska, V oblasti Vilnius (Wilna) došlo k propolskému povstání a vyhlášení samostatného státu. Posléze bylo toto samostatné území připojeno k Polsku polským sněmem roku 1922 a SN uznala tuto anexi jako právoplatnou. (ŠVEC, 1996, s. 151-174)

4.6.2 Lotyšsko

Lotyšsko a Riga bylo v minulosti místem, kde se usazovali převážně Němečtí obchodníci a členové řádu Mečových bratří. Silná německá komunita se v Lotyšsku nacházela nadále, i když bylo Lotyšsko v 19. století silnou ekonomickou základnou Ruského impéria a docházelo zde k systematické rusifikaci obyvatelstva. Vývoj bojů první světové války byl pro oblast Lotyšska velmi nepříjemný. Německá ofenzíva se zastavila přímo uprostřed Lotyšského území a frontová linie se zde držela téměř celou válku. Boje v Lotyšsku si vyžádali téměř milionový úbytek obyvatelstva a celá země byla poničena. Průmysl víceméně přestal existovat. Po uzavření Brest-litevského míru připadla celé oblasti Kurlandu a Livonska Německu. Německo se snažilo stejně jako v případě Litvy vytvořit na území

Lotyšska loutkový stát podléhající Německu, avšak k vytvoření tohoto státu již nedošlo. Moc v Lotyšsku převzaly za války prozatímní pozemkové rady, které předpokládaly setrvání Lotyšsky v Ruské říši. Důležité byly tzv. prozatímní pozemkové rady. Po únorové revoluci v Rusku, kdy byl nastolen nový liberálnější režim, si Lotyši dělali naděje na autonomii s rámci Ruska. Oficiálně o ni požádaly lotyšské organizace na kongresu v Rize 12. srpna 1917. Mimo to fungovala skupina okolo Lotyšských sociálních demokratů, která vytvořila tzv. Iskolat. Tato skupina sympatizovala s bolševiky. Na období zimy 1917/18 vyhlásila tato skupina Iskolatskou republiku, která však zanikla pod útokem německé armády. Souběžně pracovala ještě jiná skupina v Petrohradě tvořená středovými stranami. Tato skupina založila Lotyšskou prozatímní národní radu, která se prohlásila za jediný reprezentativní orgán Lotyšů. Rada žádala sjednocení všech území obývaných Lotyši a autonomii. Tato rada vyslala zástupce, aby jednali se státy Dohody. 30. ledna 1918 vyhlásila lotyšská národní rada vytvoření nezávislého lotyšského státu, jehož součástí měly být oblasti Kurmez, Vidmez a Latgala. Problém byl v tom, že Brest-litevský mír připojoval První dvě zmiňovaná území k Německu a poslední zůstávalo stále součástí Ruska. Národní rada proti tomuto rozdělení Lotyšska protestovala a požadovala celistvost území. Na podzim 1918 se této radě dostalo mezinárodního uznání ze strany Velké Británie jako faktické lotyšské vlády. Po pádu Německa se Lotyšsko ocitlo v situaci, kdy jeho území nespádalo ani pod kontrolu Ruska a ani právě poraženého Německa. Vlastenectví a nadšení pro tvorbu národního státu spojilo všechny samostatně pracující skupiny a byla ustanovena Lidová rada, která 18. listopadu 1918 vyhlásila samostatné Lotyšsko, které bylo o týden později uznáno Německem. V reakci na vyhlášení samostatného Lotyšska se začala formovat Německá Zeměbrana. Uznání se však novému státu nedostalo ze strany bolševického Ruska, což vedlo k válce. Tato válka je nazývána jako Lotyšská osvobozenecská válka. Bolševické Rusko mělo záminku k vyhlášení války, neboť výše zmíněná skupina Iskolat, která po neúspěšném vyhlášení vlastního státu prchla do Ruska, vyhlásila, že Lotyšsko se stává součástí Ruské sovětské federace. (ŠVEC, 1996, s. 151- 174) Lotyšsko se na počátku války ocitlo v nezávidění hodné situaci, neboť touto dobou neměla vlastní armádu. Zeměbrana složená z německého obyvatelstva, která byla původně namířena proti Lotyšům, však přehodnotila situaci a na počátku války viděla větší nebezpečí v Rudé armádě než v Lotyšském státě, tak začala spolupracovat na obraně země. Spojenectví však netrvalo dlouho a německá šlechta v oblasti zorganizovala převrat, který vyhnal prozatímní vládu ze země. Nově vytvořený německý stát nezískal žádné mezinárodní uznání. Tento incident definitivně zničil spojenectví Němců a Lotyšů a naopak se pustili do vzájemných bojů. Německá Zeměbrana dokonce obsadila Rigu. Zeměbrana byla poražena až po zapojení

Estonska do války. Poté byl mezi Němci a pobaltskými státy ujednán klid zbraní a předání Rigy zpět Lotyšsku. Zbytky Zeměbrany se přidaly k Západoruské dobrovolnické armádě, která bojovala na straně bílých v ruské revoluci, což jim však nebránilo opět dobýt Rigu, kterou se opět povedlo Lotyšům s pomocí britského námořnictva dobýt zpět, čímž byly definitivně ukončeny německé aktivit v oblasti. Po porážce německých vzbouřenců stále zbýval nepřítel v podobě bolševického Ruska, které kontrolovalo východní část země. Jelikož Polsko bylo s Ruskem také ve válce, našli v nich Lotyši dobrého spojence a společnými silami vyhnali Rusi z Pobaltí. V srpnu 1920 byl podepsán Rižský mír s Ruskem, ve kterém Rusko uznává samostatnost Lotyšska a dokonce se zavazuje platit válečné náhrady. (ŠVEC, 1996, s. 151- 174)

4.6.3 Estonsko

Stejně jako ostatní Pobaltské země tak i Estonské území a obyvatelstvo bylo před počátkem války součástí Ruského impéria. Stejně tak bylo obyvatelstvo smíšené z Estonců, Rusů a pobaltských Němců. Po ruské revoluci 1905 se estonská politika začala snažit o zvýšení autonomie země v rámci Ruska. K tomu došlo až po Únorové revoluci roku 1917. To však již bylo příliš pozdě. Po říjnové revoluci 1917 a zhroucení dosavadní ruské moci, rozhodla nová bolševická vláda o rozpuštění estonského zemského sněmu a de facto zrušení autonomie. Sněm výzvy neuposlechl, a tak byl rozeznán násilím. Rusové nechali vypsat nové volby, které však následovně anulovali, neboť vyhráli zastánci Estonské samostatnosti. Na konci zimy 1918 zahájilo Německo v Pobaltí novou ofenzívu. Krátce po vyhlášení autonomie začali Estonsko obsazovat postupující německá vojska. Na to Estonské vedení reagovalo vyhlášením samostatnosti. V zájmech Německa nebylo samostatné Estonsko. Došlo tedy k okamžitému zrušení vyhlášení státu. Prozatímní vláda Estonska však byla zanedlouho uznána hlavními státy Dohody. Po uzavření Brest-litevského míru mezi Ruskem a Německem získalo Německo kontrolu nad Pobaltím. Na výsledek mírové smlouvy reagovala baltsko-německá komunita, která vyhlásila 12. dubna samostatná Baltský stát na území Estonska v personální unii s Pruským královstvím. Tento státní celek byl uznán pouze Německem a neměl ani dlouhého trvání. Hroutící se Německo nedokázalo existenci státu podporovat. Posledním pokusem o udržení tohoto státu bylo spojení s dalšími německými komunitami v Pobaltí a vyhlášení Spojeného baltského vévodství. Tento státní útvar napříč všemi pobaltskými státy však měl jen několikadenní trvání a po kapitulaci Německa se zhroutil. Po ukončení první světové války je do čela vlády dostali členové doposavad vězněné prozatímní vlády. Nově vznikající sovětské Rusko vycítilo příležitost, a i když se území zřeklo ve prospěch Německa

mírovou smlouvou v Brestu-litevském, zahájilo ofenzívu do Pobaltí, včetně Estonska. Estonci na tom na počátku byli stejně špatně jako sousední Lotyšši. Armáda byla v plenkách a ruský postup do nitra země znemožňoval mobilizaci. Estonsku se dostalo pomoci od Velké Británie, která dodávala zbraně a chránila pobřeží svým loďstvem. Estoncům se povedlo zahnat Rudou armádu zpět do Ruska a poté úspěšně bránit hranici země, čímž umožnili bělogvardějcům zaútočit, byť neúspěšně, na Petrohrad. Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, Estonci se aktivně zapojili do bojů v sousedním Lotyšsku, když pomohli rozdrtit německý odpor proti formujícímu se sousedovi. Boje mezi Estonci a Rusi probíhaly do prosince 1919. Poté se obě strany dohodly na mírovém jednání. Rusko v mírové smlouvě uznává nezávislost Estonska a zavazuje se k vyplácení válečných náhrad. (ŠVEC, 1996, s. 151- 174)

4.7 Finsko

Roku 1809 započala Ruská nadvláda nad územím Finska. Doposavad bylo Finsko územím Švédska, avšak o změně majitele tohoto území rozhodla Finská válka v roce 1809. Fredrikshamnskou dohodu však Finsko zůstalo autonomní velkoknížectví Ruského carství a to až do konce roku 1917. Jelikož bylo v období 16. a 17. století Finsko plně integrováno do švédského administrativního aparátu, stala se ústředním jazykem Finska Švédština, která se používala na úřadech, ve školství atd. Finština se navracela do finské společnosti až od druhé poloviny 19. století kdy probíhalo finské národní obrození. Odbourávání švédštiny přijímali dobře ruští vládcové území, neboť to Finy vzdalovalo od Švédska. Obroda finského jazyka kořenila v zájmu horní vrstvy obyvatelstva, která běžně používala švédštinu jako hlavní jazyk, o svůj mateřský jazyk. Zároveň tomu také pomohla popularizace finské literatury v národním jazyce. Již roku 1863 se finština stala jedním z možných jazyků na úřadech a roku 1892 byla zrovnoprávněna vedle švédštiny jako úřední jazyk. Během jedné generace začala finština ve finské společnosti převažovat. Vedle toho probíhaly ve Finsku neustálé snahy ze strany ruské centrální vlády o omezení finské autonomie a postupná rusifikace oblasti. Finsko bránilo své zájmy převážně obratnou mezinárodní diplomacií u států západní Evropy. Po volbách z roku 1916 měla ve finském parlamentu mírnou převahu sociální demokracie. Ve Finsku vznikl v reakci na únorovou revoluci nový Finský senátem, který měl za úkol spolupracovat s revoluční vládou v Rusku, ale nakonec nedošlo k žádné shodě. Jelikož byl ruský car sesazen, Finsko pokládala personální unii mezi Ruskem a Finskem za ukončenou. Pravomoce cara měly být přesunuty do rukou Finského parlamentu, což však bylo odmítnuto ruskou prozatímní vládou. Nesocialisté v senátu s tímto přetrháním svazků s Ruskem nesouhlasily a odmítli tento návrh, neboť překračoval pravomoce senátu. Návrh omezoval ruský vliv na

domácí události, ale nijak se nedotkl moci ruské vlády v záležitostech obrany a zahraniční politiky. Pro ruskou prozatímní vládu ale byl příliš radikální a parlament byl rozpuštěn. Byly vypsané nové volby a nesocialisté doufali ve většinu. Ti se báli přílišné radikalizace socialistů, a proto raději spolupracovali s ruskou Prozatímní vládou, i když nechtěli akceptovat ruské právo na rozpuštění Finského parlamentu. Sociální demokraté na protest opustili senát a ani se nedostavili na zasedání parlamentu, které mělo hlasovat o jeho rozpuštění. Sněmovna byla poté obsazena vojskem a rozpuštěna. Byly vypsané nové volby, ve kterých socialisté propadli. Socialisté poté započali vlnu odporu proti spolupráci s utlačujícím Ruskem, což s sebou neslo vlnu politicky motivovaných vražd. Velká říjnová revoluce obrátila pohled obou táborů ve Finsku. Nyní finští socialisté viděli v rudém Rusku vzor, se kterým je dobré spolupracovat a následovat ho. Naopak nesocialisté, kteří nyní drželi v rukou parlament, se připravovali na vyhlášení samostatného státu. Odtržení Finska od Ruska bylo podpořeno 15. listopadu 1917, kdy bolševici vyhlásili obecné právo na sebeurčení včetně práva na úplné odtržení od Ruska pro všechny národy Ruska. 6. prosince tedy Finský parlament odsouhlasil návrh na vytvoření samostatného státu. Bolševická vláda toto rozhodnutí přijala až 4. ledna 1918. Samostatný finský stát byl posléze mezinárodně uznán Německem a skandinávskými státy. Na jaře 1918 došlo ve Finsku k občanské válce mezi socialisty a vládou. Došlo ke komunistickému povstání a na části území Finska byla vyhlášena Finská socialistická dělnická republika. Finští komunisté byli poraženi s mezinárodní pomocí Německa na straně vlády. Poražení komunisté emigrovali do Ruska, kde založili exilovou komunistickou stranu Finska. Pokud by nedošlo v následujících měsících k porážce Německa v první světové válce, nejspíše by se Finsko stalo závislé na Německu. V průběhu občanské války byla ukončena válka mezi Ruskem a Německem podepsáním Brest-litevského míru, který mimo jiné stanovoval, jak bude naloženo s Finskem. I když vyhlášení Finské nezávislosti určovalo, že se Finsko stává republikou, mírová smlouva navrhovala, že se z Finska stane konstituční monarchie s německým princem v čele. Avšak porážka Německa ve válce způsobila, že bylo od této myšlenky opuštěno. (JUTIKKALA , 2001s. 204-233)

4.8 Království Srbů, Chorvatů a Slovinců

Po rozpadu Rakouska-Uherska vznikl v jižní části bývalé říše Jihoslovanský stát Srbů, Chorvatů a Slovinců. Nezávislý stát byl vyhlášen Národní radou Slovinců, Chorvatů a Srbů v Záhřebu 29. října 1918. Stát se rozkládal jak na území bývalého Předlitavska, tak Zalitavska a jeho součástí byla i území před válkou samostatného Srbska, které bojovalo na straně Dohody a oblast Bosny a Hercegoviny, která měla autonomní status v rámci Rakouské monarchie. K

těmto dvou útvarům byla připojena území obývaná jižními Slovany Rakouska-Uherska, tedy Slovinců a Chorvatů. Tato území zahrnovala Kraňsko, část Štýrska, Chorvatsko, Slavonii a Dalmácii. Chorvatské obyvatelstvo mělo převahu také na poloostrově Istriie, ale zde si dělala své nároky Itálie, která dostala na poli mezinárodní politiky přednost, i když chtěla z nového Jihoslovanského státu ukousnout mnohem více. V rámci trianonské smlouvy dále Království Srbů, Chorvatů a Slovinců získalo na Uhersku Části Vojvodiny a Banátu. Na podzim roku 1918 došlo na základě usnesení Černoohorského parlamentu k sesazení místního krále a následovné spojení s novým Jihoslovanským státem. Tím samostatné Černá Hora zanikla a na Balkáně byl vytvořen souvislý stát Jižních Slovanů. Hlavním městem státního útvaru se stal Bělehrad. Vytvoření samostatného státu předcházelo několik dohod mezi v emigraci působícím Jihoslovanským výborem a Národní radou v Chorvatsku a Srbským královstvím. Nejdůležitější je konference na ostrově Korfu, která ještě před koncem války domlouvala realizaci vytvoření společného státu Jihoslovanů pod vládou srbské královské dynastie. Této úmluvě těsně předcházela Májová deklarace z iniciativy jihoslovanských zástupců ve Vídeňské Říšské radě, kteří navrhovali vytvoření podobného státního útvaru, ale pod vládou habsburského panovníka. Tento návrh vnikl ještě v době, kdy výsledek války nebyl jasný a uvnitř Habsburského soustátí je jednalo o hlubší federalizaci říše, kdyby mohlo vzniknout několik území, které by získaly stejnou autonomii v rámci říše, jakou mělo Uhersko. (PELIKÁN, 2019, S. 270.76)

I když jednotlivé národy společného státu Srbů, Chorvatů a Slovinců byl etnicky příbuzné, spojení těchto národů v jeden stát vytvořilo značně heterogenní celek. V státě se prolínaly 3 druhy náboženského vyznání. Bosna a Hercegovina a Kosovo byla místa se silnou muslimskou tradicí. V Srbsku, Černé Hoře a Makedonii převládalo pravoslavné křesťanství. Chorvatsko a Slovinsko pak byly katolické země. Náboženské rozdíly nereprezentují pouze vyznání jako takové, ale dalo by se říct, že vyznání jednotlivých národů také přiřazuje národy do různých civilizačně-kulturních sfér. Jednotlivé země části státu byly také různě hospodářsky rozvinuté. Severní části do nedávna pod správou Rakouska-Uherska byly relativně ekonomicky rozvinuté, jih země pak nikoliv. Můžeme říct, že stát vznikl z čistého pragmatismu, neboť na části území se dělala nároky Itálie, které by například samostatné Chorvatsko nemohlo opouštět. (WEITHMANN, 1996, s. 201-4)

Po vyhlášení nového státu došlo velmi brzy k razantní centralizaci pod srbskou vládou. Byla vyhlášena Vidovdanská ústava, která potvrzovala, že Království Srbů, Chorvatů a Slovinců bude ústavní parlamentní monarchie organizována na centralistickém principu. Ústava dále stanovila, že Srbové, Chorvaté a Slovinci jsou jeden trojjediný národ, který má

pouze tři názvy. Ostatní národy státy byly ignorovány (Makedonci), nebo například obyvatelé kosova byly považovány za Srby pouze s odlišným náboženstvím (PELIKÁN, 2019, s. 293-302)

4.9 Pařížská mírová konference

Po ukončení války bylo potřeba vytvořit nový systém, který pozmění Evropu. Jako místo tohoto jednání byla vybrána Paříž, která se tak stala na půl roku hlavním městem světa. Pařížská mírová konference zasedala za účasti delegátů z 32 zemí pod předsednictvím francouzského ministerského předsedy Clemenceaua od 18. ledna 1919. Jednání se konala bez zástupců poražených zemí. Nejvyšší slovo na konferenci měla velká čtyřka složená z francouzského ministerského předsedy, britského ministerského předsedy Lloyd George, presidenta USA Wilsona a premiéra Itálie Orlanda. (MÜLLER, 1995, s. 238)

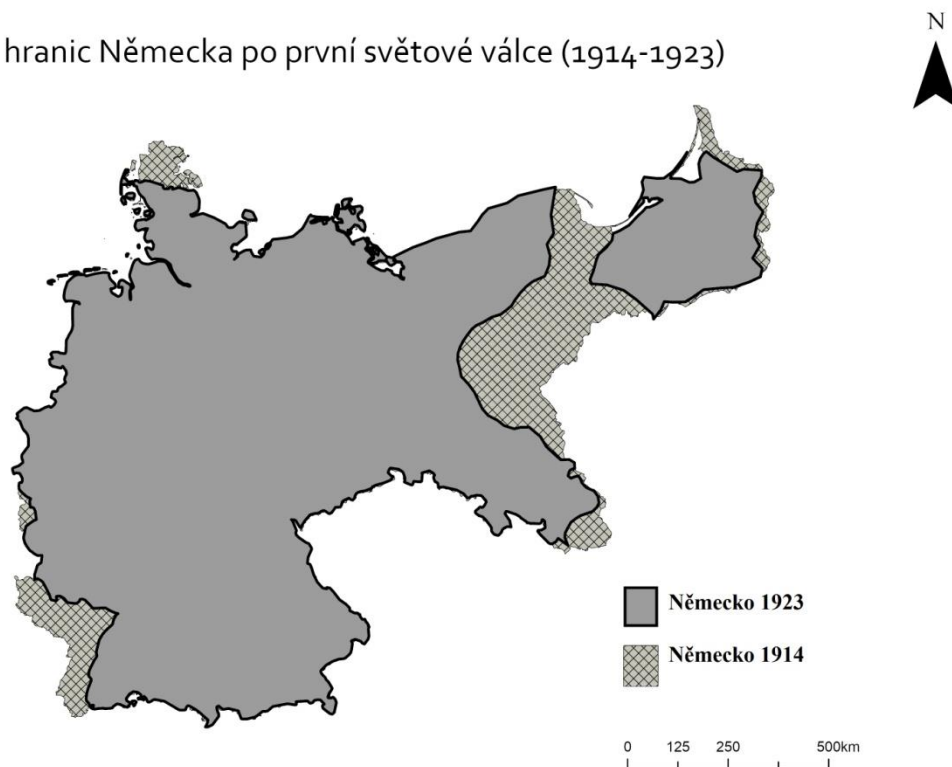
Pro řešení územních sporů v poválečném světě byla vytvořena tzv. Konference velvyslanců, plným názvem Konference velvyslanců čelných spojeneckých a přidružených mocností. Tento orgán byl posléze včleněn do Společnosti národů. Členové této konference byli zástupci USA, Francie, Velké Británie, Itálie a Japonska. Předmětem práce tohoto orgánu velvyslanců byl například spor o Těšínsko a spor o území okolo města Vilnius.

4.10 Německo a Versailleská smlouva

Mírová smlouva upravovala hranice Německa s Československem, Polskem, Rakouskem, Francií, Lucemburskem, Belgií a Nizozemím a Dánskem. Dalším bodem smlouvy byla otázka bezpečnosti a to převážně ve smyslu odzbrojení Německa a v neposlední řadě také otázka válečných reparací. (DEJMEK, 2011, s. 26)

Německo se požadavkům Dohody bránilo vypracováním vlastních návrhů na řešení územních změn. Německo požadoval plebiscit v Alsasku-Lotrinsku, v Západním Prusku a Horním Slezsku. Zároveň také požadovali ochranu německé menšiny mimo Německo. Některé z německých požadavků byly akceptovány. V oblastech západního Pruska a Horního Slezska došlo opravdu k plebiscitu, místo původně plánovanému automatickému připojení k Polsku na základně demografických statistik, podle kterých byla v oblastech většina polského obyvatelstva. Německo bylo zároveň nucené respektovat vznik nových států. (DEJMEK, 2011, s. 29)

Změna hranic Německa po první světové válce (1914-1923)

Obr. 5 Změna hranic Německa po první světové válce (DLOUHÝ, 2020)

4.10.1 Demilitarizace Porýní

Čl. 42 Versailleské smlouvy říká: "Německu jest zakázáno udržovati nebo budovati opevnění jak na levém břehu Rýna, tak na pravém na západ od čáry vedené 50 kilometrů na východ od této řeky." Čl. 43 poté také zakazuje Německu ve vymezené oblasti sdružovat branné síly a provádět vojenská cvičení. Pokud by Německo porušilo tyto stanovy, bude na ně na poli mezinárodní politiky pohlíženo jako na rušitele míru v Evropě a na tento akt bude nahlíženo jako na nepřátelské konání vůči mocnostem, což stanovuje čl. 44 této smlouvy.

4.10.2 Belgie

Podle článků 32 a 33 je Německo zavázáno k uznání Belgické suverenity nad do té doby sporným neutrálním pohraničním územím Moresnet. Zároveň se musí Německo vzdát území pruský Moresnet, které leží západně od silnice spojující Lutych a Cáchy, ve prospěch Belgie. Čl. 34 zavazuje Německo k odstoupení eupenského a malmédyského kraje ve prospěch Belgie. Toto území bude Belgie spravovat 6 měsíců, kdy následovně bude plebiscit, kdy si obyvatelé rozhodnou, zda se chtějí zvonu připojit k Německu, nebo zůstat spojeni s

Belgií. Výsledek plebiscitu je Belgie zavázána poskytnout Společnosti národů a následovně se pořídit jejímu rozhodnutí. Smlouva poté stanovuje, že uskutečnění plebiscitu bude vytvořena sedmičlenná komise, kde 5 zástupců bude ze států Dohody, a po jednom z Německa a Belgie. Tato komise následovně vytyčí novou hranici Mezi Německem a Belgií. Po vytyčení hranic všichni Němečtí občané na území Belgie přijdou o německé občanství a bude jim automaticky přiděleno občanství Belgické.

V těchto dvou krajích žilo něco okolo 64 tisíc obyvatel. Obyvatelstvo bylo rozděleno do dvou etnických skupin, kdy první tvořili Valoni, kterých žilo asi 10 tisíc v oblasti Malden. Zbytek obyvatelstva tvořili etničtí Němci. (O'CONNELL, s. 12-13)

V plebiscitu roku 1920 hlasovalo pouze 271 z necelých 34 tisíc obyvatel regionu pro opětovné připojení k Německu. SN dala na základě tohoto plebiscitu Belgii svolení k integraci regionu do belgického státu, která započalo roku 1925. (O'Connell, s. 15) Ve prospěch přepadené Belgie se tedy muselo Německo vzdát okresů Eupen a Malmédy na západě Německa. (DEJMEK, 2011, s. 26)

4.10.3 Francie

Německo bylo nuceno vrátit Francii území Alsaska-Lotrinska, které Německo získalo v Prusko-francouzské válce v druhé polovině 19. Století. Tímto Francie splnila svůj hlavní požadavek. Dále si Francie dělala nároky na území Sársko. Toto území náleželo Francii do roku 1815. Francie o toto území přišla po porážce Napoleona a v následovném jednání na Vídeňském kongresu. Sársko bylo na 15 let svěřeno do správy Společnosti národů. Po uplynutí tohoto období mělo dojít k plebiscitu, ve kterém si obyvatelstvo zvolí, ke kterému státu se připojí. Po celou dobu bylo Sársko v celní unii s Francií, neboť Francii bylo umožněno těžit výnosy ze zdejších uhelných dolů, jako kompenzace za způsobené škody na uhelných dolech ve Francii za války. (DEJMEK, 2011, s. 26)

4.10.3.1 Sársko

Jako náhradu za zničené uhelné doly během První světové války je Německo nuceno přenechat Francii plné právo na uhelné doly na území Sárské pánve. Čl. 45 říká, že Francii případnou všechna uhelná ložiska a to bez ohledu na to, zda byl vlastníkem stát, či korporace. Do 14 dnů od doby, kdy nabude smlouva platnosti, bude jmenována pětičlenná komise (po jednom zástupci z Německa a Francie a po třech zástupcích zvolených Radou Společnosti národů), která vytyčí hranici oblasti v terénu podle instrukcí popsanych ve smlouvě samotné. V oblastech, kde hranice nekopíruje hranice správních celků je komise zavázána k

respektování místních hospodářských zájmů a hranic obcí. Hlava třetí, § 34 udávala, že Německo předá oblast Sárska pod svrchovanou správu Společnosti národů. Po Uplynutí 15 let bude provedeno hlasování, kterého se budou moci zúčastnit všichni obyvatelé oblasti nad 20 let bez rozdílu pohlaví. Obyvatelstvo dostane na výběr z možností:

- 1) zachování vládní formy uvedené ve Versailleské smlouvě
- 2) spojení s Francií
- 3) spojení s Německem.

Správa Sárské pánve podle Versailleské smlouvy bude svěřena komisi zastupující Společnost národů, která bude sídlit na jejím území. Komise se bude skládat z pěti členů a předseda komise bude jmenován radou Společnosti národů. Komisi případně veškerá vládní moc a správa nad oblastí. Po uplynutí smluvené doby, tedy v roce 1933, proběhlo v Sársku hlasování, které dopadlo z 90% ve prospěch Německa, s tím, že pro připojení k Francii hlasovalo pouze necelé půlprocento obyvatelstva. Zbýlých 9% bylo pro zachování neutrality. Roku 1935 bylo Sársko integrováno do Třetí říše.

4.10.3.2 Alsasko-Lotrinsko

Čl. 51 Versailleské smlouvy stanovoval, že Německo musí navrátit Francii veškeré území, které nabylo mírovou smlouvou ve Versailles dne 26. února 1871 a frankfurtskou smlouvou ze dne 10. května 1871. Na celém území bude obnoveno francouzská svrchovanost dne 11. listopadu 1918. Jazykové složení obyvatelstva Alsaska-Lotrinska však nebylo ani zdaleka frankofonní. Němčinou hovořilo 86.8% obyvatelstva. Zbytek obyvatelstva používal francouzštinu (11.5%) a italštinu (1.1%) a další v oblasti minoritní jazyky. (RADEMACHER, 2006) Jihovýchodní hranice Německa byla vytyčena až roku 1921 po Konferenci velvyslanců podle doporučení Společnosti národů. Státní hranice v tomto úseku byla řešena plebiscitem. (DEJMEK, 2011, s. 26-27)

4.10.4 Polsko

Versailleská smlouva obnovovala Polsko ve východní Evropě. Došlo tak k výrazné úpravě východní hranice Německa. V oblasti města Královce vznikla izolovaná enkláva Německa, nazývaná Východní Prusko. Toto území sousedilo na východě s nově vzniklou Litvou a oblastí Memel pod správou Francie. Na jihu hraničilo s novým Polským státem. Východní Prusko oddělovalo od zbytku německého území svobodné město Gdaňsk (Danzig). (Dejmek, 2006 s. 26) Gdaňsk byl spojen celní unií s Polskem, neboť nově vzniklému Polskému státu měl být zaručen přístup k Baltskému moři.

Podle článku 87 Versailleské smlouvy je Německo zavázáno k uznání plné nezávislosti Polska a musí se vzdát v jeho prospěch na území ohraničené Baltským mořem, východní hranicí Německa (tak jak byla určena smlouvou).

Polsku připadla území Poznaňska a většina Západního Pruska. Oblast Západního Pruska byla rozdělena mezi nově vzniklé svobodné město Gdaňsk a zbytek území stále náležející Německu v Západním Prusku bylo spojeno s administrativní oblastí Východní Prusko, nebo s nově vzniklou pohraniční markou Poznaňsko-Západní Prusko. Oblast Západního Pruska připojená k Polsku vytvářela tzv. polský koridor, který zprostředkovával Polsku slíbený přístup k moři. Hranice Polska a Německa vymezené Versailleskou smlouvou jsou pouze pomocné a k jejich přesnému vymezení bude složena komise ze sedmi členů (jeden zástupce Polska a Německa a Pět nezávislých členů jmenovaných mocnostmi.)

Tab. 2 Plebiscit v Horním Slezsku 1921

Výsledek plebiscitu v Horním Slezsku 1921						
Oblast	Počet obyvatel	Odevzdané hlasy	Německo	%	Polsko	%
Beuthen (Bytom), město	71,187	53 091	42 990	80.97%	10 101	19.03%
Beuthen (Bytom)	213,790	172 770	109 749	63.52%	63 021	36.48%
Cosel (Koźle)	79,973	63 813	51 364	80.49%	12 449	19.51%
Gleiwitz (Gliwice), město	69,028	50 507	41 949	83.06%	8 558	16.94%
Groß Strehlitz (Strzelce Opolskie)	76,502	69 574	46 528	66.88%	23 046	33.12%
Hindenburg (Zabrze)	167,632	134 054	90 793	67.73%	43 261	32.27%
Kattowitz (Katowice), město	45,422	32 431	28 531	87.97%	3 900	12.03%
Kattowitz (Katowice)	227,657	188 461	122 342	64.92%	66 119	35.08%
Königshütte (Chorzów), město	74,811	54 816	44 052	80.36%	10 764	19.64%
Kreuzburg (Kluczbork)	52,558	42 254	40 602	96.09%	1 652	3.91%
Leobschütz (Głubczyce)	78,247	66 956	66 697	99.61%	259	0.39%
Lublinitz (Lubliniec)	55,380	43 670	29 991	68.68%	13 679	31.32%
Namslau (Namysłów)	5,659	5 739	5 606	97.68%	133	2.32%
Neustadt (Prudnik)	51,287	41 209	36 941	89.64%	4 268	10.36%
Oppeln (Opole), město	35,483	21 914	20 816	94.99%	1 098	5.01%
Oppeln (Opole)	123,165	80 896	56 170	69.43%	24 726	30.57%
Pleß (Pszczyna)	141,828	72 053	18 675	25.92%	53 378	74.08%
Ratibor (Racibórz), město	36,994	24 518	22 291	90.92%	2 227	9.08%
Ratibor (Racibórz)	78,238	44 867	26 349	58.73%	18 518	41.27%
Rosenberg (Olesno)	54,962	35 007	23 857	68.15%	11 150	31.85%
Rybnik	160,836	80 266	27 919	34.78%	52 347	65.22%
Tarnowitz (Tarnowskie Góry)	86,563	44 591	17 078	38.30%	27 513	61.70%
Tost-Gleiwitz (Gliwice)	86,461	47 296	20 098	42.49%	27 198	57.51%

Čl. 88 dále ustanovuje, že v oblasti Horního Slezska bude vyhlášen plebiscit, ve kterém se obyvatelstvo jednotných okresů vyjádří, ke kterému státu chtějí náležet. Zároveň se Německo musí předem vzdát všech území, která se v Plebiscitu rozhodnou připojit k

Polskému státu. Versailleská smlouva dále uvádí, že oblast, na které bude vykonán plebiscit, připadá do doby, než se tak stane pod správu čtyřčlenné mezinárodní komise se zástupci z USA, Velké Británie, Francie a Itálie. Po uskutečnění hlasování předá komise území státu, kterému náleží. Plebiscit se konal 20 března 1921. (ERPELDING, s. 4)

Jak můžeme, vidět v plebiscitu zvítězilo výrazně Německo. Německu nepochybně pomohlo také to, jak byly formulovány pravidla plebiscitu. Hlasování se mohl zúčastnit každý, kdo byl starší 20 let a žil, nebo se narodil v oblasti, kde hlasování probíhalo. V Německu to vyvolalo vlnu migrace, kdy se více než 100 tisíc přistěhovalo v období probíhajícího plebiscitu zpět do Horního Slezska. Oblast Horního Slezska vyvolávala debaty také na straně vítězných mocností. I když byly hlasy již sečteny, Francie nechtěla připustit, aby oblast mezi městy Glivice, Katowice, Bytom připadlo Německu, neboť se jednalo o velmi vyspělou průmyslovou oblast. Francie se na mírové konferenci snažila co nejvíce ekonomicky zmrzačit Německo. Naopak v zájmu Velké Británie bylo ekonomicky silné Německo, které by mohlo splácet válečné reparace. V dubnu roku 1921 se proslechlo, že se státy Dohody začínají přiklánět k tomu, že území ponechají Německu a budou tak respektovat výsledek plebiscitu. Nespokojenost polského obyvatelstva vyústilo v 3. Hornoslezské povstání, které přerostlo v ozbrojený konflikt mezi Německem a Polskem, který musely zpacifikovat armádní složky dohodových států. Neschopnost domluvy mezi Francií a Velkou Británií vedlo k podstoupení problému Radě Společnosti národů, které vyřešením územního sporu pověřila komisi slouženou ze zástupců Belgie, Číny, Brazílie a Španělska. Tato komise v terénu získávala vlastní informace, na jejichž základě rozdělila území mezi Německo a Polsko. Region byl však ekonomicky provázán a rozložení obyvatelstva bylo chaotické, takže nebylo možné vytvořit jednoznačnou etnickou hranici. Komise Polsku přidělila pouze třetinu území, na které však nacházel necelý milion obyvatel (736 tisíc Poláků a 260 tisíc Němců). Polsku připadla také velká města Katowice a Chořov a většina uhelných a zinkových dolů a všechny doly na železnou rudu v oblasti. Německu připadla Města Bytov a Glivice a dvě třetiny území, kde však žil srovnatelný počet obyvatel jako na polské straně Horního Slezska. V německém Horním Slezsku se ocitlo okolo půl milionu Poláků a 630 tisíc Němců.

Plebiscit byl nařízen také v oblastech Mazurska a Varmii ve Východním Prusku. I přes to, že v těchto oblastech tvořilo polsky mluvící obyvatelstvo více než 45% obyvatelstva regionu v hlasování, které proběhlo v létě 1920 Polsko těžce propadlo a získalo pouze 2% všech hlasů. Celá oblast Východního Pruska (bez Memelu) zůstala Německu a tvořila tak enklávu v polském a litevském území.

4.10.5 Československo

Jižní hranice Německa nebyla výrazně změněna, ale Německo dostalo nového souseda v podobě Československa. Československo na Německu získalo roku 1921 pouze malou část Hlučínska v Horním Slezsku. (DEJMEK, 2011, s. 27)

Ve středověku bylo Hlučínsko součástí Opavského knížectví v rámci Slezska. V rámci výsledku války o rakouské dědictví byla tato oblast spolu se značnou částí Slezska připojena k Prusku na úkor Rakouské monarchie. Do roku 1920 patřilo Hlučínsko do okresu Ratiboř v provincii Slezsko v Prusku a později v Německém císařství. Většina obyvatel oblasti byla slovanského původu, ale 200 let v područí Německa zanechalo stopy v místní kultuře. Navzdory tomu, že oblast byla po dlouhou dobu v držení Německu, v sčítání lidu z roku 1905 uvedlo 87,3 % obyvatel Hlučínska jako svou mateřskou řeč moravštinu. Moravština však byla pouze záležitostí domácí mluvy a bohoslužeb a ve veřejném životě se v oblasti nepoužívala. Po první světové válce se stalo Hlučínsko jedním z územních nároků vznikajícího Československa, na základě práva na sebeurčení a snahy získat do nového státu i Čechy mimo tehdejší historická území. Hraniční komise, která pracovala od ledna 1920, vytýčila podle tohoto popisu nejprve území o 50 000 obyvateli v 36 obcích. V roce 1923 došlo k revizi hranice a Československu připadly obce Hať a Píšť, zatímco Ovsíště a osada Rakovec připadli Německu. (PLAČEK, 2007, S. 29 - 32)

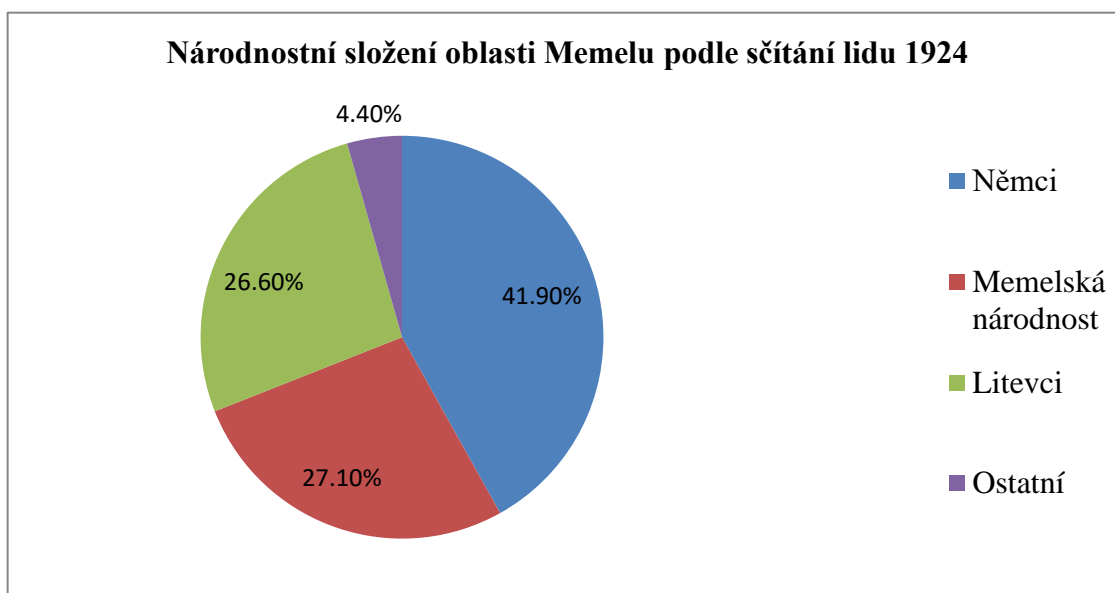
V rámci článku 81 Versailleské smlouvy muselo Německo uznat úplnou nezávislost Československa, zahrnující i autonomní území Rusínů na jih od Karpat. Zároveň je zavázáno uznat hranice Československa, tak, jak budou určeny Čelnými mocnostmi. Dále smlouva článkem 82 určuje, že hranice mezi Německem a státem československým bude určena starou hranicí mezi Rakouskem-Uherskem a říší německou tak, jak byla dne 3. srpna 1914. Podle článku 83 bylo Německo zavázáno se vzdát ve prospěch Československa smlouvou vymezené části území Slezska (Hlučínsko).

Tak jak tomu bylo i ve výše zmíněných případech, byla ustanovena komise složená ze sedmi členů, z nichž 5 bude jmenováno vítěznými mocnostmi, a po jednom zástupci Polska a Československa. Komise měla nařízeno začít s vymezení hranice mezi Polskem a Československem 14 dní po uvedení smlouvy v platnost.

V komisi určeném území ztrácejí podle článku 84 Versailleské smlouvy všichni dosavadní občané Německa své státní občanství a místo toho získávají občanství Československé. V článku 86 se pak Československo zavazuje k respektování rasových, jazykových a náboženských menšin šijících v oblasti.

4.10.6 Klajpeda (Memel)

Podle článku 99 Versailleské smlouvy se Německo mělo vzdát ve prospěch Čelných mocností území ležící mezi Baltským mořem a severovýchodní hranice Východních Prus, podle hranice definované v tomto dokumentu, a bývalou rusko-německou hranicí. Německo se dále muselo zavázat, že bude respektovat kroky Čelných mocností, které vykonají v rámci správy tohoto území. Poté co se Německo vzdalo oblasti Memelu (Klaipėdy), ocitlo se toto území od roku 1919 pod okupační správou států Dohody. Prozatím, než se vítězné mocnosti dohodnou, jak bude s oblastí dále naloženo, zůstávala oblast pod správou francouzské vojenské posádky. Nově vzniklá samostatná Litva si nárokovala severní část území, což vítězné mocnosti braly v potaz a přikláněly se k předání celého území pod správu Litvy i přes existenci výrazné německé menšiny v oblasti. Nově vzniklá Litevská republika vzala iniciativu do svých rukou a roku 1923 celou oblast pod záminkou potlačení protilitevského povstání vojensky obsadila. Francouzské jednotky nekladly odpor a z oblasti se stáhly a celá oblast byla následně anektována Litevskou republikou. Později byla litevská anexe oblasti uznána jak Dohodou, tak později i Výmarskou republikou. Litva byla nucena dát oblasti vysokou míru autonomie s vlastním sněmem v čele s guvernérem. Litva anexí Memelu získala plnohodnotný přístup k moři, strategický dopravní a obchodní uzel na Baltu a významnou ekonomickou základnu. (ŠVEC, 1996, S. 212)

Graf. 1 Národnostní složení oblasti Memelu 1924

Oblast Memelu se v budoucnu stala jedním z míst územní expanze Třetí říše ještě před druhou světovou válkou. Většinové obyvatelstvo oblasti tvořili baltští Němci, u kterých po vzniku Třetí říše vzrůstala snaha po iredentismu. Memel byl ke Třetí říši připojen v březnu roku 1938, kdy podobně jako v případě Československého pohraničí, nečinila ani Francie ani Velká Británie žádné kroky, které by Litvu podpořily.

4.10.7 Svobodné město Gdaňsk

Čl. 100 Versailleské smlouvy stanovuje hranice území, které musí Německo odevzdat do správy Čelních mocností. Hranice podle návrhu Versailleské smlouvy vytyčovala v terénu pětičlenná komise (jeden zástupce Německa a Polska a tři zástupci jmenovaní Čelnými mocnostmi). Komise měla ve své práci zohledňovat současné hranice obcí. Čl. 102 poté zavazuje čelné mocnosti k tomu, že na vytyčeném území vytvoří svobodné město pod ochranou Společnosti národů. Ve svobodném městě Gdaňsk měl působit vrchní komisař dosazený Společností národů, který se spolu se zástupci svobodného města podílel na tvorbě ústavy a dále měl v popisu práce řešit možné spory s Polskem. Čl. 104 stanovuje body smlouvy, která má být uzavřena mezi Polskem a Svobodným městem Gdaňsk. Tato smlouva stanovovala, že: svobodné město bude začleněno do celních hranic Polska, zároveň svobodné město poskytne Polsku svobodné užívání vodních cest, doků, nábřeží a jiných staveb nutných pro import a export zboží, Polsko bude dále spravovat železniční síť a povodí řeky Visly. V neposlední řadě smlouva ustanovuje, že Svobodné město Gdaňsk podléhá polské zahraniční politice. Po ustanovení Svobodného města Gdaňsk pozbudou tehdejší němečtí občané svého občanství a nabudou občanství svobodného města Gdaňsk. Svobodné město Gdaňsk vzniklo jako kompromis mezi požadavky Polska a místního německého obyvatelstva. Polsku byl slíben v jednom z bodů presidenta Woodrowa Wilsona přístup k Baltskému moři. Na druhou stranu většina obyvatelstva (95% obyvatelstva tvořili Němci) toužila po setrvání v područí Německa. Vytvořením tohoto státního celku pod dohledem Společnosti národů umožňovalo splnit Polské požadavky a zároveň nepřenechat celou oblast s německým osídlením přímo Polsku. I když řešení naplňuje většinu požadavků obou stran, ani jedna nebyla plně spokojena. Výraznou roli ve vzniku tohoto státního útvaru měla také vnitřní roztržka mezi čelnými mocnostmi Dohody. Americký prezident Woodrow Wilson a francouzský premiér Georges Clemenceau zastávali názor, že území okolo města Gdaňsk mělo připadnout Polsku. V opozici proti nim stál britský premiér David Lloyd George, který se obával budoucího německo-polského konfliktu a spíše se zasazoval o setrvání oblasti v německém područí. Na

základě historického práva se tedy mocnosti domluvily na kompromisu a nechaly vzniknout Svobodné město Gdaňsk. Tato oblast vystupovala jako svobodné město již za napoleonských válek a zástupci mocností se nechali tímto odkazem inspirovat. (ROTHWELL, s. 106-107.)

Tab. 3 Obyvatelstvo Gdaňsku 1923 podle jazyka (MASON)

Jazykové zastoupení obyvatelstva Gdaňsku podle sčítání lidu 1923				
Němčina	Němčina a polština	Polština a kašubština	Jidiš	Ruština a ukrajinština
348493	1629	12027	602	2628

4.10.8 Dánsko

Došlo také ke změně severní hranice Německa. Na území Šlesvicka došlo k plebiscitu, kde si místní obyvatelé mohli vybrat mezi připojením k Německu, nebo Dánsku. Severní část Šlesvicka se rozhodla k připojení k Dánsku. Střední část se rozhodla v počtu 75% hlasů k setrvání v Německém státě. (DEJMEK, 2011, s. 26)

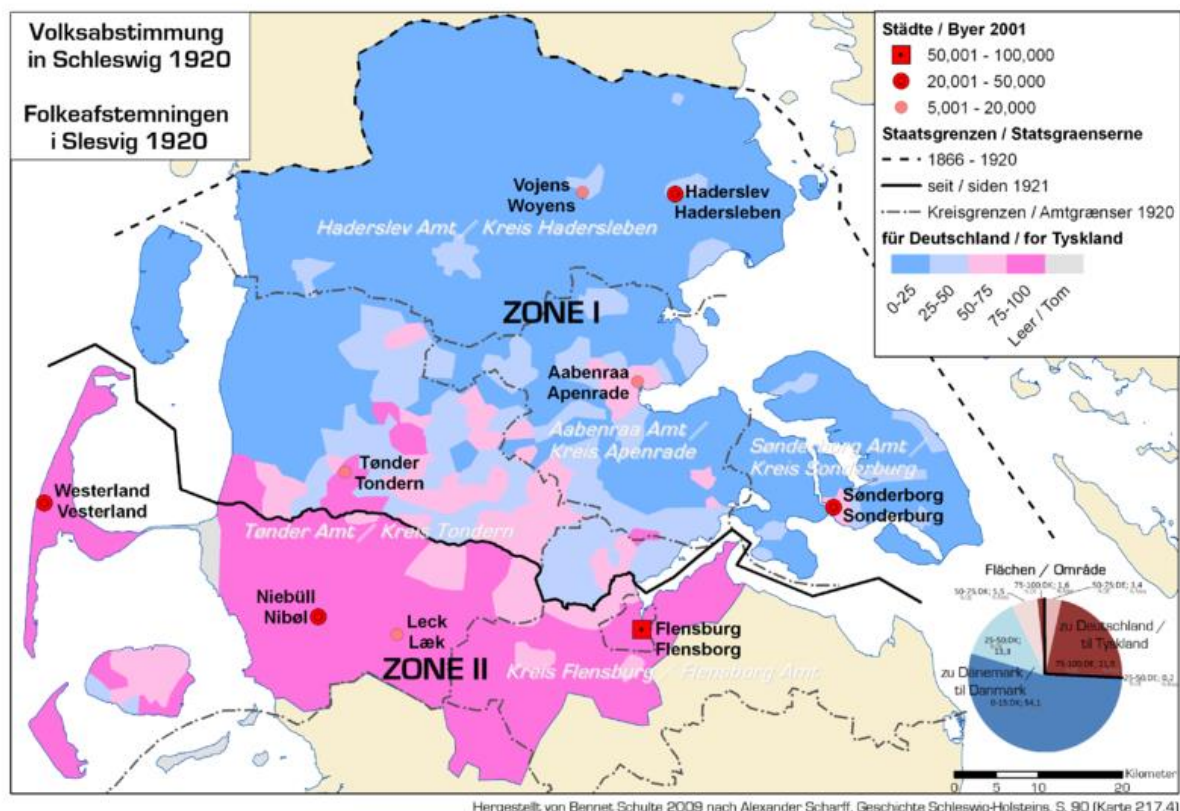
Roku 1852 byla obnovena personální unie mezi Dánským králem a Šlesvickem-Holštýnskem. Roku 1863 byla tato oblast integrována do Dánského spolkového státu v rámci změny Dánské ústavy. Tento krok porušoval Londýnský protokol, neboť Holštýnsko bylo součástí Německého spolku a tak Prusko společně s Rakouskem vyhlásili Dánsku válku. Po velmi krátké válce Dánsko roku 1864 obě vévodství odstoupilo Prusku a Rakousku. Šlesvicko připadlo pod Pruskou správu a Holštýnsko pod správu Pruskou. Již roku 1866 však mezi oběma spojenci vypuká Prusko-rakouská válka, vyústila v tom, že se obě knížectví připojí k Hornoněmeckému spolku, který brzy na to vytvoří sjednocené Německo. (MÜLLER, 1995 s. 175-7) O osudu oblasti Šlesvicka mělo být rozhodnuto pomocí plebiscitu, jak to stanovuje čl. 103 Versailleské smlouvy. Smlouva vymezila pohraniční oblast mezi Dánskem a Německem, ve které si obyvatelé zvolí, ke kterému státu chtějí náležet. Šlesvicko bylo rozděleno do 3 oblastí, které podléhaly hlasování. Hranice těchto oblastí byly stanoveny Versailleskou smlouvou.

Obr. 6 Vymezení hlasovacích zón ve Šlesvicku, volné dílo

Možnost hlasovat měly všechny osoby bez rozdílu pohlaví, kterým bylo více než 20 let a kteří mají bydliště v jedné z obcí podléhajícím plebiscitu od doby před 1. lednem 1900 nebo jsou v této oblasti narození. Článkem 110 se Německo zavazuje k tomu, že se vzdá území severně od komisí vymezené hranice mezi Dánskem a Německem. Vymezování hranice měla komise vytvářet podle výsledků hlasování a zároveň respektovat zeměpisné a hospodářské podmínky jednotlivých osad. Dále čl. 112 stanovuje to, že všichni obyvatelé oblasti, která připaden Dánsku budou zbaveni německého občanství a bude jim uděleno občanství dánské. Možnost opce se týká všech, co mají bydliště na území, které bude přiděleno Dánsku.

Obr. 7 Výsledek Šlesvického plebiscitu 1920 (Schulte B., 2009)

Plebiscity proběhly na jaře 1920. Oblast Šlesvicka byla rozdělaná do 3 zón. V nejsevernější zóně dopadlo hlasování jednoznačně ve prospěch Dánska, kdy hlasovalo 75% pro připojení. Zbýlých 25% tvořilo německé obyvatelstvo měst ve Šlesvicku. Výsledek hlasování ve střední zóně naopak dopadl výrazně ve prospěch Německa v poměru 80% pro Německo a 20% pro Dánsko. Ve třetí nejjižnější zóně se již hlasování nekonalo, neboť bylo předpokládáno, že na tomto území má Německo ještě silnější pozici, než v pásmu prostředním a navíc by nebylo ani tuto zónu přímo propojit s Dánským územím.

4.11 Rakousko a Saint-germainská smlouva

Tato smlouva se zabývá územím Rakouska-Uherska. Největší zájmy měly státy dohody, které přímo sousedili s tímto soustátím. Itálie, Srbsko a Rumunsko měli své územní nároky. Rozklad Rakousko-Uherského vojska způsobila ofenzíva na Soluňské frontě. Mírová smlouva s Rakouskem byla spojená s Londýnskou smlouvou.

Vymezování hranic „malých spojenců“ probíhalo tak, že reprezentant státu přednesl své územní požadavky, načež Clemenceau pověřil teritoriální komisi, aby připravila návrh hranic. Teritoriální komise se snažila respektovat národnostní složení obyvatelstva, ale zároveň zabezpečit státům životaschopnost, ekonomickou prosperitu, bezpečnost, dopravní spojení (řeky a železnice) a v případě Polska a Srbska přímý přístup k moři. (DEJMEK, 2011, s. 31-32) V případě Československa se vylučovalo to, aby hranice vedly v místech jazykových hranic, což platilo víceméně pro celé území mezi Baltem a Jadranem, neboť místní obyvatelstvo bylo slně promísené a pestré. V případě Československa bylo rozhodnuto, že hranice budou kopírovat nynější území Čech a Moravy. Zároveň bylo také rozhodnuto o připojení Slovenska a autonomní oblasti Podkarpatské Rusi. V průběhu vymezování těchto hranic probíhá konflikt mezi ČSR a Polskem o Těšínsko. Všem bylo v tu dobu jasné, jak velická bude německá a maďarská menšina v novém státě. (DEJMEK, 2011, s. 33)

Nyní již osamocené Rakousko muselo odevzdat také část ze svého kmenového území. Itálie získala od Rakouska jižní Tyrolsko a Trident. Zároveň byla otázka hranic Jižního Korutanska s novým státem Srbů, Chorvatů a Slovinců. (DEJMEK, 2011, s. 34) Rakousko se dobrovolně vzdalo nároků na Čechy, Moravu a Slezsko ve prospěch Československa a stejně se zachovalo v případě Bukoviny a Černovicka ve prospěch Rumunska. (DEJMEK, 2011, s. 34) Saintgermainská smlouva také potvrzovala rozpad Rakouska-Uherska. Samostatné Rakousko je uznáno jako suverénní nezávislý stát sousedními zeměmi. Smlouva také zakazovala Rakousku spojení s Německem. (DEJMEK, 2011, s. 35-36) Dále také smlouva stanovovala, že spor o Těšínsko mezi Československem a Polskem má být vyřešen pomocí plebiscitu. (DEJMEK, 2011, s. 35) Tato mírová smlouva se nezabývala Haličí, neboť v oblasti stále probíhal konflikt mezi Polskem a na čas vzniklou Západoukrajinskou republikou a Ukrajinskou lidovou republikou. (DEJMEK, 2011, s. 34)

4.11.1 Itálie

Na počátku války zachovala Itálie neutralitu. Itálie dlouho váhala, na kterou stranu e ve válce připojí. Za svou účast ve válce požadovala územní zisky na Rakousku-Uhersku, což bylo pro Vídeň nepřijatelné. Dohodové státy však využily této nabídky a uzavřely s Itálií roku 1915 Londýnskou smlouvu, která Italům slibovala, že po skončení války bude k jejich státu připojeno Jižní Tyrolsko, Tridentso, Istrie, většina Dalmácie, Albánie a další ostrovy ve středozezemním moři. (ŽALOUDEK, 1999)

Itálie z bývalého Rakousko-Uherského území získala Tridentso a Jižní Tyrolsko. Hranici mezi samostatným Rakouskem a Itálií byla ustavena tak, aby kopírovala hřebeny Alp. Jedná se tedy o přirozenou hranici. Co však hranice v potaz nebrala, byly hranice etnické a jazykové. Většina obyvatelstva Jižního Tyrolska hovořila německy a jednalo je často o Rakušany. Články 36, 41 a 44 Saint-germainské smlouvy stanovují další závazky Rakouska vůči Itálii kromě změny hranic. Rakousko se zavazuje, že se vzdá práv a nároků na území, které komise vytyčí jako součást italského území. Dále Rakousko musí převést všechna prána na železnice a to at' již fungující, nebo rozestavěné, které se po vytyčení hranice ocitnou na území Itálie včetně železničních vozů. Nakonec bylo Rakousko zavázáno, že po dobu 10 let bude dodávat elektrickou energii do míst svého bývalého území z elektráren na svém území, pokud bylo toto území před vytyčením hranice zásobované energií z těchto elektráren a to v cenách stanovených roku 1914.

Dále byla k Itálii připojena oblast poloostrova Istrie a město Terst. Tato oblast byla však etnicky smíšená s vysokým podílem Chorvatů. Spor o toto území byl dořešen až smlouvou z Rapalla v roce 1920, kdy byla vytvořena nová hranice mezi Itálií a Královstvím Srbů Chorvatů a Slovinců. Italové ve smlouvě z Rapalla obhájili většinu územních nároků s výjimkou ostrova Krk a přístavu Kastav. Itálie získalo také území Kraňska a dalmatský přístav Zadar. Sporné Město Rijeka se mělo stát svobodným městem. PO vlně povstání byla však smlouva revidována a roku 1924 bylo město připojeno k Itálii a přístav Šušak ke Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Hranice stejně jako v Jižním Tyrolsku nebrala v potaz etnicko-jazykové hranice regionu a velké množství Jihoslovanů se ocitlo na území Itálie. V regionech na pobřeží Jaderského moře, které získala Itálie po první světové válce, žilo okolo půl milionu Slovanů a pouze asi 350 tisíc Italů. Londýnská smlouva nebyla zcela naplněna, neboť zájmy Itálie se dostaly do kříže se zájmy dalšího spojence Dohody, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Itálii se tak nedostalo slíbené Dalmácie a Albánie. (GIULIANO, 1997, S. 329-330)

4.11.2 Rumunsko

Rumunsko získalo po rozpadu Rakouska-Uherska oblast Bukoviny. Jednalo se o historické Moldavské území, a jelikož na konci roku 1917 byl obnoven Moldavský stát, který se spojil s Rumunskem, byly vyneseny nároky na tuto oblast jako budoucí součást Rumunska. I když obyvatelstvo Bukoviny bylo smíšené ukrajinsko-rumunské, byla tato oblast přislíbena Rumunsku výměnou za vstup do první světové války po boku Dohody.

4.12 Maďarsko a Trianonská smlouva

Samo Maďarsko dopomohlo rozpadu Rakouska-Uherska, když byla v listopadu 1918 vyhlášena Maďarská republika. Maďarsko se chtělo dostat na stranu vítězů podobně, jak to udělalo Československo. Nový Maďarský stát sliboval Slovensku autonomii náboženské a osobní svobody a právo na používání slovenského jazyka. (Dejmek, 2006, s. 38) Uhersko však nebylo přijato na stranu vítězů a mírová konference Uhersko připravila Trianonskou smlouvou o více než 70% svého území. Ve prospěch Československa se muselo vzdát Slovenska a Podkarpatské Rusi. Rumunsko na Uhersku získalo Sedmihradsko a část Banátu. Oblast Sedmihradska byla z většiny obývána Rumuny, ale nacházela se zde velká menšina Němců a Maďarů, kteří se ocitli na území Rumunska. Hranice Sedmihradska nekopírovala přesně etnickou hranici, neboť západní část Sedmihradska byla většinou obývána Maďary a velká města jako Temešvár Němci. Rumunsko mimo jiné také získalo oblast, která před válkou patřila k Ruskému impériu. 2. prosince nejdříve místní národní krajský parlament vyhlásil samostatnou Moldavskou národní republiku a poté se tento státní celek spojil s Rumunskem.

Nově vzniklý stát Srbů, Chorvatů a Slovinců zabíral do té doby uherské Chorvatsko, Vojvodinu a část Banátu. Hranice mezi Maďarskem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců byla s menšími odchylkami přirozenou hranicí, neboť tato hranice kopírovala řeku Drávu, která zároveň tvořila i hranici etnickou. Přirozená hranice na řece Drávě je právě upravena v místech, kdy Slovinci a Chorvaté zasahují na její levý břeh. Oblast Vojvodiny se nachází z větší části na levém břehu Dunaje a na počátku 20. století zde tvořilo hlavní část obyvatelstva obyvatelstvo slovanského původu.

Ve prospěch Rakouska přišlo Maďarsko o oblast Burgenland, což byla nejzápadnější část Uherska majoritně obývaná Němci a Rakušany a částečně Chorvaty. O toto území projevil zájem i Československo, které zde chtělo vytvořit koridor, mezi Československem a Státem Jihoslovanů na pobřeží Jaderského moře. V oblasti Burgenlandu se konalo malé

referendum v prosinci 1921, které rozhodlo, že město Šoproň a okolí zůstane součástí Maďarska, i když se tato oblast měla původně stát součástí Rakouska. Tento návrh byl však zamítnut. Polsko dále získalo malou část Spiše a Itálii bylo po čase přisouzeno sporné město Rijeka.

4.12.1 Samostatné Maďarsko

Roku 1867 došlo k rakousko-uherskému vyrovnání. De facto se z dosavad unitárního státu stala federace o dvou státech. Hranicí se stala řeka Litava, a proto tyto dva celky můžeme nazývat Předlitavsko a Zalitavsko. Dualismus byl zanesen v Prosincové ústavě z roku 1867 v tzv. delegačním zákoně. Obě části soustátí spojovala osoba panovníka, který byl rakouským císařem uherským králem. Společným orgánem byla Ministerská rada pro společné záležitosti. Součástí této rady byla ministerstva zahraničí, války a financí a ministerští předsedové Rakouska a Uherska. Ostatní ministerstva působila samostatně v obou státech. Hospodářské a obchodní spojení zajišťovala celní unie a společná měna. Maďaři získali privilegované postavení v rámci říše, ale na postavení ostatních národů říše se nic nezměnilo, což vyvolávalo napětí mezi Maďary a Němci a Slovy. Jediným vstřícným krokem vůči menšinám byla Uhersko-chorvatská ústavní dohoda, ve které Chorvati viděli možnost na podobný dualismus v rámci Zalitavska, k čemuž ale nedošlo a Uherská vláda dále zasahovala do vnitřních záležitostí na území Chorvatska. Postoje k národnostním menšinám se výrazně liší v rakouské a uherské části říše. Předlitavsko přinejmenším přiznává, že se jedná o mnohonárodnostní stát. Uhersko na druhou stranu nastoluje proces maďarizace a prohlašuje, že obyvatelstvo Uher tvoří jednotný uherský národ. (KONTLER, 2001, s. 239-254)

Ekonomické vyčerpání a národnostní problémy v říši rychle vyčerpaly Rakousko-Uhersko, které se na konci války začalo hroutit a stávalo se čím dál víc závislé na Německu. Po smrti Františka Josefa I. nastupuje na trůn Karel I., který se nachází v zoufalé situaci a rozpadající říši se snažil zachránit vyhlášením federace, bylo však příliš pozdě. Uherský parlament se v posledních dnech války pokoušel dostat na stranu Dohody. 17. října Vystoupili poslanci Uherského parlamentu s prohlášením spolupráce s Dohodou a odmítnutím spojení s Německem. 30. října došlo v Budapešti k revoluci a o den později byla zvolena nová vláda. 1. listopadu zprostil Karel I. uherskou vládu přísahy a otevřel tak cestu k samostatnosti. Nová vláda nejprve vyčkávala a sledovala další vývoj v Evropě, ale po vyhlášení Německé republiky a Rakouské republiky vyhlásila i ona 16. listopadu 1918 Maďarskou republiku. 20. listopadu vznikla Komunistická strana Maďarska, která získala

mnoho stoupců mezi dělníky, nezaměstnanými a vojáky. Komunistická strana Maďarska vyvolala po ruském vzoru v zemi revoluci a následovně vyhlásila Maďarskou republiku rad, která fungovala od 21. března 1919 do 1. srpna. Tento státní útvar fungoval na komunistické ideologii a pod diktaturou proletariátu. Komunistická vláda začala konfiskovat půdu, znárodnila továrny, doly a banky. Dále bylo zavedeno stanné právo a političtí odpůrci byli likvidováni. Proti tomuto totalitnímu státu vystoupily sousední státy (Československo a Rumunsko), což vyústilo ve vojenské střetnutí. Během války, když se maďarským komunistům povedlo obsadit jižní Slovensko, byla vyhlášena na velmi krátko Slovenská republika Rad. Existence Maďarské republiky rad byla ukončena poté, co Rumunská vojska dobila Budapešť. Chaotické situace využil bývalý admirál rakousko-uherského námořnictva Miklós Horthy, který s pomocí Maďarského parlamentu obnovil Maďarské království, načež byl jmenován doživotním regentem. Právoplatným dědicem maďarského království byl však Karel I., který se také dvakrát pokusil převzít v Maďarsku moc, poprvé diplomaticky a podruhé silou. Ani jednou se pokus a získání uherského trůnu nepodařil. (KONTLER, 2001, s. 301-318)

5 Didaktická transformace

Promítnutí zkoumaného tématu do prostředí základní školy si žádá určitý stupeň zjednodušení. Nejlepší způsob jak toto téma v rámci výuky zeměpisu na základní škole využít je nejspíše prezentace dynamiky hranic států. Jelikož z historického a politického hlediska je toto téma velmi složité, přistupujeme k upozadění tohoto aspektu změn hranic po první světové válce na absolutní minimum. Naopak by se didaktická transformace tématu měla snažit na daném problému vysvětlit procesy, které vedou ke změnám hranic států na obecné rovině a upevnit v žácích představu o dynamice hranic, neboť v současné době se můžeme setkat s mnoha případy, kdy lidé vnímají stání hranice jako pevné dané linie, které se nemění. Tato představa může vycházet z relativní politické a mezinárodní stability našeho regionu, neboť v reálném životě se s problémem změny hranic a vznikem a rozpadem států setkáváme minimálně. Hlubším zanesením tohoto tématu do výuky zeměpisu. Mělo by být docíleno k lepšímu porozumění dynamiky státních hranic a k omezení představy o jejich neměnnosti.

5.1 Postavení zeměpisu ve státních dokumentech

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání umísťuje zeměpis do vzdělávací oblasti Člověk a příroda. Vedle zeměpisu do této vzdělávací oblasti patří také chemie, fyzika a přírodopis. Tato oblast se zaměřuje na poznání přírody jako systému, jehož části jsou vzájemně propojeny. Vzdělávací oblast má za cíl, aby žáci poznali podstatné souvislosti mezi stavem přírody a lidskou činností, především pak závislost člověka na přírodních zdrojích a vlivy člověka na stav životního prostředí. RVPZV si uvědomuje hraniční pozici zeměpisu a proto tvrdí, že zeměpis byl do této vzdělávací oblasti zařazen z důvodu zachování celistvosti oboru pouze do této oblasti, ale jeho obsah zůstává nadále jak společenský, tak přírodovědecký.

5.2 Obhájení výuky tématu z hlediska RVP

V rámci očekávaných výstupů zeměpisu jak je uvádí RVPZV se didaktická transformace tématu přímo týká výstupu Z-9-3-04 z téma regiony světa, který tvrdí, že: "Žák zvažuje, jaké změny ve vybraných regionech nastaly, nastávají, nebo mohou nastat a co je příčinou zásadních změn v nich." I když se dá tento očekávaný výstup vyložit různými způsoby, rozhodně se dá také chápat jako vnímání změn státních hranic. Další z očekávaných výstupů, který se přímo týká našeho tématu je výstup Z-9-4-06, který říká: "žák lokalizuje na

mapách jednotlivých světadílů hlavní aktuální geopolitické změny a politické problémy v konkrétních světadílech". Pro posuzování aktuálních geopolitických změn je tedy dobré se vybavit základní znalostí, kterou může zprostředkovat téma této práce didakticky transformované do podoby vzdělávacího projektu.

Mimo jiné, doporučené učivo tématu Společenské a hospodářské prostředí přímo hovoří o rozlišování a porovnávání mnohonárodnostních a národních států a vnitřní administrativě států. V doporučeném učivu také nalezneme geopolitické procesy a hlavní světová konfliktní ohniska. I když je učivo zaměřené více na současný svět, nevylučuje to zabývání se těmito tématy v historickém kontextu a používat pro vysvětlení těchto témat a jejich prezentaci příklady z historie.

Téma práce také naplňuje průřezové téma Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech. Pro rozvíjení evropské identity je dobré znát alespoň na minimální úrovni způsob, jakým se tvořily jednotlivé evropské státy. Tuto znalost zajišťuje v největší míře samozřejmě dějepis, ale otázka státních hranic po první světové válce vytvořilo politikou mapu Evropy, jak jí známe dnes a je tedy dobré se nad tímto tématem pozastavit. Zároveň je zde výborná možnost pro mezioborové provázení s dějepistem, což bude zohledněno při vybírání vhodného časového zařazení v rámci imaginární ŠVP.

5.3 Zařazení tématu v rámci ročníku a školního roku

Jelikož už nemám centrálně plánované školství a není tedy nutné, aby se v každé škole učilo to samé ve stejnou dobu, zařadíme naše téma pomocí imaginárního ŠVP, které bude odvozené z vlastních zkušeností. Jelikož se téma zabývá historií, bylo by dobré synchronizovat toto téma se právě probíraným obsahem v dějepise, ale zároveň nenarušit kontinuitu obsahu zeměpisu. Obecně vzato téma první světové války má v dějepise víceméně stabilní postavení v rámci časově-tematických plánů, neboť se vyučuje chronologicky, tím pádem nedochází k výrazným odchylkám. Téma první světové války můžeme v dějepise většinou očekávat na konci 8. ročníku, nebo na začátku ročníku devátého v závislosti na tempu výuky. V rámci zeměpisu máme nejspíše tři možnosti, kam toto téma zařadit. První je přibližně v prvních měsících 7. ročníku, kdy se žáci začínají zabývat regionální geografii. Některé učebnice (například Hravý zeměpis) zařazují před toto téma jako úvod základy politické geografie, kdy se žáci seznamují s typy států, hranic státním zřízením atd. I když tematicky nám oblast výuky a téma práce sedí, pro žáky 7. ročníku by bylo toto téma příliš složité a navíc jejich znalosti z oblasti dějepisu víceméně nulové. Druhou možností zařazení výuky tématu práce by bylo možné v rámci regionální geografie Evropy, která se v závislosti

na individuálním ŠPV různých škol pohybuje od první půlky 8. ročníku do první čtvrtiny 9. ročníku. Třetí možnost je méně častá. Tento způsob výuky zeměpisu využívají například nové učebnice od nakladatelství Fraus, které po celý 9. ročník dávají prostor pro různé geografické problémy a geopolitická témata. Tento způsob členění výuky zeměpisu není však příliš častý a 9. ročník je velmi často věnován regionů České republiky. V závislosti na těchto způsobech by tedy bylo vhodné zvolit pro toto téma v rámci výuky evropských regionů, pokud výuka pobíhá na konci 8. nebo začátku 9. ročníku anebo v rámci geografických problémů v ročníku 9., kdy již žáci mají vědomostní základy z dějepisu. Nastává zde také možnost, že by se téma mohlo vyučovat v rámci projektového dnu k výročí vzniku České republiky, kdy by toto téma mohlo být zpracováno ve spolupráci učitelé dějepisu a zeměpisu.

5.4 Cíle vzdělávací aktivity

Je nutné si předem definovat, co po žácích vlastně požaduje, co by mělo být výstupem celého projektu. Cíle budeme definovat ve třech rovinách a to minimální, optimální, excelentní. Minimálním cílem je to, co by si měl odnést každý žák, který se výuky zúčastnil. Optimální úroveň představuje to, co by si měl žák získat v ideálním případě. Excelentní úroveň znamená, že si žák osvojil schopnosti a dovednosti na lepší než požadované úrovni. Na absolutně minimální úrovni se tento projekt snaží v žákovi upevnit znalost o státních hranicích, jako stále se měnícím systému, který rozhodně není stálý. Optimální úroveň tohoto vzdělávacího projektu by mělo být, že žák bude schopen charakterizovat stát a jeho funkce, kategorizovat státy podle uvedených kritérií a bude schopen popsat způsoby, kterými se mění státní hranice. Na excelentní úrovni pak žák dokáže pomocí teoretických znalostí v oblasti států a státních hranic popsat jednotlivé změny, které proběhly po skončení první světové války.

5.5 Návrh aktivit pro jednu vyučovací hodinu

V tomto odstavci se pokusím velmi zjednodušeně nastínit, jak by bylo možné toto téma uchopit v rámci výuky zeměpisu. První aktivitou by bylo seznámení se s politickou mapou (kterou by však všichni žáci 9. ročníku měli znát). Po otevření politické mapy Evropy by bylo po žácích požadováno, aby popsali, co vidí. Budeme předpokládat, že odpoví věci jako: státy, hranice, státní hranice atd. Od tohoto tématu se přesuneme k tématu stát. Zde by mělo systematické kladení otázek vyústit v Jellinkovu tříprvkovou charakteristiku státu. Pomocí otázek na žáky typu: "Co je to stát?", "Co musí mít každý stát?", "Když si představíte stát, se vám vybaví?". Všechny odpovědi budou zaznamenány na tabuli a následně by se konala

diskuse, které pojmy na tabuli charakterizují stát. Poté by následovala frontální výuka s prezentací, která by zprostředkovávala teoretické základy okolo státovědy a problematiky hranic. Stěžejním bodem celého projektu by pak byla práce s politickou mapou Evropy, kdy by žáci víceméně hledali rozdíly. Tato práce by probíhala ve skupinách, neboť vzájemná konverzace žáků nad tématem jen prohlubuje znalost tématu. Žákům byla předložena současná politická mapa Evropy a poté politická mapa z roku 1914. Úkolem by bylo najít rozdíly, které jsou mezi těmito dvěma mapovými díly. V rámci této aktivity by si již žáci měli uvědomovat, že hranice jsou dynamické a to nejen ve smyslu změn majitelů území, ale také by měli objevit, že na mapě zmizela některá toponyma, neboli že některé státní útvary již neexistují. Následná aktivita by se pojila s politickou mapou z roku 1918, kdy by žáci hledali na mapě různé územní změny. Tato aktivita by byla spojena s rozřazováním těchto změn do různých kategorií, jako: zaniklé státy, připojené území, nově vzniklé státy. Jednotlivé názvy území by nebyly přímo v mapě, ale žáci by na název museli přijít pomocí geografické charakteristiky vedle. Tato práce by byla doprovázena nejspíše pracovním listem pro lepší koordinaci. Následovalo by shrnutí celé aktivity a hodnocení jejího průběhu a to jak ze strany žáků, tak učitelem. Bylo by možné také pracovat s oficiálním textem smluv Pařížské konference.

Jelikož práce byla dokončována v době, kdy na našem území probíhala karanténa, a nebylo možné aplikovat navržené postupy v praxi na základní škole, bylo tedy přikročeno ke zručnějšímu zpracování této části práce, neboť by ani nebylo možné komplexněji zpracovaný koncept použít v praxi a otestovat jeho funkčnost. Základní námět je však vytvořen a je možné, že v budoucnu bude toto téma z pedagogického hlediska opět otevřeno a bude přikročeno k využití v praxi. Na druhou stranu práce představuje sama o sobě zestručnění celé problematiky, což by se v zanesení do pedagogické praxe dalo brát jako plus, neboť v takovém případě nebude nutné extrémní zjednodušování tématu při didaktické transformaci.

6 Závěr

Konec první světové války znamenal pro Evropu nový začátek, ale také velký chaos. Územní změny se projednávaly v rámci Pařížské konference, kde se střetávaly různé požadavky zúčastněných. Vítězné mocnosti Dohody měly své mocenské a geopolitické požadavky, které se navzájem často neshodovaly, zároveň bylo potřeba uspokojit také "malé spojence", brát v potaz historické nároky na území, právo národů na sebeurčení, etnické hranice oblastí, infrastrukturu a při tom všem ještě novými hranicemi nenarušit regiony po hospodářské stránce.

Velká impéria pozbyla svých existencí a na jejich troskách se ve středoevropském prostoru na základě práva na sebeurčení a historického práva na stát, ale také v souladu s geopolitickou koncepcí Heartlandu, formují národní státy. Zánik Rakouska-Uherska umožnil vznik Československa a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, které s sebou nesou fenomén dvoujediného (Češi a Slováci) a trojjediného národa (Srbové, Chorvaté, Slovinci). Dále vznikají další dva státní celky Rakousko a Maďarsko navazující na státnost Rakouska-Uherska. Na severu se v rámci práva historického, práva na sebeurčení a doporučením prezidenta Wilsona obnoven samostatný polský stát, který získal území na úkor Německa, Rakouska-Uherska a Ruska, které si v té době procházelo občanskou válkou. Složitě a chaotické situace na východě využily také pobaltské národy, které vytvořili národní státy Estonsko, Lotyšsko a Litva. Nejsevernějším nově vzniklým státem bylo Finsko, které vyhlásilo svou nezávislost na Rusku v rámci bolševiky proklamovaného práva na sebeurčení národů Ruska.

Ani Německo se neobešlo bez územních ztrát. Versailleská smlouva požadovala po poraženém Německu mnoho územních a jiných kompenzací, které muselo Německo vyplnit. Francie znovupřipojila území Alsaska-Lotrinska, které od dávné minulosti bylo předmětem sporů mezi Německem a Francií a také získala výhradní právo na těžbu v dolech oblasti Sárska. Belgie na Německu získala část hraničního území a byl vyřešen spor o oblast Moresnet, tím že byla tato oblast připojena k Belgii. Období těsně po válce by se mohlo být nazváno obdobím plebiscitů, neboť v rámci řešení územních sporů na místech, kde nebylo možné vytvořit jednoznačnou hranice, se přistupovalo k hlasování lidu poměrně často. Mimo jiné došlo k plebiscitům ve Východním a Západním Prusku a Horním Slezsku, kdy si obyvatelé vybírali mezi Německem a Polskem. Stejná situace nastala v oblasti Šlesvicka na Německo-polské hranici.

Samotné hraniční změny pramenily z historických nároků zúčastněných států, práva na sebeurčení národů, které neměly před válkou národní stát, ale také sebeurčení obyvatelstva ve sporných regionech, kde bylo přikročeno k plebiscitům. Dále se do změn politické mapy Evropy promítly mocenské zájmy zúčastněných mocností a dodržování geopolitických doktrín. Jelikož většina hranic byla vymezována přímo v terénu komisí a byla předem jen zevrubně popsána, záleželo také na složení komise, a jak byla jejich práce odvedena. V některých místech můžeme nalézt krásné příklady přirozených hranic (Jižní Tyrolsko, Československo, hranice mezi Maďarskem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců), které však nekopírovaly národnostní hranice.

Vymezování hranic po první světové válce bylo velmi chaotické. V některých oblastech se přihlíželo na historické právo na území, jako například v případě Československého pohraničí a Alsasko-Lotrinska, kdy byla národnostní hranice ignorována, jindy se k otázce národnosti obyvatelstva přihlíželo a jindy se zase hranice určovala podle hospodářských potřeb států (Těšínsko a Horní Slezsko).

Změny politické mapy Evropy po první světové válce přinesly mnoho konfliktů již při vytyčování nových hranic. Stačí, když zmíníme Polsko-československý spor o těšínsko, Hornoslezská povstání, konflikt Československa a Rumunska s Maďarskou republikou rad, Italsko-chorvatské spory o Istrii nebo Polsko-ruská válka o východní hranice, do které se zapojily také pobaltské státy. Na mnoha místech navíc zůstaly početné národnostní menšiny mimo svůj národní stát, což v budoucnu vedlo k problémům, které vyústily až v další světovou válku.

Cíl práce byl alespoň částečně naplněn, ale zbývá ještě obrovské množství témat, kterým by se práce mohla zabývat. Například práce jednotlivých hraničních komisí je téma velice obsáhlé a mohlo by být razantně rozpracováno. Toto téma má mnoho dalších potenciálních možností k rozšíření a rozhodně tato práce nepokrývá veškeré události počátku 20. století, které utvářely politickou mapu. Zároveň se také nabízí možnost nahlížet na téma globálně a hledat územní změny také mimo Evropu, kterých bylo nemálo. Historický vývoj států a jejich utváření je zpracováno velmi stručně a historická literatura nabízí mnohem více informací k jednotlivým případům. Zároveň by se k tématu mohlo přistupovat více surově geograficky, kdy by bylo možné detailně analyzovat hranice států tak, jak byly vytyčeny, a porovnávat je s tím, jak byly hranice popsány ve smlouvách z Pařížské mírové konference. Toto téma, bych si dovolil tvrdit, že je téměř nevyčerpatelné a vždycky bude možné zkoumat důvody, příčiny a důsledky změnit hranic po první světové válce z různých pohledů a na různé teritoriální úrovni. Rozhodně by bylo možné přistoupit k práci z více regionálního pohledu

a zkoumat vývoj hranic jen jednoho státního útvaru, což by samo o sobě při detailní práci dalo na samostatnou knihu.

Literatura a zdroje

BAAR, V. (2004): Geopolitický, geokulturní a geoeconomický vývoj Evropy

BÍLÝ, J. (2009): Základy společenských věd. IV., Základy státovědy, politologie a sociologie. Ostrava: Key Publishing, 157 s. Společenské vědy. ISBN 978-80-7418-015-6.

CROZIER, B. (2004): Vzestup a pád sovětské říše. Praha: BB art, 679 s. ISBN 80-7341-

DEJMEK, J. (2011): Zrod nové Evropy: Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému. Praha: Historický ústav, 2011, 517 s. Práce Historického ústavu AV ČR, sv. 37. ISBN 978-80-7286-188-0.

ERPELDING, M. (2017): Upper Silesian Mixed Commission. Max Planck Institute Luxembourg,

FILIP, J. (2011). Státověda. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 400 s. ISBN 978-80-7357-685-1.

JUTIKKALA, E. (2001): Dějiny Finska. Praha: Lidové noviny, 408 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-406-8.

KADLEC, Č. (2001): M. Hry o hranice. Chrást u Poříčan: Čeněk M. Kadlec, 270 s. ISBN (brož.):.

KONTLER, L. (2001): Dějiny Maďarska. Praha: Lidové noviny, 602 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X.

KOŘALA, J. (2003): Mitteleuropa Fridricha Neumanna jako plán německé hegemonie v Evropě za první světové války. v: Dějiny a současnost. Kulturně historická revue / Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003 25, č. 1, (2003,) s. 12-16

KREJČÍ, O. (2016): Geopolitika střeoevropského prostoru: pohled z Prahy a Bratislavy. Páté, upravené a doplněné vydání (v PP třetí). Praha: Proessional Publishing, 424 s. ISBN 978-80-7431-161-1.

KŘEN, J.(2019): Dvě století střední Evropy. Vydání druhé. Praha: Argo, 1109 s. ISBN 978-80-257-2848-2.

KURFÜRST, J. (2018): Příběh ruské geopolitiky: jak se ruská myšlenka zmocnila více než šestiny světa. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 443 s. ISBN 978-80-246-4026-6.

KVAČEK, R. (2008): Republika československá, úsilí o demokracii, s. 168 - 176, v PÁNEK, J. (2008): Idea českého státu v proměnách staletí: fakta, úvahy, souvislosti. Praha: NLN, 2008, 278 s. Knižnice Klubu Vltava, sv. 4. ISBN 978-80-7106-985-0.

MACKINDER , H.J. (1904): The Geographical Pivot of History , Geographical Journal 23, číslo 4

MALENOVSKÝ J. (2008): Mezinárodní právo veřejné, jeho obecná část - 5.vydání, ISBN 978-80-7239-218-6. s. 552, Praha

MASON, J.B :The Danzig Dilemma; a Study in Peacemaking by Compromise, Stanford University Press, 377 s. ISBN 080472444X, 9780804724449

Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem (1922). dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Trianonsk%C3%A1_m%C3%ADrov%C3%A1_smlouva (cit. 16.7.2020)

Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919. dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Versaillesk%C3%A1_smlouva (cit. 16.7.2020)

Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Leye dne 10. září 1919. dostupné z: [https://cs.wikisource.org/wiki/Saintgermainsk%C3%A1_m%C3%ADrov%C3%A1_smlouva_\(velk%C3%A1\)](https://cs.wikisource.org/wiki/Saintgermainsk%C3%A1_m%C3%ADrov%C3%A1_smlouva_(velk%C3%A1)) (cit. 16.7.2020)

MÜLLER, H. (1995): *Dějiny Německa*. Praha: Lidové noviny, Dějiny států. ISBN 80-7106-125-5.

PELIKÁN, J. a kol. (2019): Dějiny Srbska. Druhé vydání. Praha: NLN, 679 s. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-724-0.

PLAČEK, V. (2007): Prajzáci, aneb, K osudům Hlučínska 1742–1960. 2., upr. a dopl. vyd. Háj ve Slezsku: František Maj, 179 s. ISBN 978-80-86458-21-2.

POTOČNÝ, M. (1996): *Mezinárodní právo: zvláštní část*. Praha: C.H.Beck, xx, 323 s. Právnické učebnice. ISBN 80-7179-088-5.

PROCACCI, G. (1997): Dějiny Itálie. Praha: Lidové noviny, 493 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-152-2.

RADEMACHER, M. (2006): "Verwaltungsgeschichte Elsaß-Lothringen 1871–1919" [Administrative History of Alsace-Lorraine 1871–1919]

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, MŠMT, Praha 2017

ROSŮLEK, P. (2014): Politický secesionismus & etické teorie: Allen Buchanan a jeho kritici. Brno: Barrister & Principal, 171 s., ISBN 978-80-7485-037-0.

ROTHWELL, V. (2001): *The Origins of the Second World War*, Manchester: Manchester University Press

Rozpad Rakouska-Uherska a fenomén versailleského systému ve střední Evropě. Opava. Ústav historie a muzeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity, c1997, 137 s. ISBN 80-85879-59-X.

Sčítání lidu Memel, (1924): dostupné z:
<http://www.gonschior.de/weimar/Memelgebiet/index.htm>

SCHULTZ, H.-D.(1989) :Fantasies of Mitte: Mittellage and mitteleuropa in German geographical discussion in the 19th and 20th centuries, *Political Geography Quarterly*, strana 315-339

ŠVEC, L. (1996): Dějiny pobaltských zemí. Praha: Lidové noviny, 423 s. ISBN 80-7106-154-9.

WEITHMANN, M. W. (1996): Balkán: 2000 let mezi Východem a Západem, Praha, Vyšehrad

ŽALOUDEK, K.(1999): Encyklopedie politiky. Praha: Libri, ISBN 80-85983-75-3.

Seznam příloh

1) C.S. Hammond & Company: (1919): Europe showing the proposed new states, dostupné z: <https://collections.leventhalmap.org/search/commonwealth:4m90f409v#image>

2) Matthews-Northrup Works: (1920): Map of Europe Showing Countries as Established by the Peace Conference at Paris, National Geographic, Dostupné z: <https://www.wdl.org/en/item/16805/>

3) George Philip and son, (1920): Poland and new Baltic States, The peoples atlas, London geographical institute, Dostupné z : http://www.lithuanianmaps.com/images/1920_London-geographical-institute_the-peoples-atlas_1920_poland-and-the-new-baltic-states.jpg

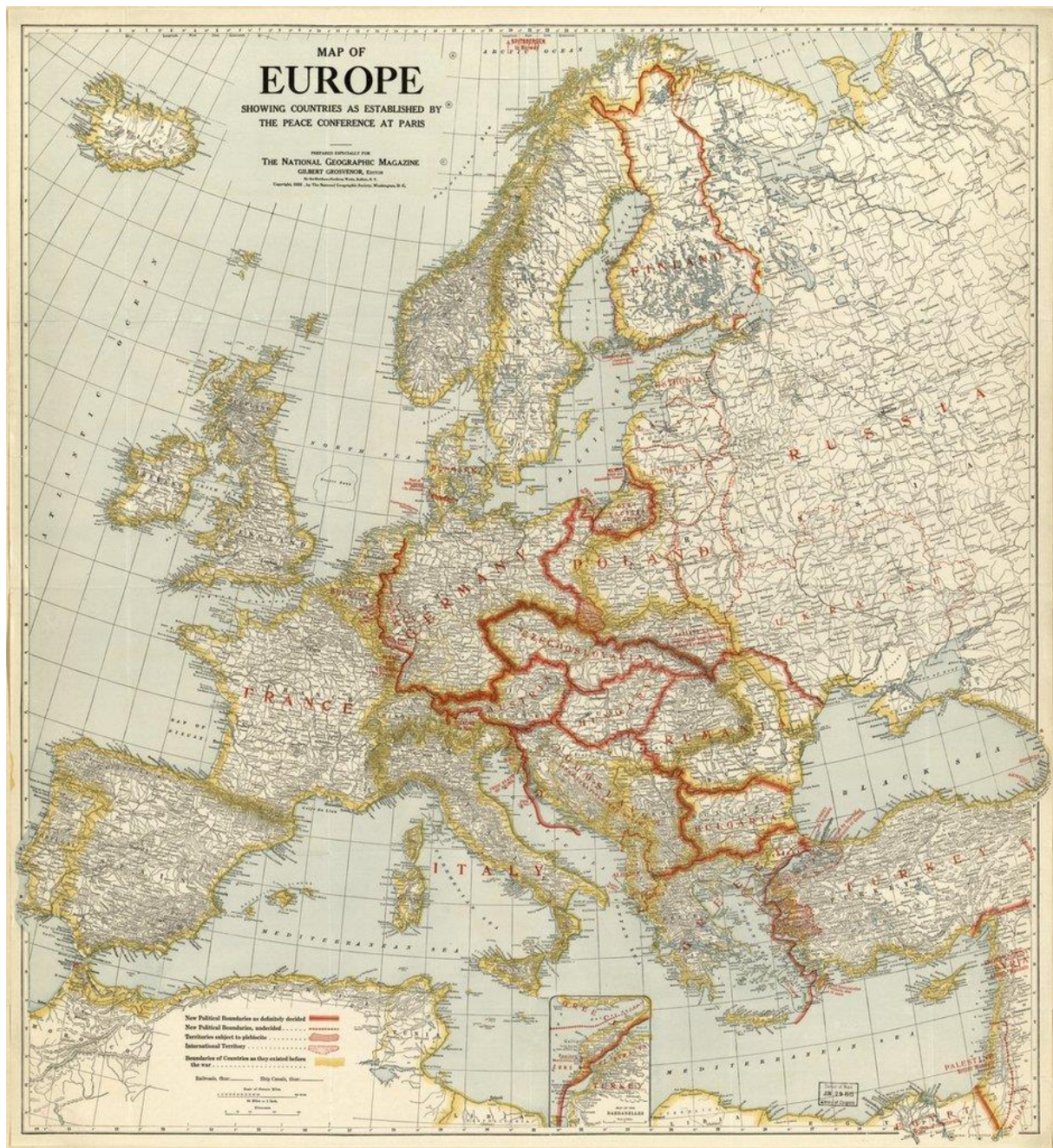
Přílohy

1) Mapa Evropy používaná během Pařížské mírové konference (1919-20)

2) Mapa Evropy používaná během Pařížské mírové konference (1919-20)

3) Detailní dobová mapa Polska a Pobaltí před podepsáním Říšského míru (1920)

